

Adam DUSZYK

RADOMSKI  
PROGRAM  
EDUKACJI  
HISTORYCZNEJ

TESTY



Adam DUSZYK

**RADOMSKI  
PROGRAM  
EDUKACJI  
HISTORYCZNEJ**

**TESTY**

Radom 2022



Muzeum Historii  
Radomia

**Adam Duszyk**  
***Radomski Program Edukacji Historycznej***  
***(TESTY)***

Recenzent:  
prof. dr hab. Dariusz Kupisz

Korekta:  
Joanna Iwanowska

Opracowanie graficzne i projekt okładki:  
Marta Pobereszko

© Copyright by Adam Duszyk  
Muzeum im. Jacka Malczewskiego w Radomiu

ISBN 978-83-87822-14-9

Wydawnictwo zostało sfinansowane ze środków  
Samorządu Województwa Mazowieckiego

**Mazowsze.**  
serce Polski

Opracowanie wydawnicze, druk i oprawa:



Sieć Badawcza Łukasiewicz – Instytut Technologii Eksploatacji  
Wydawnictwo Naukowe  
26-600 Radom, ul. K. Pułaskiego 6/10, tel. centr. (48) 364-42-41  
e-mail: [instytut@itee.lukasiewicz.gov.pl](mailto:instytut@itee.lukasiewicz.gov.pl) [www.itee.lukasiewicz.gov.pl](http://www.itee.lukasiewicz.gov.pl)

# SPIS TREŚCI

Słowo od Katarzyny Kalinowskiej – Zastępcy Prezydenta Miasta Radomia .....	5
Słowo od Leszka Ruszczyka – Dyrektora Muzeum im. Jacka Malczewskiego w Radomiu .....	7
Słowo od autora .....	9
Zanim zaczniesz rozwiązywać – przeczytaj, czyli dzieje Radomia w zarysie .....	11
Radomski wędrowniczek. Czy znasz radomskie zabytki? .....	41
<b>Testy</b>	
1. Radom w czasach Kazimierza Wielkiego .....	61
2. Unia wileńsko-radomska 1401 .....	65
3. Radomski hołd wielkiego mistrza .....	67
4. Święty Kazimierz – boski młodzieniec .....	71
5. Sejm radomski 1505 .....	75
6. O wolność wyznania .....	79
7. Jak szwedzki potop zalał Radom .....	83
8. Żydzi w Radomiu .....	87
9. Straszny starzec, czyli rzecz o Dionizym Czachowskim .....	91
10. Szablą i piórem, czyli rzecz o Walerym Przyborowskim .....	95
11. Żelazne okno na świat .....	99
12. Rewolucja 1905–1907 w Radomiu .....	103
13. Gospodarka Radomia w okresie dwudziestolecia międzywojennego .....	107
14. Radomska konspiracja 1939–1945 .....	111
15. Czerwiec 1976 .....	115

Radomian portret własny. Pokaż mi fotografię, a powiem Ci kto na niej jest .....	119
Przemysłowe symbole Radomia – zadania z luką .....	217
„Atrybuty” – połącz w pary .....	225
Klucz odpowiedzi .....	231



Z ogromną satysfakcją przekazuję na ręce radomskich nauczycieli publikację, która jest świetnym narzędziem służącym do sprawdzenia wiedzy na temat przebogatych dziejów Radomia. Bardzo zależy mi na konsekwentnym budowaniu wśród młodych radomian szacunku do miejsca, w którym przyszli na świat, w którym zdobywają wiedzę i pierwsze doświadczenia życiowe, z którym być może zwiążą swój los na stałe. Jestem przekonana, że świadomość tożsamości miejsca, w którym żyjemy, ma istotny wpływ na poziom zadowolenia z życia w swojej „Małej Ojczyźnie”. Radom ma przebogatą historię, którą młodzież radomskich szkół powinna dogłębnie poznać.

Ten tom *Radomskiego Programu Edukacji Historycznej. Testy* jest dedykowany nauczycielom i uczniom szkół ponadpodstawowych, ale także wszystkim, którzy interesują się przeszłością Radomia. Tom składa się z różnego rodzaju testów, zadań i ćwiczeń sprawdzających wiedzę o historii grodu nad Mleczną.

Katarzyna Kalinowska  
*Zastępca Prezydenta Miasta Radomia*







Publikacja, którą oddaję w Państwa ręce, to obszerny zbiór zróżnicowanych testów sprawdzających wiedzę i umiejętności z zakresu historii miasta Radomia. Jestem przekonany, że sięgną po tę publikację nie tylko uczniowie i nauczyciele. Książka wpisuje się w szeroki nurt działań promujących historię grodu nad Mleczną, które wprost realizują misję Muzeum im. Jacka Malczewskiego w Radomiu.

„Muzeum Historii Radomia” to nowoczesna ekspozycja łącząca tradycyjną formę muzeum z multimediami. W zabytkowych wyremontowanych kamienicach radomskiego rynku powstała zjawiskowa, trzykondygnacyjna wystawa, będąca efektem zarówno pracy historyków oraz muzealników, jak i specjalistów od identyfikacji wizualnej.

Bogate, ponadtysiącletnie dzieje Radomia przedstawione zostały zarówno za pomocą historycznych artefaktów, jak i licznych filmowych i fotograficznych aplikacji (w dużej części dźwiękowych), łączących walor edukacyjny z grą i zabawą.

Wraz z edycją poniższego wydawnictwa jako Muzeum im. Jacka Malczewskiego w Radomiu chcemy pójść znacznie dalej. Wdrażamy *Radomski Program Edukacji Historycznej* w pełni skorelowany z treścią stałej wystawy „Muzeum Historii Radomia” i jej stroną internetową. Tym samym Radom staje się pionierem na niwie regionalnej edukacji historycznej. Cieszę się, że ta inicjatywa wyszła z instytucji, którą mam zaszczyt kierować.

Leszek Ruszczyk

*Dyrektor Muzeum im. Jacka Malczewskiego  
w Radomiu*





*Radomski Program Edukacji Historycznej. Testy* – publikacja, którą mam zaszczyt oddać w Państwa ręce, to propozycja zintegrowanego sprawdzenia wiedzy na temat historii miasta Radomia.

Odkrywanie i popularyzowanie historii swoich „Małych Ojczyzn” to dziedzina aktywności intelektualnej coraz bardziej popularna na całym świecie. Bez określenia swojej własnej tożsamości żadne społeczeństwo nie będzie miało szansy na szybki rozwój. Radom jest specyficznym miastem, ponieważ swoją tożsamość historyczno-kulturową musi ciągle budować na nowo. Wydarzenia Czerwca 1976 roku utrwaliły w opinii publicznej jednoznaczny obraz miasta przemysłowego, borykającego się z ciągłymi problemami.

Potrzebą chwili staje się zorganizowana edukacja historyczna miasta i regionu. Budowanie tak bardzo nam potrzebnego społeczeństwa obywatelskiego może odbywać się poprzez edukację historyczną. Znajomość historii miejsca, w którym przyszliśmy na świat, w którym żyjemy, uczymy się i pracujemy, buduje poczucie lokalnej tożsamości, buduje wspólnotę, buduje dumę z naszej „Małej Ojczyzny”.

Przygotowane materiały stanowią uzupełnienie do publikacji *Radomski Program Edukacji Historycznej (szkoły ponadpodstawowe)* – podręcznika ze scenariuszami lekcji o historii Radomia. Testy mogą być wykorzystywane jako materiał do sprawdzania

wiadomości i umiejętności uczniów z zakresu dziejów grodu nad Mleczną. Mogą też posłużyć jako odrębne wydawnictwo dla wszystkich osób interesujących się historią Radomia, którzy chcieliby sprawdzić stan swojej wiedzy na temat arcyciekawych dziejów Radomia.

Z życzeniami miłego rozwiązywania zadań i testów

*Adam Duszyk*

---

## Zanim zaczniesz rozwiązywać – przeczytaj, czyli dzieje Radomia w zarysie

---

Każde polskie miasto zawiera w sobie elementy typowe, powtarzalne, z którymi wszyscy jesteśmy oswojeni, które lubimy i rozpoznajemy. Jednak każde z polskich miast zawiera w sobie także elementy jednostkowe, wyjątkowe, które najbardziej nas fascynują, które pozwalają nam określić naszą miejską tożsamość. Radom ma w sobie dwa takie wyjątkowe elementy. Pierwszy to gen buntu, który ciągnie się przez całą historię naszego miasta. Tak pisał na ten temat wybitny polski aktor Karol Adwentowicz: „Ach Radom, jakże go kocham. Kocham nie tylko jako miasto mojego dzieciństwa, ale jako miasto rewolucyjnego protestu przeciw ciemnościom. Miasto poprzez które – czy to w roku 1905, czy podczas I wojny światowej, czy w mroczną noc hitlerowskiej okupacji – zawsze płynął nieugięty nurt rewolucyjny”. Drugą cechą wyróżniającą nasze miasto była i jest wyjątkowa mądrość, odwaga i pracowitość mieszkańców Radomia.

Nazwa „Radom” pojawiła się po raz pierwszy w źródle pisany w 1155 roku w przywileju dla biskupstwa wrocławskiego, wydanym przez papieża Hadriana IV. Wymienia się w nim wieś Sławno, leżącą koło Radomia (*villam iuxta Radom que vocatur Slauno*). Wskazanie Radomia jako punktu odniesienia w dokumencie tej wagi dobitnie świadczy o wysokiej randze i roli grodu, jaką odgrywał na tych terenach. Istnieją hipotezy mówiące, że już w XI wieku był on nawet siedzibą kasztelanii. Jednak najwcześniejsza

pisemna wzmianka o kasztelanie radomskim Marku pochodzi dopiero z 1233 roku.

Jednak początki grodu nad Mleczną sięgają IX wieku naszej ery. Z tego okresu pochodzą pierwsze ślady wczesnośredniowiecznego osadnictwa. Zgodnie z typową dla tamtego okresu tendencją życie takich osad skupiało się w dolinach rzek. Tak też było w przypadku Radomia, którego mieszkańcy zamieszkujący dolinę Mlecznej zajmowali się uprawą roli i hodowlą zwierząt.

Wśród wielu hipotez naukowych, które dotyczą źródłosłowu nazwy Radom, znajdziemy także zupełnie „baśniowe”, takie jak słynna odpowiedź króla Kazimierza Wielkiego, który na wszelakie prośby mieszczan odpowiadał „rad wam dam”, czy też „rad dom”, wynikająca z tego, iż ten sam król rad był przebywać w domu Esterki, swojej pięknej żydowskiej kochanki, gdzie z rozkoszą korzystał z uroków jej ciała.

Dość silnie zakorzenioną w nauce tendencją jest wyprowadzanie nazwy Radom od plemienia Radomian. Najczęściej uznawaną stała się jednak hipoteza mówiąca, iż nazwa naszego miasta jest nazwą odmienną. W związku z tym być może władcą radomskiego grodu był jakiś Radom lub też Radomir bądź też czeski książę Radoma, który docierał ze swoimi wojskami w te strony. Niestety, na te pytania jednoznacznej odpowiedzi nigdy nie uzyskamy. Brakuje źródeł pisanych, które jedną z tych teorii mogłyby potwierdzić, a tym samym pozostałe odrzucić.

Trzeba pamiętać, że wczesnośredniowiecznych dziejów Radomia nie można omawiać bez określenia statusu miasta w strukturach administracyjnych Kościoła katolickiego. Władający Radomiem Wiślanie byli poganami. Dopiero podbój całego regionu świętokrzyskiego przez wcześniej schryścianizowanych Czechów spowodował, że gród radomski znalazł się na terenie diecezji podlegającej prawdopodobnie biskupowi Passawy i arcybiskupowi Salzburga, a następnie biskupowi Ołomuńca i arcybiskupowi Moguncji.

Po pokonaniu Wiślan przez wielkopolskich Piastów Radom włączono w formy organizacyjne biskupstwa w Poznaniu, a po roku 1075 na kilka kolejnych stuleci miasto związane zostało z biskupstwem krakowskim. Najbardziej warte podkreślenia jest jednak

to, iż już w XI wieku gród stał się stolicą archidiakonatu obejmującego ogromny obszar od Szydłowca po Liwiec i Tyśmienicę aż do pogranicza z Wielkim Księstwem Litewskim. Z faktem tym wiąże się również powstanie w grodzie pierwszego drewnianego kościoła pod wezwaniem św. Piotra, co wyjaśnia etymologię topograficznej nazwy tej części miasta, gdzie stanął kościół. Do dnia dzisiejszego teren u zbiegu ulic Limanowskiego i Przechodniej określany jest mianem „Piotrówka”. Sama świątynia pojawiła się po raz pierwszy w źródłach pisanych dopiero w 1222 roku, kiedy to nadano ją benedyktynom z Sieciechowa.

W II połowie XIII stulecia na terenie osady wzniesiono drugi kościół pod wezwaniem św. Wacława. Była to niewielka, jednonawowa, ale już murowana budowla z cegły na fundamentach z polnych kamieni. W dość krótkim czasie stała się kościołem parafialnym, przejmując wszystkie związane z tym funkcje od kościoła św. Piotra. Powstanie nowej świątyni historycy wiążą z inicjatywą Bolesława Wstydliwego (1275) lub, jak sugeruje imię patrona, z okresem panowania w Polsce czeskiego króla Wacława II (1300–1305).

Radom w okresie rozbitcia dzielnicowego rozwijał się błyskawicznie. Źródłem jego sukcesów było, przede wszystkim, bardzo korzystne położenie geograficzne. W mieście krzyżowały się ważne szlaki handlowe, zwłaszcza ten z Żarnowa i Skrzynna w kierunku Solca i Łęczycy. Wpływało to na wzmożony ruch ludnościowy oraz częste wizyty możnych, a nawet samych władców. Czasowo rezydowali w Radomiu książęta dzielnicowi tej rangi co Henryk Sandomierski, Kazimierz Sprawiedliwy czy też Leszek Biały. Tutaj rozgrywały się znaczące wydarzenia polityczne i militarne, o czym świadczy chociażby przebieg walk o sukcesję tronu prowadzonych na początku XIII wieku, bunt kasztelana radomskiego Janusza przeciwko Leszkowi Czarnemu bądź też walki prowadzone w latach 1241 i 1259 z wojskami tatarskimi. Mówiąc o roli Radomia w czasach wczesnopiastowskich, należy pamiętać, że zawsze gród wraz z całą Puszcza Radomska stanowiły własność panującego, Radom był w pełni tego słowa miastem królewskim. Dopiero na obrzeżach puszczy można było spotkać majątki najznamienitszych rodów rycerskich: Awdańców, Gryfitów, Odrowążów, Rawiczów i Starzów-Toporczyków. Oprócz dóbr prywatnych średniowieczny Radom

otaczały także posiadłości należące do arcybiskupów gnieźnieńskich oraz biskupów krakowskich i poznańskich.

Czasy panowania Kazimierza Wielkiego (1333–1370) otwierają kolejny rozdział o bardzo ciekawych dziejach opisywanego grodu. Władca ten, jak wiemy z kart historii, konsekwentnie umacniał fortyfikacjami kolejne polskie miasta, budując na pograniczu Małopolski pas obronny przed łupieżczymi najazdami z Litwy i Rusi. Największe zmasowane oblężenie radomskiego grodu dokonane przez Litwinów miało miejsce w roku 1350. Być może właśnie wtedy okazało się, że stare grodzisko nie spełnia już należycie swych funkcji obronnych, co zainspirowało monarchę do podjęcia decyzji o całkowitej przebudowie miasta.

W roku 1350 bądź 1351 rozpoczęto prace przy lokalizacji przetrzonej Nowego Radomia. Wiązało się to ze sprzedażą wójtostwa dziedzicznego w Radomiu mieszczaninowi warszawskiemu Konradowi i to w jego osobie należy doszukiwać się zasadzcy Miasta Kazimierzowskiego. Nowy Radom, budowany od podstaw, w zupełnie szczerym polu, otrzymał kształt typowy dla europejskich miast średniowiecznych tamtego okresu. Jego obszar o kształcie wydłużonego owalu, usytuowanego równoleżnikowo, miał ponad 9 ha powierzchni. Wokół miasta wykopano fosę i wzniesiono ceglane mury obronne o wysokości 8 metrów. Na ich całej długości w odstępach 30–40 metrów od siebie znajdowały się prostokątne baszty, a po wewnętrznej stronie biegły chodniki dla strażników. Do miasta można było wjechać jedną z trzech bram: Krakowską, Lubelską lub Piotrkowską. Wewnątrz wytyczono ponad 120 działek siedliskowych, wyznaczono plac pod kościół parafialny pod wezwaniem św. Jana Chrzciciela i ustalono lokalizację zamku. Na rynku o wymiarach 110 x 85 metrów zbudowano ratusz. Liczbę mieszkańców Nowego Radomia z tamtego okresu możemy szacować na od 800 do 1000.

W roku 1360 Kazimierz Wielki przeniósł wójtostwo dziedziczne ze Starego do Nowego Radomia. Gmina miejska Nowego Radomia zorganizowana była na średzkiej odmianie prawa niemieckiego. Działała dalej na podobnych zasadach jak w Starym Radomiu. Jednakże 1 stycznia 1364 roku król Kazimierz wystawił w Radomiu przywilej nadający nowemu miastu prawo magdeburskie, które



w tamtych czasach najlepiej przyczyniało się do rozwoju samorządności gmin miejskich.

To, co udało się stworzyć za ostatniego Piasta, procentowało w kolejnych stuleciach. Od XIV wieku Radom był ośrodkiem powiatu i siedzibą starosty grodowego. Uposażenie miasta stanowiły wsie Dzierzków, Gołębiów i Wola Gołębiowska. Kazimierz Wielki stworzył podwaliny pod mającą nastąpić w przyszłości rozbudowę Radomia.

Po krótkim okresie panowania węgierskich Andegawenów władzę w kraju objęła litewska dynastia Jagiellonów. Ta nowa sytuacja geopolityczna zmusiła władców Polski do częstych podróży między Wilnem a Krakowem. Jako że królowie podróżowali zazwyczaj z całym dworem, Radom, jako stosunkowo duże miasto z królewskim zamkiem, usytuowane na wyżej wspomnianym szlaku, stwarzało możliwości odpoczynku i zakwaterowania licznego orszaku, a okoliczne lasy zachęcały do polowania – ulubionej rozrywki ówczesnych elit. Dzięki temu Radom stał się miejscem częstych wizyt królewskich i związanym z tym faktem wydawaniem licznych aktów państwowych przygotowywanych przez towarzyszącą królowi kancelarię.

Już za panowania Władysława Jagiełły dochodziło na radomskim zamku do spotkań monarchy z Radą Królewską. Tutaj debatowano nad najważniejszymi dla kraju sprawami, przyjmowano poselstwa, nadawano przywileje. Tym samym Radom stał się widownią epokowych wydarzeń o znaczeniu nie tylko państwowym, ale także ogólnoeuropejskim. Źródła dokumentują aż 14 wizyt Władysława Jagiełły w Radomiu, a z pewnością było ich więcej. Chociażby z racji polowań w Puszczy Radomskiej. W samej Jedlni, leżącej nieopodal grodu nad Mleczną, miało miejsce 25 udokumentowanych wizyt króla. W roku 1430 rzeźbiony władca wydał w tejsze miejscowości jeden z najważniejszych w dziejach przywilejów szlacheckich, nadający szlachcie nietykalność osobistą. Akt ten stanowił początek późniejszego ukonstytuowania się praw człowieka w Polsce.

Radom stał się też częstym miejscem rezydowania króla Kazimierza Jagiellończyka i Elżbiety Austriaczki. Królewska para podejmowała na radomskim zamku wielu zagranicznych gości.

Byli wśród nich między innymi posłowie chana tatarskiego Hadżi Gireja, którzy przywieźli monarsze bogate i egzotyczne dary, między innymi wielbłąda. W 1469 Kazimierz przyjął w Radomiu posłów czeskiego króla Jerzego z Podiebradów, ofiarujących koronę Czech synowi polskiego króla Władysławowi, a w 1474 swatów księcia Bawarii, którzy przybyli prosić o rękę królowej Jadwigi. W roku 1489 następca Marcina Truchsesa, sam wielki mistrz zakonu krzyżackiego Johann von Tieffen, złożył w Radomiu hołd lenny Kazimierzowi Jagiellończykowi. Wielka uroczystość miała też miejsce w roku 1490, kiedy to książę Fryderyk Jagiellończyk odebrał w radomskim kościele pod wezwaniem św. Jana Chrzciciela kapelusz kardynalski z rąk samego legata papieskiego.

To w Radomiu pod okiem Długosza i Filippo Buonacorsiego (Kallimacha) odbierał swe staranne wykształcenie drugi syn Kazimierza Jagiellończyka, królewicz Kazimierz (późniejszy święty), chyba najbardziej związany z Radomiem ze wszystkich Jagiellońców. Jeszcze w 1458 roku jego ojciec w podziękowanie za szczęśliwe narodziny ufundował tu kościół pod wezwaniem św. Katarzyny, obecnie bernardyński.

Kiedy w 1481 król udał się na Litwę, aby rozprawić się z opozycją ruskich bojarów, w jego zastępstwie Kazimierz sam sprawował rządy namiestnicze nad całym Królestwem Polskim, rezydując na radomskim zamku. Budowla musiała być naprawdę imponująca skoro władca, obawiając się zamachu na swoją rodzinę, uznał właśnie Radom za miejsce najbezpieczniejsze w całym kraju.

Na dwa lata miasto stało się nieoficjalną stolicą państwa. Niestety ten stan nie utrzymał się długo. 4 marca 1484 królewicz, zwany przez Kallimacha „boskim młodzieńcem”, zmożony chorobą zmarł na zamku w Grodnie. Dzień ten do dziś obchodzony jest jako święto św. Kazimierza, patrona Polski i Litwy. Szczególnie uroczystości obchodzi się go w Wilnie (słynne Kaziuki) i Radomiu (Kaziki). W roku 1983 papież Jan Paweł II ustanowił św. Kazimierza patronem Radomia, a w 1992 całej diecezji radomskiej.

Na lata 1420–1440 przypadał także najświetniejszy okres twórczości Mikołaja z Radomia – pierwszego wybitnego polskiego kompozytora, autora sławnego „Magnificatu” – utworu odznaczającego się wysokim kunsztem techniki kompozytorskiej. Kompozytor ten

tworzył na najwyższym europejskim poziomie, nie ustępując mistrzom z Francji i Włoch.

O ogromnej politycznej randze Radomia w XV wieku świadczy fakt, że pierwszą istotną decyzję polityczną o znaczeniu międzynarodowym podjęto właśnie w tym mieście. W czasach postępującej integracji europejskiej nie wolno nam zapominać, że korzenie owej integracji sięgają zamierzchłych czasów i że nie jest to zjawisko nowe. W starych opracowaniach historycznych zwykło się uznawać unię w Krewie z 1385 roku za pierwszą unię polsko-litewską, tymczasem według najnowszych trendów w historiografii za pierwszą unię regulującą trudne relacje polsko-litewskie uznaje się właśnie unię wileńsko-radomską. To do Radomia 11 marca 1401 roku przyjechało 49 najważniejszych dygnitarzy i urzędników, aby wraz z królem zatwierdzić ustalone wcześniej w Wilnie (18 stycznia 1401) zasady, na których miał się opierać związek między Koroną Polską a Wielkim Księstwem Litewskim. Książę Witold ze swojej strony przyrzekł wierność królowi i Koronie Polskiej, gwarantując, że po jego śmierci Wielkie Księstwo wróci do króla. Oprócz dokumentu Witolda swój dokument w Wilnie wystawili również możnowładcy litewscy, w którym potwierdzili tezy zawarte w dokumencie Witolda i zobowiązali się do pomocy zbrojnej w przypadku ataku któregoś z sąsiadów Korony.

Tak więc nie było w historii do roku 1401 prawdziwej unii Polski i Litwy, gdyż od roku 1385 stosunek obu państw opierał się tylko na zasadzie inkorporacji Litwy do Polski, co zresztą nigdy nie zostało zaakceptowane przez Litwinów. Dokument z Krewa określał jedynie warunki, na jakich litewski książę Jagiełło miał poślubić Jadwigę. Był to jedynie kontrakt przedmałżeński, który zresztą szybko się zdewaluował, a o realizacji większości jego postanowień nie mogło być mowy. Dopiero w Wilnie i w Radomiu zawarto prawdziwą, a zatem, jak napisał Jan Dąbrowski, pierwszą unię dwóch narodów. Wypracowano wtedy zupełnie nowe procedury, które stały się później normą w stosunkach polsko-litewskich. Udział możnowładców z obu państw sprawił, że unia już nie była wyłączną sprawą władców tych państw, ale wspólnym interesem zamieszkujących je społeczeństw. Tym samym w dziejach europejskiej integracji Radom odegrał naprawdę epokową rolę.

Wydarzeniem największej wagi w dziejach Radomia jest niewątpliwie sejm radomski z 1505 roku i uchwalona podczas jego obrad konstytucja *Nihil novi*. Samo to wydarzenie, odpowiednio wyeksponowane, wystarczyłoby, aby Radom wpisał się na trwałe do annałów dziejów ojczystych oraz ogólnoeuropejskich. W XVI stuleciu na „oceanie” wszechobecnym monarchii absolutnych, w których udział społeczeństwa we władzy był niemalże zerowy, pojawiła się jedyna wówczas na świecie „wyspa” będąca republiką. Rzeczpospolita szlachecka z prawie 10% udziałem społeczeństwa w sprawowaniu władzy stanowiła wyjątkowy, w owym czasie, na skalę świata i Europy twór polityczny, a ustawy fundament demokracji szlacheckiej stworzyła właśnie konstytucja *Nihil novi* uchwalona na radomskim zamku.

Dlaczego Radom? Sprawy, które miały być podjęte na owym sejmie, były tak istotne dla dalszego funkcjonowania państwa, że postanowiono ułatwić przyjazd na obrady posłom z Litwy i Prus. Zapowiedziano też wtedy chęć całkowitego zjednoczenia Korony i Litwy (co nastąpiło dopiero w Lublinie w 1569 roku). W związku z tym ulokowanie obrad w Radomiu, ważnym i centralnie położonym mieście królewskim, miało ułatwić realizację tych zamierzeń. Sejm radomski z 1505 roku sprecyzował zapisy dotyczące nietykalności osobistej szlachty, wprowadził bardzo nowatorską jak na tamte czasy zasadę promulgacji ustaw, zgodnie z którą obowiązywały dopiero z chwilą publikacji, zajmował się także sprawami finansowymi państwa, bezpieczeństwa publicznego itp. Jednak głównym celem sejmu było uporządkowanie istniejącego prawa, co udało się osiągnąć w postaci spisu wszystkich obowiązujących w Królestwie Polskim aktów. Efektem tych prac było opublikowanie w 1506 roku statutu zwanego od nazwiska twórcy Statutem Łaskiego.

Najważniejsze osiągnięcie radomskiego sejmu to oczywiście konstytucja *Nihil novi*. Od tamtej pory ustawy powszechne miały być stanowione za wspólną zgodą wszystkich trzech stanów sejmujących: króla, senatorów i posłów. Konstytucja wzmacniała zdecydowanie pozycję polityczną trzeciego stanu sejmującego. Takie rozwiązanie skłaniało do poszukiwania innej formuły zadowalającej wszystkich. Uzyskany w Radomiu kompromis stał się na długie lata pryncypium praktyki parlamentarnej, w której walka

z politycznym przeciwnikiem polegała na wymianie rzeczowych argumentów. Wymagało to oczywiście umiejętności myślenia kategoriami całej wspólnoty, odpowiedzialności za kraj i wyjścia poza granice partykularnych interesów.

Złoty wiek XVI to nie tylko rozkwit polskiego republikanizmu, ale też rozwój gospodarki folwarczno-pańszczyźnianej, rozkwit reformacji i tolerancji religijnej, wzmocnienie potencjału militarnego państwa, ale przede wszystkim rozwój kultury i nauki. Wszystkie te zjawiska, typowe dla całego kraju, znalazły też swoje odbicie w dziejach XVI-wiecznego Radomia. To ziemia radomska (Sycyna koło Zwolenia) wydała najwybitniejszego poetę polskiego renesansu Jana Kochanowskiego, autora pierwszej polskiej tragedii *Odprawa posłów greckich* oraz licznych arcydzieł literatury renesansowej pisanych po polsku i po łacinie. Natomiast z nieodległej Iłży pochodził Jakub Starszy, wybitny matematyk i astronom, kontynuator myśli naukowej Wojciecha z Brudzewa, utalentowany naukowiec rzeczonoego okresu.

W połowie XVI wieku Radom liczył około 1800 mieszkańców. Miasto w dalszym ciągu utrzymywało rolę dominującego w regionie ośrodka administracyjnego i gospodarczego. Było siedzibą powiatu i starostwa grodowego. Na zamku dalej funkcjonowały kancelarie grodzka i ziemska, działała rada miejska oraz urząd wójta.

Kolejnym faktem potwierdzającym historyczną wyjątkowość Radomia na administracyjnej i politycznej mapie kraju czasów staropolskich był fakt usytuowania w tym mieście stałej siedziby Trybunału Skarbowego Koronnego. Sejm, nie radząc sobie ze sprawnym i systematycznym kontrolowaniem rachunków oraz rozliczaniem osób mających zwiążek z dochodami i wydatkami skarbowymi, powołał w 1591 roku specjalny trybunał mający charakter sądu niestałego. W roku 1614 po raz pierwszy pojawił się w Radomiu, a od 1704 obradował wyłącznie w naszym mieście. W roku 1717 sejm nadał mu status sądu stałego.

Trybunał Skarbowy Koronny w Radomiu (zwany radomskim) obradował raz do roku przez sześć tygodni. Zasiadali w nim tak zwani komisarze wybierani spośród senatorów i przedstawicieli szlachty. W obradach mogli uczestniczyć również, lecz bez prawa głosu, podskarbi koronni, hetmani i inni urzędnicy państwowi.

Trybunał sądził przede wszystkim poborców, szafarzy itp., o ile te osoby dopuściły się malwersacji w czasie zbierania dochodów.

Obrady trybunału były na swój sposób atrakcyjne. Ponieważ trybunał był organem ogólnopaństwowym, a skargi wzbudzały liczne kontrowersje, do Radomia rokrocznie ściągała szlachta z całego kraju. Miasto wtedy w specyficzny sposób ożywało. Poprawiał się jego wygląd, zapelniały się karczmy, ożywał się handel i rzemiosło. Niestety, przy tej okazji na ulicach Radomia dochodziło także do licznych burd i awantur. Stałym elementem były wówczas urzędowe zakazy noszenia nabitych rusznic. Do miasta na wspomnianych już sześć tygodni w roku zjeżdżało tak dużo szlachty, że większość decydowała się na mieszkanie w namiotach rozbijanych w rejonie przedmieścia warszawskiego. Pamiątką po tamtych czasach jest nazwa jednej z radomskich dzielnic, która nosi topograficzną nazwę „Obozisko”. Ustanowienie Trybunału Skarbowego Koronnego, urzędu o randze ogólnopolskiej, właśnie w Radomiu znacząco wpłynęło na podniesienie prestiżu miasta. Trybunał został zlikwidowany dopiero w 1764 roku.

W roku 1627 przybyły z Torunia do Radomia pierwsze siostry nowego klasztoru Benedyktynek ufundowanego przez Barbarę Tarłową. Wraz z rozwojem miasta zagęszczała się coraz bardziej zabudowa miejska. Ponieważ większość budynków powstawała z drewna, pojawiło się niebezpieczeństwo licznych pożarów. Gigantyczny pożar dotknął Radom w 1628 roku, niszcząc doszczętnie ponad połowę domów. Wcześniej, w roku 1625, miasto nawiedziła po raz pierwszy w historii dżuma, która zabiła kilkaset osób.

W siedemnastym stuleciu Radom stał się miastem wielokulturowym. Dokumenty potwierdzają obecność w mieście Szkotów, Żydów i Ormian.

W II połowie XVII wieku zawisły nad Radomiem czarne chmury. Okres potopu szwedzkiego (1655–1660) stał się symbolicznym przełomem w dziejach grodu nad Mleczną.

Skończyły się czasy świetności, a tym samym rozpoczęła się era upadku miasta. Już 15 lutego 1655 roku bez jednego wystrzału do Radomia wkroczyli Szwedzi pod dowództwem generała Ritte-  
ra. Jego regiment dragonów był prawdziwą zmorą dla mieszkańców grodu. Po krótkim pobycie w Radomiu wycofujące się wojska

doszczętnie zrabowały wszystko, co stanowiło jakąkolwiek wartość, między innymi cenną bibliotekę konwentu Benedyktynek, a na koniec podpaliły miasto. Chciwość Szwedów nie wyszła im na dobre i załogę radomską bardzo szybko dosięgła zasłużona kara. Ciężki tabor z łupami nie pozwalał na szybki przemarsz w kierunku Warki. Ritter załadował aż kilkaset wozów wypełnionych kosztownościami z Radomia. Przeciąganie wozów przez Pilicę trwało tak długo, że w porę dopadły je wojska Stefana Czarnieckiego i Jerzego Lubomirskiego. Husaria Lubomirskiego dosłownie starła z powierzchni ziemi oddział szwedzkich rabusiów. Ritter padł w walce, a jego żołnierzy niemalże wycięto w pień. Tym samym bogate radomskie łupy ponownie trafiły w ręce Polaków. Niestety 12 sierpnia 1656 roku Szwedzi znów zjawili się w Radomiu, tym razem zawitał do miasta sam Karol X Gustaw. Szwedzkiego monarchę powitała uroczyste delegacja radomskiej szlachty, prosząc o zachowanie jej praw.

Kiedy po wycofaniu się wojsk szwedzkich Stefan Czarniecki, dowodzący polskimi wojskami, przybył do Radomia, zastał na miejscu całkowitą ruinę: spalony został zamek, duża część klasztoru Benedyktynek oraz liczne domostwa. Jeszcze miasto nie zdążyło się podźwignąć, kiedy dzieła zniszczenia dopełnił najazd księcia siedmiogrodzkiego Jerzego II Rakoczego.

Rezultatem tych wydarzeń był ogromny kryzys demograficzny. Liczba ludności spadła do około 400 osób. W 1661 roku na terenie miasta znajdowało się tylko 37 zamieszkałych domów. W mieście, które wcześniej tętniło życiem gospodarczym, przetrwało tylko dwóch handlarzy solą, dwóch piekarzy, jeden szewc i jeden sukiennik. W tej sytuacji nie sposób było myśleć o jakiegokolwiek odbudowie.

Zanim gród zdążył powrócić do normalnego funkcjonowania, spadły na miasto kolejne nieszczęścia. Echa Wielkiej Wojny Północnej (1700–1721) dotarły do Radomia. Niszczące wizyty oddziałów generała Renskölda, działania militarne wojsk szwedzkich dowodzonych przez samego króla Szwecji Karola XII sprawiły, że Radom został doszczętnie zniszczony. Przemieszczające się przez Radom wojska saskie, szwedzkie, rosyjskie i polskie dopuszczały się niestety wielu nieprawości, rekwizycji i nadużyć. Miasto trawiły

też w tym okresie liczne pożary. Pod koniec XVII stulecia Radom zamieszkiwało niecałe 1000 osób. Było to dwa razy mniej niż w pobliskich Kozienicach.

Pomimo wojen, pożogi i totalnego upadku miasta w okresie staropolskim pojawiły się w Radomiu bardzo ciekawe inicjatywy oświatowe, których sława i renoma szybko obiegiły całą Polskę. Pierwsza to elitarna szkoła dla panien, utworzona przy odbudowanym klasztorze sióstr Benedyktynek. Warto tutaj wspomnieć, że klasztorny kościół (dziś św. Trójcy) został wtedy zaprojektowany przez jednego z najwybitniejszych architektów tamtej epoki Tylmana z Gameren.

Drugą ze wspomnianych inicjatyw było sprowadzenie do Radomia zakonu pijarów. Pierwsi zakonnicy osiedlili się w mieście już w 1682 roku. W ciągu całego swojego istnienia kolegium pijarskie w Radomiu posiadało doskonałą renomę. Wśród nauczycieli tej szkoły odnajdziemy wykładowców zaliczanych do ścisłej intelektualnej elity naszego kraju w omawianym okresie. Wystarczy wymienić chociażby kilka nazwisk: Antoni i Ignacy Konarscy, Franciszek Ksawery Dmochowski, Onufry Kopczyński, Remigiusz Ładowski, Józef Osiński. Oprócz wysokiego poziomu nauczania kolegium zasłynęło też własną biblioteką, muzeum i teatrem szkolnym.

Czasy stanisławowskie przyniosły miastu ożywienie życia społecznego, a to za sprawą powołanej w 1787 roku, wspólnie dla Radomia i Zwoleń, Komisji Dobrego Porządku. Zajęła się ona przeprowadzeniem lustracji miasta oraz uporządkowaniem wszelkich spraw natury administracyjno-gospodarczej. Do wyjątkowej roli w regionie upoważniały miasto liczne w II połowie XVIII wieku zjazdy szlachty oraz organizowane przez nią sejmiki.

W tym też okresie miało miejsce jedno z najbardziej kontrowersyjnych wydarzeń tamtych czasów. 23 VI 1767 roku szlachta z całego kraju zebrana w Radomiu pod przywództwem Karola Radziwiłła „Panie Kochanku”, przy czynnym udziale wojsk rosyjskich, podpisała akt konfederacji generalnej, który przeszedł do historii jako „konfederacja radomska”. Konfederaci pod pretekstem obrony „wiary i wolności” w rzeczywistości sprzeciwiali się reformom króla i popierającemu go stronnictwu. Konfederacja radomska była więc związkiem opartym na nienawiści, dumie i urażonej ambicji.



Sprawę walki o niepodległość dodano tak naprawdę dopiero wtedy, gdy okazało się, że caryca Katarzyna II nie poświęci Stanisława Poniatowskiego i nie poprze utopijnych, jej zdaniem, pomysłów konfederatów. W ramach represji po raz pierwszy w dziejach carska Rosja zastosowała zesłanie przywódców aresztowanych konfederatów na Syberię. Od czasów konfederacji radomskiej będzie to stały rodzaj represji stosowany przez naszego wschodniego sąsiada wobec niepokornych przedstawicieli narodu polskiego.

Radom w omawianym okresie, na swoje nieszczęście, był często areną podejmowania niechlubnych dla dalszych losów narodu polskiego decyzji. 30 VII 1792 roku szlachta województwa sandomierskiego uchwaliła tutaj akt przystąpienia do zdradzieckiej konfederacji targowickiej. Tylko nieliczni poparli wówczas Konstytucję 3 maja.

Za to mamy się czym pochwalić, jeżeli chodzi o powstanie kościuszkowskie. W mieście powołano Radomską Komisję Porządkową i sformowano oddziały wojskowe składające się z okolicznej szlachty i chłopów. Niestety, jak wiemy z kart historii, insurekcja zakończyła się klęską, w konsekwencji której Polska zniknęła z map świata i Europy. Z tego powodu Radom włączono do zaboru austriackiego. Miasto stało się „stolicą” cyrkułu, którego powierzchnia stanowiła 18,8% powierzchni całego kraju.

Dopiero w XIX wieku, już w zupełnie innych warunkach politycznych i społecznych, miasto zaczęło się znów szybko rozwijać. W roku 1809, po klęsce Austrii w wojnie z Napoleonem Bonaparte, Galicja Zachodnia, na terytorium której znajdował się Radom, została włączona w granice utworzonego dwa lata wcześniej Księstwa Warszawskiego. W ramach nowego podziału administracyjnego Radom stał się „stolicą” departamentu, uzyskując tym samym rangę równą Warszawie, Poznaniu czy też samemu Krakowowi. Po raz pierwszy w swojej historii miastu dane było zarządzać ogromnym terenem, odpowiadającym obszarowo prawie całemu dawnemu województwu sandomierskiemu. W mieście umiejscowiono Trybunał Cywilny i Sąd Pokoju. Dawne Kolegium Pijarów przekształcono w Szkołę Departamentową, powstał teatr i zaczęto wydawać „Dziennik Departamentowy”. Zarząd nad miastem przejęła Rada Muncypalna pod przewodnictwem prezydenta.

Jeszcze większą rangę zapewnił miastu sam Fryderyk August, który dekretem z 10 marca 1810 roku podzielił Księstwo Warszawskie na cztery Okręgi Wojskowe, po dwa departamenty każdy, z których radomski i krakowski stanowić miały Okręg IV. Na siedzibę sztabu Okręgu IV dekret wyznaczał właśnie Radom. W ten sposób miasto stało się czwartym, co do znaczenia po Warszawie, Poznaniu i Lublinie, ośrodkiem miejskim. Od samego początku włączenia Radomia w granice Księstwa Warszawskiego na ulicach miasta aż roiło się od kolorowych mundurów różnych formacji wojskowych. 4 lipca 1809 roku sam Józef Poniatowski wizytował na radomskim rynku oddziały dowodzone przez generała Jana Henryka Dąbrowskiego.

Niestety, już zimą 1813 roku wojska rosyjskie, ścigające Napoleona spod Moskwy, zajęły Radom, kładąc kres istnieniu Księstwa Warszawskiego. Tę sytuację zalegalizował dopiero Kongres Wiedeński w 1815, sytuując Radom na obszarze Królestwa Polskiego nazywanego potocznie Kongresówką. W roku 1816 miasto zostało mianowane „stolicą” województwa sandomierskiego. W 1817 powstała pierwsza w dziejach świecka szkoła elementarna. W Radomiu stacjonowały także na stałe bądź na leżach zimowych liczne formacje wojskowe. Warto przypomnieć tu chociażby słynny z heroicznej postawy w czasie walk powstania listopadowego 5 Pułk Piechoty Liniowej dowodzony przez płk. Franciszka Górskiego. Stacjonujące w mieście wojska błyskawicznie zmieniały jego charakter oraz korzystnie wpływały na rozwój infrastruktury. Radomskimi koszarami zachwycał się sam Julian Ursyn Niemcewicz, który, przejeżdżając tędy w roku 1820, napisał: „Najpiękniejszą atoli ozdobą Radomia są stajnie artylerii konnej i szopy na działa. Są one tak gładko zbudowane, tak pięknie pomalowane, tak czysto utrzymane, ogrodzone, iż w miniaturze można by je postawić za serwis do wetów”.

W tym samym czasie zaczął się rozwijać radomski przemysł. Powstały pierwsze garbarnie braci Augusta i Fryderyka Schniersteinów oraz Ludwika Karscha. To oni dali impuls do rozwoju przemysłu garbarskiego w Radomiu. Zakup pierwszej maszyny parowej o mocy 4 KM w roku 1854 przez zakłady Karscha zapoczątkował na tym terenie prawdziwą rewolucję przemysłową. Dzięki tym inicjatywom

już w II połowie XIX stulecia Radom był określany mianem „miasta garbarzy”. Równolegle rozwijało się radomskie rzemiosło.

W 1837 roku województwo sandomierskie przemianowano na gubernię sandomierską ze „stolicą” w Radomiu, a 1 stycznia 1845 roku z połączenia guberni sandomierskiej i kieleckiej powstała gubernia radomska, oczywiście ze „stolicą” w naszym mieście. Pierwszym prezydentem po 1815 roku został Józef Franciszek Królikowski. Za jego prezydentury miasto zaczęło nabierać nowego, ładniejszego wyglądu. Wyburzono, będące kompletną ruiną, mury miejskie, zasypano cuchnącą stęchlizną fosę, wyremontowano domy, zbudowano sieć nowych dróg oraz zadbano o kanały.

W czasach powstania listopadowego Radom nie odegrał ważnej roli, stał się jedynie ośrodkiem organizacyjnym i zaopatrzeniowym. Po upadku powstania miasto pokryły mroki „nocy paskiewiczowskiej”. Rozpoczęły się krwawe represje. Z zagadnień dotyczących działalności konspiracyjnej lat 30. i 40. XIX stulecia warto wspomnieć o Leonie Mazurkiewiczu, który nie bał się utworzyć w mieście Koła Związku Narodu Polskiego, tajnej organizacji konspiracyjnej walczącej z zaborcą. Powinniśmy też pamiętać o księdzu Janie Boguńskim, który swoje płomienne kazanie wygłoszone w 1833 roku, wzywające do bezkompromisowej walki z caratem, przypłacił zesłaniem na Sybir.

Dużo większą i poważniejszą rolę odegrał Radom w powstaniu styczniowym. Już 28 marca 1861 roku doszło w mieście do pierwszych zamieszek, kiedy to tłum radomian urządził tak zwaną „kocią muzykę” pod oknami dygnitarzy carskich. W kierunku okien poleciały też pierwsze kamienie. Głównym miejscem demonstrowania polskości stały się radomskie kościoły, a przede wszystkim kościół ojców Bernardynów. Od roku 1862 na ulicach Radomia można było spotkać coraz więcej osób w rogatywkach i historycznie stylizowanych pasach. Kobiety na znak żałoby nosiły czarne stroje i specjalną biżuterię z symbolami narodowymi. W mieście rozwijały się struktury konspiracyjne. 13 stycznia 1863 roku pod fałszywym nazwiskiem przybył do Radomia sam generał Marian Langiewicz, naczelnik sił zbrojnych województwa sandomierskiego. Zdobycie stolicy województwa dałoby mu dużą przewagę nad przeciwnikiem. Radom był jednak broniony przez ponad 1200

żołnierzy rosyjskich. Dlatego Langiewicz zdecydował się udeżyć na mniejsze jednostki w Jedlni i Szydłowcu. W nocy z 22 na 23 stycznia wybuchło powstanie w Radomiu i regionie, a miasto od razu zostało objęte godziną policyjną.

Powstańcy, wśród których było wielu radomian, zaczęli ponosić klęski dopiero jesienią 1863 roku, wtedy też poległ słynny radomski bohater tamtych dni pułkownik Dionizy Czachowski. Już w czasie trwania walk na miasto spadły liczne represje, rozstrzelano co najmniej 41 osób. Najbardziej spektakularną egzekucją było rozstrzelanie 19 grudnia 1863 roku pułkownika Zygmunta Chmieleńskiego, szefa sztabu jednego ze zgrupowań powstańczych.

Powstanie pierwszych spółdzielni spożywców na ziemiach polskich nastąpiło w niedługim czasie po upadku powstania styczniowego. W Warszawie powołano do życia Towarzystwo Ekonomiczne, które w latach 1866–1870 wydawało miesięcznik „Ekonomista” poświęcony zagadnieniom gospodarczym, który propagował zasady spółdzielczości spożywców. Jeden z działaczy tego towarzystwa Aleksander Makowiecki w 1868 roku wydał książkę „Spółki Spożywcze”. Była to pierwsza polska książka o spółdzielczości, poświęcona teoretycznemu i praktycznemu propagowaniu idei organizowania stowarzyszeń spożywczych.

Grupa osób: Antoni Nagórny, Julian Statkowski, Wiktor Somer i Aleksander Makowiecki pobudzała do działania inne ośrodki miejskie na terenie zaboru rosyjskiego. Jednym z osiągnięć tej grupy było założenie trzech pierwszych stowarzyszeń spożywców na ziemiach polskich: „Oszczędności” w Radomiu, „Merkurego” w Warszawie i „Zgody” w Płocku.

Największe zasługi w organizacji Stowarzyszenia Spożywców „Oszczędność” posiadał Julian Statkowski (jeden z redaktorów „Ekonomisty”). 13 sierpnia 1869 roku statut stowarzyszenia został zatwierdzony przez ministra spraw wewnętrznych w Petersburgu. Założycielami „Oszczędności” byli ludzie zaliczani do elity miasta: urzędnicy rządowi (41), nauczyciele (5), adwokaci i rejenci (7), lekarze i aptekarze (7), wojskowi (2), właściciele domów i dóbr (30), przemysłowcy (17), kupcy (10), geometrzy i inżynierowie (6).

W tym składzie społeczno-zawodowym „Oszczędność” stanowiła elitarną polską organizację gospodarczą umożliwiającą spotkania, wymianę poglądów, udział w życiu zbiorowości połączonej z pracą społeczną. Trudno sobie wyobrazić, aby w tamtych czasach twórcami spółdzielni byli pracownicy najemni przy prawie powszechnym analfabetyzmie tych grup społecznych.

Spółdzielnia posiadała sklep, który od czasu założenia mieścił się w domu Michalskiego przy ulicy Lubelskiej (obecnie Żeromskiego 4) aż do lipca 1901, kiedy został przeniesiony do domu Golczewskiego (obecnie Żeromskiego 33). Stowarzyszenie prowadziło sprzedaż produktów spożywczych i kolonialnych, wyrobów tabaczkowych, win i koniaków. Kooperatywa została zlikwidowana prawdopodobnie w 1909 roku.

Przez 40 lat działalności w okresie panowania caratu „Oszczędność” przyczyniła się do praktycznego rozwoju spółdzielczości żywnościowej w środowisku radomskim, a w pewnym stopniu także w kraju.

W II połowie XIX wieku miasto zaczęło coraz bardziej nabierać przemysłowego charakteru. Kluczowym wydarzeniem dla rozwoju gospodarczego grodu nad Mleczną stała się budowa linii kolejowej Dęblin–Dąbrowa Górnicza i Koluszki–Bodzechów, łączącej Radom z wysoko uprzemysłowionymi ośrodkami Kongresówki. Garbarstwo nadal pozostało dominującą dziedziną gospodarki w mieście. Do starych rodów garbarskich Fröhlichów, Karschów, Wickenhagenów czy Adlerów dołączyły nowe: Krajewskich, Iwanowskich i Domańskich. W 1880 roku łączna wartość produkcji garbarskiej wynosiła 4 miliony rubli przy zatrudnieniu 1100 pracowników. Surowiec sprowadzano nawet z Argentyny i Urugwaju.

Przełom stuleci to przede wszystkim rozwój przemysłu spożywczego. Warto tutaj wspomnieć młyny Pentza i Bekermanna oraz browar Maurycego Saskiego i zakłady przetwórstwa owocowego braci Perkowski, wysyłające swoje produkty nawet do Hiszpanii i Egiptu. Rozwijał się także przemysł metalowy. Wraz z pojawieniem się linii kolejowej w 1885 roku powstały Zakłady Naprawcze Taboru Kolejowego. W 1896 powstały zakłady Warszawskiego Towarzystwa Akcyjnego Płytek Ceramicznych „Marywil”, Huta Szkła „Radom” i fabryka fajansu Szmerka Bramsa. Jednak największym

zakładem w tamtych czasach była fabryka mebli giętych Johanna Kohna na Glinicach, która zatrudniała aż 800 osób. W 1901, dzięki belgijskiemu kapitałowi, uruchomiono w Radomiu elektrownię, a co za tym idzie pojawiła się nowoczesna sieć oświetleniowa na ulicach miasta.

Pozytywistyczne idee „pracy u podstaw” zaznaczyły swoją obecność w Radomiu także na polu kulturalno-oświatowym. W 1883 ukazał się drukiem pierwszy numer „Gazety Radomskiej”. Jednym z największych radomskich „trzeźwych entuzjastów”, jak określał pozytywistów Stefan Kieniewicz, był słynny na cały kraj lekarz i społecznik – doktor Tytus Chałubiński. Pionier klimatycznego leczenia gruźlicy – jako pierwszy odkrył walory lecznicze polskich Tatr, a przede wszystkim Zakopanego. Był również jednym z prekursorów tatarnictwa.

W kręgach artystycznych ogromną rolę odegrali: Walery Przyborowski – autor niezwykle niegdyś popularnych powieści historycznych, Jacek Malczewski – urodzony w Radomiu malarz symbolista, najbardziej ponadczasowy i uniwersalny polski artysta. Prawdziwa duma Radomia. Z podradomskim Orońskim praktycznie przez całe swoje życie związany był kolejny wybitny malarz Józef Brandt – czołowy przedstawiciel szkoły monachijskiej, autor epokowych kompozycji historycznych, głównie z dziejów Polski. Zajmuje on ważne miejsce w panteonie ludzi sztuki przez duże „S” związanych z Radomiem.

Na progu XX wieku Radom stał się poważnym ośrodkiem konspiracyjnego życia politycznego. Rozwój przemysłu pociągnął za sobą gwałtowny skok demograficzny. W przededniu rewolucji 1905 roku miasto zamieszkiwało 32 tysiące osób. Najliczniejszą warstwą społeczną stali się robotnicy, wśród których największe wpływy miała Polska Partia Socjalistyczna. Na czele Komitetu Lokalnego PPS stał Marian Malinowski ps. „Wojtek”. Radomska organizacja PPS była jedną z najsilniejszych w Królestwie, zaraz po Warszawie, Zagłębiu Dąbrowskim i Łodzi. Wśród inteligencji rząd dusz sprawowała Narodowa Demokracja. W Radomiu jej liderem był Jan Wigura.

W roku 1905 stało się jasne, że rewolucja, która ogarnęła Rosję i należące do niej Królestwo Polskie, na pewno nie ominie Radomia.

Przez dwa lata miasto stało się areną manifestacji, strajków i zamachów na carskich urzędników i żandarmów. W odwecie władze carskie wprowadziły stan wojenny i rozpętały krwawy terror, brutalnie tłumiąc wystąpienia robotnicze. Największa masakra radomskich robotników miała miejsce 3 lutego 1905 roku, kiedy to przybyli tłumnie pod siedzibę rządu gubernialnego, aby uzyskać odpowiedź na postulaty złożone wcześniej samemu gubernatorowi. Tego dnia padło 14 zabitych, a 50 zostało rannych, z której to liczby 20 osób zmarło w swoich domach i szpitalach w ciągu następnych dni. Głośną stała się także sprawa młodego ucznia miejscowej Szkoły Handlowej Stanisława Wernera, który wraz ze Stanisławem Hemplem 16 grudnia 1906 roku dokonał zamachu na znienawidzonego naczelnika żandarmerii gubernialnej pułkownika von Płotto. Za udział w zamachu został skazany na karę śmierci, którą wykonano 20 grudnia w Lesie Kapturskim.

Ponowne ożywienie nastrojów patriotycznych nastąpiło dopiero wraz z wybuchem I wojny światowej i pojawieniem się idei legionowej Józefa Piłsudskiego. W lipcu 1915 roku wojska austriackie zajęły miasto. Już tego samego miesiąca z Radomia wyruszył pierwszy pluton formowanych naprędce Legionów. Jedną z najkrwawszych bitew z wojskami rosyjskimi legionieści stoczyli w pobliżu Radomia we wsi Laski.

Koniec I wojny światowej przyniósł spełnienie marzeń wielu pokoleń Polaków żyjących przez 123 lata pod jarzmem trzech zaborców. Ziścił się „sen” Adama Czartoryskiego o wolnej ojczyźnie. Tak jak przewidywał, Rosja, Niemcy i Austro-Węgry „skoczyły sobie do gardeł”, wykrwawiając się do tego stopnia, iż po wojnie nie były już w stanie powstrzymać żadnych ruchów narodowowyzwoleńczych.

Na historycznych ziemiach polskich jak gryby po deszczu zaczęły powstawać polskie, mniej lub bardziej autonomiczne, ośrodki władzy. Rada Regencyjna w Warszawie, Polska Komisja Likwidacyjna w Krakowie itd. W podręcznikach do historii nie znajdziemy niestety Radomia. A tam nasze miasto powinno mieć także swoje miejsce, ponieważ i tu powstał niezależny ośrodek władzy określany przez znanego radomskiego historyka Piotra Tusińskiego mianem „Republiki Radomskiej”.

W nocy z 31 października na 1 listopada 1918 roku w mieszkaniu Jana Wigury ukonstytuował się tak zwany „Komitet Pięciu”, w skład którego weszli główni liderzy radomskich środowisk niepodległościowych: Stanisław Kelles-Krauz, Roman Szczawiński, Aleksy Rzewski, Wacław Dębowski i wspomniany wyżej Jan Wigura. 2 listopada siłami Polskiej Organizacji Wojskowej dowodzonymi przez ppor. Józefa Marjańskiego rozbrojono kilkusetosobowy garnizon austriacki i Radom stał się wolnym miastem. Tak powstała „Republika Radomska” z suwerenną władzą, siłami zbrojnymi, podziałem kompetencji odpowiadającym potrzebom chwili. Podobnie jak w prawdziwym rządzie niepodległego państwa władzę podzielono. I tak dowództwo wojskowe nad miastem objął wspomniany już wyżej Józef Marjański, sprawami skarbu zajmował się Wacław Dębowski, aprowizacją Roman Szczawiński itd. 8 listopada władze wolnego Radomia podporządkowały się Tymczasowemu Rządowi Ludowemu Republiki Polskiej w Lublinie.

11 listopada 1918 roku uznajemy za dzień odzyskania niepodległości przez Polskę. Wtedy to przybyły dzień wcześniej do Warszawy Józef Piłsudski objął z rąk Rady Regencyjnej dowództwo nad armią. 14 listopada przekazano mu władzę. Radom był wolnym miastem już 2 listopada. „Republika Radomska” istniała tylko 6, a licząc do 14 listopada – 12 dni. Był to więc tylko krótki epizod w dziejach naszego miasta, jednak, biorąc pod uwagę 123-letni okres niewoli, o epokowym znaczeniu. Skoro Kraków, Poznań, Cieszyn czy Lublin chwalą się na kartach podręczników do historii swoimi lokalnymi ośrodkami władzy, to Radom ze swoją „Republiką Radomską” ma dokładnie takie same powody do chwały.

Miasto w międzywojniu błyskawicznie się rozwijało, pomimo iż w sferze administracyjnej zostało zdegradowane do rangi jednego z 16 powiatów nowo utworzonego województwa kieleckiego. W 1921 roku Radom liczył około 62 tysięcy mieszkańców, w 1931 liczba ta wzrosła do około 78 tysięcy, a w 1938 wynosiła już ponad 90 tysięcy. Tak gwałtowny skok demograficzny rodził też ogromne problemy mieszkaniowe, z czym wzorcowo radziła sobie Państwowa Fabryka Broni, budując osiedle „Planty”. Stanowiło ono wyjątkowe przedsięwzięcie. Osiedle było nowoczesne, mieszkania przestronne, wyposażone w ubikacje, spiżarnie, balkony i strychy



do suszenia bielizny. Radomianie o mieszkańcach osiedla mówili z pewnym przekąsem „fabryczni”, zazdroszcząc im stałej pracy i warunków mieszkaniowych.

Do roku 1922 w radomskim przemyśle dominowały inwestycje prywatne. Wydarzeniem przełomowym, zmieniającym oblicze miasta, było wybudowanie pierwszego naprawdę wielkiego, państwowego zakładu przemysłowego – Zakładów Wyrobów Tytoniowych. Na kolejne inwestycje nie trzeba było długo czekać. Rok później na folwarku Mariackie rozpoczęto budowę jednej z największych w kraju fabryk zbrojeniowych, którą po uruchomieniu produkcji nazwano Państwową Fabryką Broni. Największą sławę przyniosła fabryce i miastu produkcja pistoletów ViS. W latach 1935–1939 zdolność produkcyjna radomskiej fabryki osiągnęła 4 tysiące karabinów miesięcznie, co stanowiło aż 50% całej krajowej produkcji.

Miasto się bogaciło, a wraz z rozwojem gospodarczym następował rozkwit życia kulturalnego międzywojennego Radomia. Powstał teatr z siedzibą w budynku dawnej Resursy Obywatelskiej, sieć bibliotek, kin, wydawano szereg tytułów prasowych. Elitę ówczesnego miasta tworzyło wiele znamienitych postaci: Maria i Stanisław Kelles-Krauzowie, Józef Grzeczmarowski, Jan Wiśniewski, Prosper Paweł Jarzyński. Niezwykle ważnym wydarzeniem był Pierwszy Kongres Eucharystyczny Diecezji Sandomierskiej, który miał miejsce w Radomiu od 27 do 29 czerwca 1932 roku.

Największy rozwój miasta przypadał jednak na lata trzydzieste, a szczególnie okres wdrażania w życie planu czteroletniego autorstwa Eugeniusza Kwiatkowskiego oraz budowy Centralnego Okręgu Przemysłowego (1937–1939). Warto też wspomnieć o niezrealizowanych inwestycjach takich jak chociażby jedna z największych fabryk samochodów marki Mercedes i BMW, która z powodu wybuchu wojny nie została zrealizowana.

„Powstanie Rzeczypospolitej postawiło Radom w sytuacji zgoła wyjątkowej. Stał się on środkiem ciężkości trójkąta bezpieczeństwa, ogniskując przemysł wojenny. Powstają wielkie fabryki z licznymi zabudowaniami i tysiącami pracowników. W każdym kierunku miasto rozbudowuje się. Przybywają nowe gmachy fabryczne

i szkolne. Tuż pod miastem powstała szkoła pilotów (Sadków). Z drugiej strony na Wacyinie powstaje radiostacja nadawcza. Radom należy do miast, które mają wszelkie szanse rozwoju. Radom posiada wielką fabrykę broni i rowerów, masek przeciwgazowych, fabrykę i centralne składy tytoniowe, jedną z największych fabryk mebli, około tuzina fabryk skór, odlewnie, kilkanaście gimnazjów i szkół zawodowych, szkołę lotniczą, własną radiostację, jest siedzibą drugiej co do wielkości dyrekcji kolejowej i dyrekcji lasów państwowych, jest większy od swego miasta wojewódzkiego”.

Tak o Radomiu pisała „Ziemia Radomska” w numerze z 3 czerwca 1931 roku w artykule zatytułowanym „Wielki Radom” i z tą tezę powinniśmy się w pełni zgodzić. Radom w międzywojniu był rzeczywiście wielki.

Pierwsze skojarzenia z Centralnym Okręgiem Przemysłowym to: Eugeniusz Kwiatkowski, obszar wód Wisty i Sanu, przemysł zbrojeniowy, Stalowa Wola. W dyskusjach o inwestycjach COP bardzo rzadko pojawia się nazwa Radom. Brak społecznej świadomości na temat roli, jaką odegrał gród nad Mleczną w rozwoju polskiej gospodarki w tamtym okresie, do dnia dzisiejszego szkodzi wizerunkowi miasta.

Stworzenie Centralnego Okręgu Przemysłowego usytuowało Radom w bardzo korzystnym dla siebie położeniu. Było to ponad 90-tysięczne miasto, oddalone niecałe 100 kilometrów od stolicy kraju, Warszawy, leżące zarazem na uprzywilejowanym ekonomicznie obszarze COP i jednocześnie na ważnej trasie krajowej Kraków–Warszawa, posiadające ogromne zaplecze ludnościowe z okolicznych zubożałych wsi. Tym bardziej że Radom miał już swoje, uznane w kraju i na świecie, tradycje przemysłowe i nie musiał w ramach inwestycji „planu czteroletniego” budować wszystkiego od podstaw. Wręcz przeciwnie, to inżynierów i wykwalifikowanych robotników z Radomia ze względu na ich wiedzę i doświadczenie masowo kierowano do budujących się fabryk COP-u. Takie były w tamtym okresie atuty miasta, które nie miało na tym tle żadnych kompleksów. Pamiętajmy, że to nie COP zbudował fabryki zbrojeniowe Radomia, ale właśnie fachowcy z tych fabryk budowali COP. Zakłady zbrojeniowe Radomia, Pionek i Skarżyska już od ponad dziesięciu lat produkowały broń, proch i amunicję,

a ich działalność inwestycyjna do końca 1936 roku objęła przeszło 90% stanu obiektów fabrycznych, mieszkalnych i socjalnych na dzień wybuchu wojny w 1939 roku. W okresie 1937–1939 fabrykom i wytwórniom w Radomiu przypadła tylko rola maksymalnego zwiększenia produkcji. Zmodernizowano też wtedy cały park maszynowy, a budynki poddano remontom, przystosowując je do obrony przeciwlotniczej i przeciwgazowej.

Oczywiście pojawiły się też wtedy w Radomiu inwestycje typowo COP-owskie: budowa jedynej w Polsce fabryki telefonów szwedzkiej firmy „Ericsson” oraz uruchomiona dopiero w 1939 roku czeska fabryka obuwia „Bata”. Rola Radomia w COP była jednak także bardzo znacząca. Leżał on w obszarze „A” – tak zwanym surowcowym. Ze względu na bliskość stolicy, w której swoje centrale miały firmy polskie i zagraniczne, stał się on niezwykle atrakcyjnym miejscem pod nowe inwestycje. Jednak, jak już wspomniano, główny okres rozwoju radomskiego przemysłu przypadał na lata wcześniejsze.

1 września 1939 roku na Radom spadły pierwsze bomby. Osiem dni później hitlerowskie wojska wkroczyły do miasta. Stacjonujący w Radomiu 72 Pułk Piechoty im. Dionizego Czachowskiego poniósł bardzo ciężkie straty, walcząc w szeregach armii „Łódź”. Dla mieszkańców grodu nad Mleczną rozpoczęła się ponadpięcioletnia gehenna związana z okupacją hitlerowską. Życie w mieście stało się wyjątkowo trudne ze względu na komasację niemieckich jednostek wojskowych, które miały za zadanie ochronę przejętego przez Niemców przemysłu zbrojeniowego.

Radom stał się też stolicą dystryktu – największej jednostki administracyjnej Generalnego Gubernatorstwa. Niemcy systematycznie niszczyli substancję materialną miasta, a przede wszystkim dobra kultury. Miały też miejsce masowe egzekucje ludności cywilnej we wsi Firlej zwanej „radomskim Katyńiem”. Wszystko wskazuje na to, iż zamordowanych tam mogło być nawet 6 tysięcy osób. Szczególnie tragiczny los spotkał miejscowych Żydów, którzy przed wojną stanowili prawie jedną trzecią ogólnej liczby mieszkańców Radomia. W 1941 roku zostali oni zamknięci w dwóch gettach wydzielonych z części dzielnic Glinice i Śródmieście. Podczas akcji likwidacyjnej

zamordowano na ich terenie kilkaset osób, zaś ponad 27 tysięcy wymordowano w obozach masowej zagłady.

Pierwsze organizacje konspiracyjne zaczęły działać w Radomiu już jesienią 1939 roku. Inicjatywę na rzecz walki zbrojnej z okupantem podjęli przede wszystkim najbardziej ideowi działacze dwóch największych partii politycznych: Polskiej Partii Socjalistycznej i Stronnictwa Narodowego. Radom w okresie okupacji stał się silnym ośrodkiem podziemia wojskowego. Związek Walki Zbrojnej, przekształcony w 1942 roku w Armię Krajową, dzielnie wspierała młodzież z radomskiej chorągwi Związku Harcerstwa Polskiego, czyli „Szarych Szeregów”. Niemiecką okupację Radomia zakończyło wkroczenie do miasta Armii Czerwonej w nocy z 15 na 16 stycznia 1945 roku.

Prawie nikt już dziś nie pamięta, że pierwszy antykomunistyczny protest społeczny w Polsce Ludowej miał miejsce w Radomiu. Wszyscy doskonale znamy słowa piosenki Marka Grechuty „Korowód”. Odwieczne pytanie o pierwszeństwo w historii powoduje, że opisywana materia z racji swojego pierwszeństwa nabiera wyższej rangi.

Z podręczników historii znamy przebieg kryzysów politycznych i społecznych okresu PRL. Wyznaczają je tak zwane polskie miesiące: Czerwiec i Październik '56, Marzec '68, Grudzień '70, Czerwiec '76. Natomiast zupełnie nieznanym wydarzeniem jest antykomunistyczny protest radomskiej młodzieży, który miał miejsce w naszym mieście 30 października 1945 roku.

W związku z wszechobecnymi brakami w zaopatrzeniu typowymi dla czasów powojnia brakowało także węgla dostarczanego do radomskiej elektrowni. Było to przyczyną nieustannych przerw w dostawie energii elektrycznej zarówno do mieszkań prywatnych, jak też do szkół. Jesienne noce zapadały szybko, a w przepiętnych szkołach zajęcia trwały do późnych godzin wieczornych. W związku z brakiem prądu popołudniowe lekcje w ogóle się nie odbywały. W domu także nie można było odrabiać lekcji. Po okresie ciężkich lat okupacji wszyscy mieli już dość nauki przy świecach, lampach naftowych i karbidówkach.

Pomysł był prosty: młodzież szkolna miała wyjść wieczorem z domów i manifestacyjnie uczyć się w świetle ulicznych latarni,

stojąc pod nimi z otwartymi książkami i zeszytami. Bardzo szybko happening przekształcił się w spontaniczną manifestację. Głównym inicjatorem całego „zamieszania” byli uczniowie Gimnazjum im. Jana Kochanowskiego Edward Tranda z bratem Zdzisławem oraz Halina Krauze z żeńskiej Państwówki.

Organizatorzy spotkali się na ulicy Witolda. Kiedy wyszli na ulicę Żeromskiego, natchmiast nie wiadomo skąd zjawili się uczniowie innych radomskich szkół. Ustawieni w czwórki ruszyli w kierunku elektrowni na ulicę Traugutta. Wszyscy skandowali hasła: „My chcemy światła!”, „My chcemy się uczyć!”, „Gdzie jest śląski węgiel?”, „Najpierw nam potem Moskwie!”. Okna i balkony na trasie pochodu były pełne, ludzie bili brawo i pozdrawiali manifestantów. Spod elektrowni pochód ruszył pod dom prezydenta Radomia Kazimierza Kielczewskiego, który mieszkał przy ulicy Mickiewicza. Rozmowy z prezydentem, który wyszedł na balkon swojego mieszkania, nic nie dały. Tylko delegaci wyznaczeni przez młodzież do rozmów zostali aresztowani. Po tym jak w kierunku domu prezydenta Kielczewskiego poleciały kamienie, delegację zwolniono. Tłum ruszył z powrotem. Na skrzyżowaniu Mickiewicza i Traugutta doszło do starć z milicją. Przewrócono gazik milicyjny. Na rogu Traugutta i Żeromskiego przy dzisiejszym Liceum Ogólnokształcącym im. Mikołaja Kopernika na demonstrującą młodzież czekał już oddział wojska. Wtedy część protestującej młodzieży została zatrzymana. Wśród nich był inicjator pochodu Edward Tranda. Kiedy wojsko prowadziło aresztowanych w górę Żeromskiego do budynku Rejonowej Komendy Uzuppełnień, uczniowie w akcie desperacji rzucili się na żołnierzy i oddzielili aresztowanych od konwojentów, zanim tamci zdążyli ich jeszcze wylegitymować. Wtedy eskorta zaczęła strzelać w powietrze. Również z balkonu RKU rozległy się strzały z pepeszy. Strzelano w górę na postrach i dopiero wtedy tłum rozszedł się do domów.

Jak napisał Roman Loth we *Wspomnieniach Kochanowskich*: „Chodziło o światło. Ale gdy patrzę z dystansu przeszło pięćdziesięciu lat na tamten jesienny wtorek 30 października 1945 roku, nie mam wątpliwości: chodziło i o coś więcej. Była to pierwsza po wojnie i na wiele lat ostatnia spontaniczna, publiczna manifestacja własnych żądań; a jednocześnie wyraz nurtującej

... młodziemż nieufności do tego, co już nadchodziło, wyczuwalne, niepokojące, obce”.

... Po zakończeniu II wojny światowej Radom powrócił do swojego dawnego statusu miasta powiatowego, wchodzącego w skład województwa kieleckiego. Bardzo szybki rozwój gospodarczy miasta spowodował, iż w latach sześćdziesiątych stało się ono 17 co do wielkości ośrodkiem miejskim w kraju, wyprzedzając nie tylko wojewódzkie Kielce. Radomianie mieli z tego powodu ogromne poczucie krzywdy. Taka sytuacja hamowała rozwój miasta. Wysokie aspiracje mieszkańców zostały zaspokojone dopiero w 1975 roku, kiedy to wraz z wprowadzeniem nowej reformy administracyjnej Radom otrzymał rangę stolicy województwa.

... O powojennych losach Radomia decydowało w dużej mierze błyskawicznie rozwijające się życie gospodarcze. Wizytówką miasta pozostawała przez długie lata Fabryka Broni, której w 1947 roku nadano nazwę Zakłady Metalowe im. generała Waltera. W zakładach wytwarzano jak dawniej asortyment wojskowy, ale też liczne produkty na rynek cywilny, wśród których największym uznaniem cieszyły się maszyny do szycia produkowane na licencji firmy „Singer” oraz maszyny do pisania „Łucznik”. W okresach największej świetności zakład eksportował swoje produkty do ponad 20 krajów świata. W 1959 roku w Radomiu utworzono Radomskie Zakłady Przemysłu Skórzanego „Radoskór”. Firma ta była jednym z największych w Polsce wytwórców obuwia i wyrobów skórzanych. W roku 1964 powstały Zakłady Przemysłu Tytoniowego. Na międzynarodowych rynkach świetnie radziła sobie z konkurencją Radomska Wytwórnia Telefonów (RWT).

... Dzięki tak dobrej koniunkturze zaczęły powstawać nowe osiedla mieszkaniowe: Osiedle XV-lecia Polskiej Rzeczpospolitej Ludowej, później „Ustronie” projektowane na 27 tysięcy mieszkańców, „Gołębiów”, „Południe” itd. Obecnie charakterystycznym zjawiskiem jest „ucieczka z bloków” do domków jednorodzinnych budowanych na obrzeżach miasta.

... Okres powojenny to także obfity rozwój życia społeczno-kulturalnego. Właśnie w Radomiu, a nie gdzie indziej, 21 października 1945 roku miało miejsce otwarcie pierwszej powojennej wystawy malarstwa polskiego. Opisując dzieje powojennego Radomia, nie

sposób nie wspomnieć o sukcesach sportowych. Dyscypliny takie jak boks, kolarstwo torowe, piłka nożna, a później siatkówka (Czarni Radom) stały się „okrętami flagowymi” lokalnego sportu.

Z całego okresu powojennego największą sławę Radomiowi przyniosły wypadki z czerwca 1976 roku, które ugruntowały o mieszkańcach miasta opinię hardych i odważnych opozycjonistów.

Początek lat siedemdziesiątych przyniósł znaczącą poprawę poziomu życia mieszkańców Radomia. W roku 1975 miasto uzyskało nawet status stolicy województwa. Nowa polityka gospodarcza wprowadzona przez Edwarda Gierka, oparta głównie na zagranicznych kredytach, z początku zdawała się przynosić oczekiwane rezultaty. W porównaniu z siemieżną rzeczywistością czasów Gomułki gierkowskie zmiany określane były mianem cudu gospodarczego. Wszem i wobec rozpowszechniano opinie, jakoby Polska była dziesiątą potęgą gospodarczą świata.

Jednak już w połowie dekady kryzysu nie dało się ukryć, a władze rozpoczęły przygotowania do wprowadzenia podwyżek cen. 24 czerwca 1976 roku, w trakcie transmitowanego przez radio i telewizję przemówienia sejmowego, premier Piotr Jaroszewicz ogłosił kilkudziesięcioprocentowy wzrost cen podstawowych artykułów spożywczych. Następnego dnia w kraju zastrajkowało około 89 tysięcy osób. Strajki miały najczęściej spokojny przebieg i ograniczały się do krótkotrwałych przerw w pracy. Zupełnie inaczej zareagował Radom. W mieście doszło do gwałtownych protestów ulicznych. Spalono gmach Komitetu Wojewódzkiego PZPR. Zaniepokojone rozmiarami protestu władze wycofały się z zapowiadanych podwyżek, jednocześnie rozpoczęły się represje wobec uczestników buntu. Aresztowania, masowe zwolnienia z pracy, brutalne pobicia przez funkcjonariuszy milicji (tak zwane ścieżki zdrowia). Sądy wydały w trybie przyśpieszonym kilkanaście wyroków pozbawienia wolności.

Radom po 25 czerwca 1976 roku stał się symbolem zbuntowanego miasta. Robotnicy radomskich fabryk postanowili w sposób bardzo odważny upomnieć się o swoje prawa. Tym samym obnażyli wadliwość i zakłamanie funkcjonującego wówczas systemu.

Komunistyczne władze robiły wszystko, aby radomskiemu protestowi nadać wymiar wydarzeń o podłożu chuligańskim, a wręcz

kryminalnym. Media lansowały wówczas bardzo pejoratywne określenie „warchoły z Radomia”, a w innych ośrodkach władze organizowały wiece potępiające wypadki radomskie. Gierek i jego ekipa postanowili ukarać miasto. Zaczęto wstrzymywać zaplanowane wcześniej inwestycje i w dalszym ciągu represjonować mieszkańców. Radom stał się „miastem z wyrokiem”.

Czy było warto? Jest to pytanie retoryczne. W 1976 roku radomianie pokazali światu, czym jest prawdziwa odwaga. Konsekwencją Czerwca było powstanie jeszcze w tym samym roku Komitetu Obrony Robotników, najważniejszej krajowej organizacji opozycyjnej lat siedemdziesiątych. To zapoczątkowało lawinę kolejnych wydarzeń zmierzających do podkopania niewołącego Polaków systemu. Przekazanie narodowi polskiemu prawdy o radomskim Czerwcu oraz ukaranie winnych brutalnych represji wobec radomskich robotników stało się jednym z głównych postulatów Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarność”, którego struktury w mieście działały legalnie w latach 1980–81, a w konspiracji aż do 1989 roku.

Po okresie transformacji ustrojowej i upadku PRL-u Radom jako ośrodek przemysłowy musiał zmierzyć się z nowymi wyzwaniami, jakie niosła ze sobą gospodarka wolnorynkowa. Niestety z przykrością trzeba stwierdzić, iż miasto tej próby nie wytrzymało. Na przekór porażkom ekonomicznym prawdziwy rozkwit przeżywało życie kulturalno-oświatowe. To w Radomiu zagościł na stałe Międzynarodowy Festiwal Gombrowiczowski, który odbywa się cyklicznie w nowym, oddanym do użytku w 1992 roku Teatrze Powszechnym im. Jana Kochanowskiego.

Ważnym wydarzeniem w najnowszej historii Radomia była wizyta Papieża Jana Pawła II w czerwcu 1991 roku oraz utworzenie w następnym roku diecezji radomskiej. Na gruncie szkolnictwa miasto też starało się nie odstawać od reszty kraju. W 1950 roku powstała pierwsza wyższa uczelnia – Wieczorowa Szkoła Inżynierska, która w 1978 roku przekształciła się w Wyższą Szkołę Inżynierską, aby w 1996 roku otrzymać status Politechniki Radomskiej im. Kazimierza Pułaskiego (obecnie Uniwersytet Technologiczno-Humanistyczny). Wśród szkół średnich Radom ma prawdziwą perłę, „kuźnię olimpijczyków”, czyli VI Liceum Ogólnokształcące



im. Jana Kochanowskiego. Poza tym radomska młodzież może dziś kształcić się na kilku wyższych uczelniach.

Atrakcją kulturalną miasta są wystawy prezentowane w radomskich muzeach – Muzeum im. Jacka Malczewskiego, Muzeum Wsi Radomskiej, a ostatnio dołączyło do nich Mazowieckie Centrum Sztuki Współczesnej „Elektrownia”, powstałe dzięki zaangażowaniu wybitnego polskiego reżysera związanego z Radomiem, Andrzeja Wajdy. Warto także wspomnieć o Ośrodku Kultury i Sztuki „Resursa Obywatelska”, który zajmuje się propagowaniem historii i tradycji miasta.

Ogromny dorobek posiadają stowarzyszenia społeczne. Warto tutaj przypomnieć Towarzystwo Przyjaciół Sztuk Pięknych, znane niegdyś w całym kraju z organizowania tak zwanych salonów zimowych malarstwa, oraz powołane do życia w 1963 roku Radomskie Towarzystwo Naukowe, zajmujące się badaniami naukowymi oraz działalnością wydawniczą na rzecz Radomia i regionu. W mieście wydawana jest regionalna prasa, działa stacja telewizyjna oraz kilka rozgłośni radiowych.

Początek nowego tysiąclecia to utrata statusu miasta wojewódzkiego wskutek kolejnej reformy administracyjnej. Radom został stolicą powiatów grodzkiego i ziemskiego w ramach województwa mazowieckiego. Upadek przemysłu zmienił strukturę zawodowo-społeczną miasta. Dziś podstawą życia gospodarczego stają się handel i usługi. Szansą dla Radomia byłoby przekształcenie miasta w silny ośrodek akademicki, twórczo pracujący nad nowoczesnymi technologiami. Już dziś Radom posiada liczącą się w kraju i na świecie placówkę naukową tego formatu. Jest nią Sieć Badawcza Łukasiewicz – *Instytut Technologii Eksploatacji*.

W zmienne koleje losów Radomia po wojnie wpisuje się szereg wybitnych osobistości, które swoją działalnością promują pozytywny wizerunek miasta. Warto tutaj wymienić dwa nazwiska aktorskie – Karola Adwentowicza i Ięgę Cembrzyńską, wybitnego biochemika Zygmunta Ledóchowskiego. Honorowymi obywatelami miasta są Andrzej Wajda, twórca bioelektroniki książdz profesor Włodzimierz Sedlak, profesor filozofii Leszek Kołakowski, znana śpiewaczka Maria Fołtyn oraz sportowcy Antoni Czortek i Kazimierz Paździor, a także Lech Wałęsa, biskup Edward Materski – pierwszy

• i długoletni ordynariusz diecezji radomskiej, utworzonej w roku  
• 1992, Tadeusz Sołtyk – wybitny konstruktor samolotów, między in-  
• nymi słynnej „Iskry”.

• Dzisiaj Radom postrzegany jest jako miasto przemysłowe, le-  
• żące na peryferiach województwa mazowieckiego, które ma szansę  
• na rozwój tylko pod warunkiem ścisłych związków z Warszawą.  
• Tymczasem Nasza przeszłość powinna być Naszą dumą, ponieważ  
• niewiele jest w Polsce miast, które mogą poszczycić się tak bogatą  
• historią.



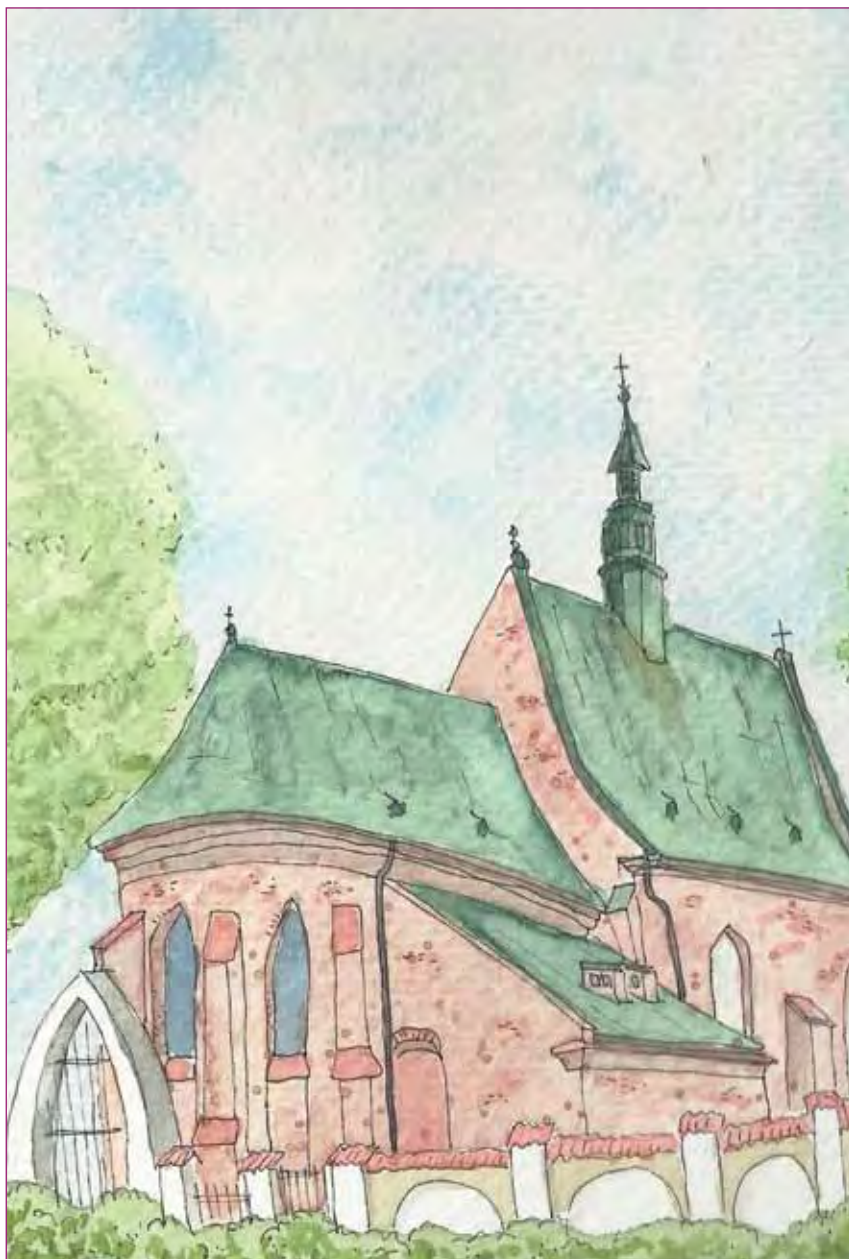
**RADOMSKI  
WĘDROWNICZEK**  
Czy znasz radomskie zabytki?





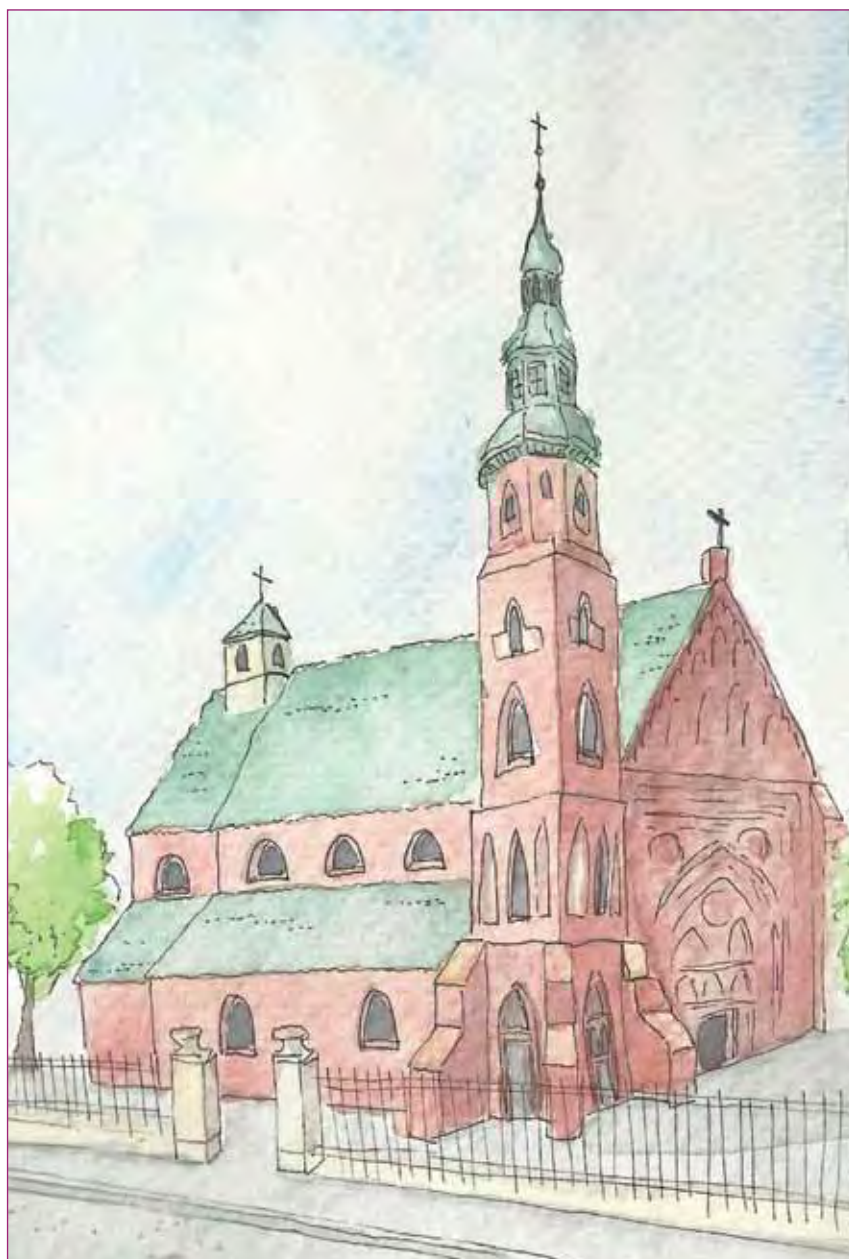
1

.....



2

.....



3

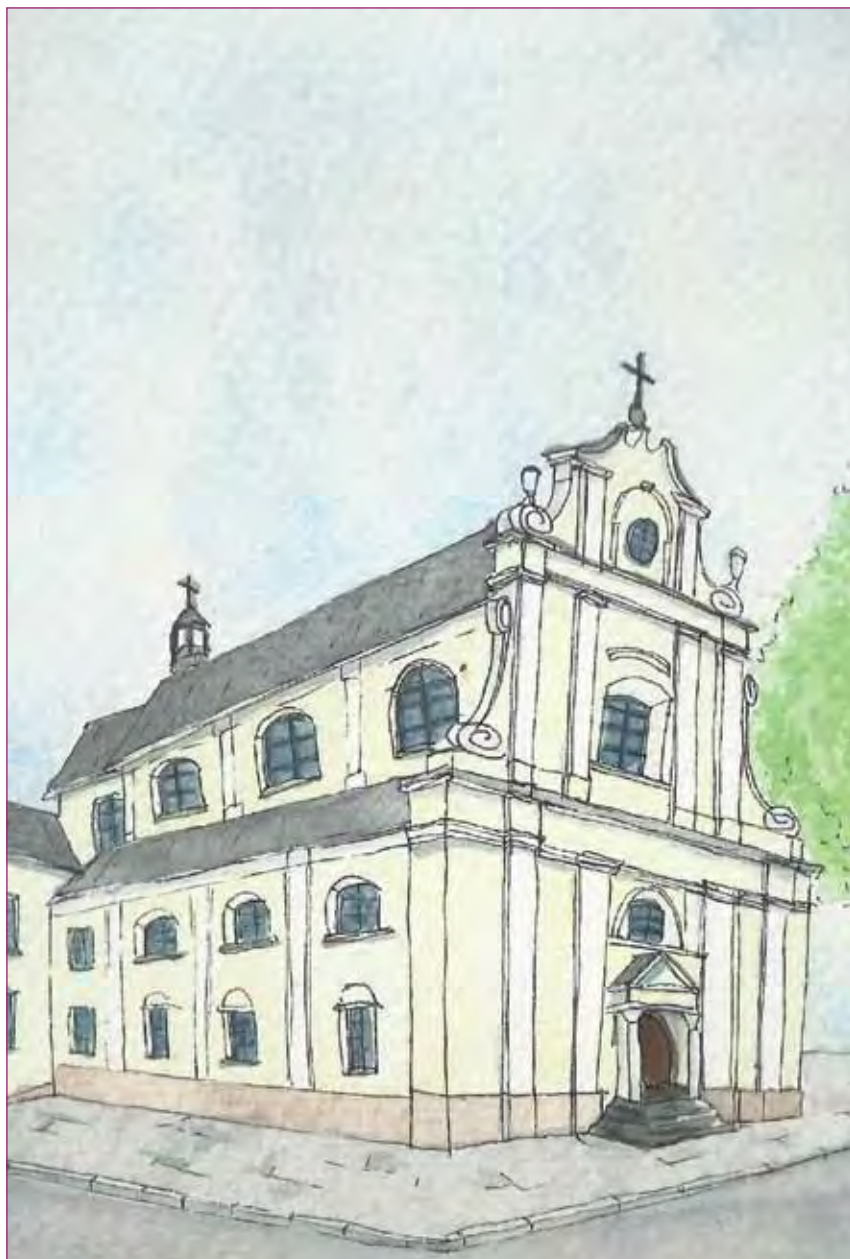


4





5



6



7



8



9



10



11



12





13



14



15



16



**TESTY**



# Radom w czasach Kazimierza Wielkiego

## 1 TEST

- 1** Zasadźca Nowego Radomia to:
  - a) Konrad z Warszawy
  - b) Kazimierz Wielki
  - c) Janko z Czarnkowa
  
- 2** Król Kazimierz Wielki wystawił Radomiowi przywilej nadający nowemu miastu prawo magdeburskie:
  - a) 22 stycznia 1350 roku
  - b) 1 kwietnia 1360 roku
  - c) 1 stycznia 1364 roku
  
- 3** Kronikarz żyjący w czasach Kazimierza Wielkiego, relacjonujący wydarzenia z czasów jego panowania to:
  - a) Wincenty Kadłubek
  - b) Janko z Czarnkowa
  - c) Jan Długosz
  
- 4** W czasach panowania Kazimierza Wielkiego przez Radom przebiegały trzy ważne trasy handlowe: z Wołynia przez Lublin, z Krakowa na Mazowsze oraz z Rusi Halickiej przez:
  - a) Sandomierz
  - b) Kazimierz Dolny
  - c) Warszawę
  
- 5** 22 stycznia 1350 roku Kazimierz Wielki sprzedał radomskie wójtostwo dziedziczne mieszczaninowi Konradowi z Warszawy za:
  - a) 200 grzywien groszy praskich
  - b) 300 grzywien groszy praskich
  - c) 500 grzywien groszy praskich

- 6** Konrad z Warszawy otrzymał prerogatywy jurysdykcyjne wójta, a także majątek wójtostwa. Należały do niego trzy wsie:
- Dierzków, Gołębiów, Wola Gołębiowska
  - Michałów, Prędocinek, Malczew
  - Rajec, Obozisko, Zamłynie
- 7** Konrad z Warszawy otrzymał od Kazimierza Wielkiego prawo do połowy dochodów z:
- jatek rzeźniczych i ław piekarskich
  - czynszów miejskich
  - kar sądowych
- 8** W przypadku pospolitego ruszenia wójt radomski miał obowiązek stawić się na wezwanie króla z:
- dwoma zbrojnymi
  - jednym zbrojnym
  - trzema zbrojnymi
- 9** Obszar Nowego Miasta Radomia o kształcie wydłużonego owalu miał ponad:
- 12 ha powierzchni
  - 7 ha powierzchni
  - 9 ha powierzchni
- 10** W Radomiu wymierzono czworoboczny rynek mający pierwotnie około:
- 1 ha
  - 0,5 ha
  - 2 ha
- 11** Przy radomskim rynku wytyczono działki siedliskowe, po osiem przy bokach krótszych, a po bokach dłuższych po:
- 12 działek
  - 10 działek
  - 14 działek



- 12** Liczbę ludności Nowego Radomia w II połowie XIV wieku szacuje się na:
- a) 800–1000 osób
  - b) 2000–3000 osób
  - c) 5000–10 000 osób
- 13** Król Kazimierz Wielki wystawił dokument o przeniesieniu wójtostwa dziedzicznego ze Starego Radomia do Nowego, murowanego:
- a) 1 stycznia 1370 roku
  - b) 14 marca 1360 roku
  - c) 16 kwietnia 1357 roku
- 14** Grubość murów okalających Radom wynosiła:
- a) 80–100 centymetrów
  - b) 150–200 centymetrów
  - c) 120–140 centymetrów
- 15** W murach obronnych Radomia zbudowano liczne baszty i trzy bramy. W południowo-zachodniej części murów zbudowano bramę:
- a) Lubelską
  - b) Krakowską
  - c) Piotrkowską
- 16** W latach 1360–1370 zbudowano w Nowym Radomiu kościół parafialny pod wezwaniem:
- a) św. Jana Chrzciciela
  - b) św. Wacława
  - c) św. Piotra
- 17** Radom w czasach Kazimierza Wielkiego był siedzibą archidiakonatu w ramach:
- a) biskupstwa poznańskiego
  - b) biskupstwa gnieźnieńskiego
  - c) biskupstwa krakowskiego

- 18 Legendarną kochanką Kazimierza Wielkiego, która mieszkała w Radomiu była:
- a) Esterka
  - b) Maria
  - c) Aldona
- 19 Przy wymierzaniu przestrzeni miejskiej miasta Radomia użyto miar podobnych do stosowanych przy rozplanowaniu:
- a) Krakowa
  - b) Starej Warszawy
  - c) Przemyśla
- 20 Rekompensatę za utracony majątek przy przenoszeniu wójtostwa dziedzicznego ze Starego Radomia otrzymały córki zmarłego wójta dziedzicznego:
- a) Ulkona
  - b) Marka
  - c) Janusza

# Unia wileńsko-radomska 1401



- 1** Układ polsko-litewski został zawarty w Krewie:
  - a) 14 sierpnia 1385 roku
  - b) 17 lipca 1386 roku
  - c) 11 marca 1413 roku
  
- 2** Żona Władysława Jagiełły Jadwiga Andegaweńska zmarła na zamku krakowskim:
  - a) 18 marca 1398 roku
  - b) 17 lipca 1399 roku
  - c) 7 grudnia 1397 roku
  
- 3** Po śmierci Jadwigi Andegaweńskiej Władysław Jagiełło poślubił inną wnuczkę Kazimierza Wielkiego:
  - a) Annę
  - b) Zofię
  - c) Marię
  
- 4** Rządy w Wielkim Księstwie Litewskim w imieniu Władysława Jagiełły sprawował:
  - a) Kiejstut
  - b) Olgierd
  - c) Witold
  
- 5** Na czele wojsk polskich, które ruszyły z Witoldem na wyprawę przeciwko Tatarom w 1399 roku stał:
  - a) Zbyszko z Bogdańca
  - b) Spytek z Melsztyna
  - c) Zawisza Czarny

- 6 Negocjacje polsko-litewskie po klęsce Litwinów nad rzeką Worskłą prowadzono na przełomie 1400 i 1401 roku w:
- Krakowie
  - Radomiu
  - Wilnie
- 7 *Supremus dux* to tytuł, który na mocy unii wileńsko-radomskiej otrzymał:
- Władysław Jagiełło
  - Witold
  - Mikołaj Jastrzębiec
- 8 *Magnus dux* to tytuł, który na mocy unii wileńsko-radomskiej otrzymał:
- Władysław Jagiełło
  - Witold
  - Jan Mazowita
- 9 Unia wileńsko-radomska została formalnie zawarta w Radomiu:
- 11 marca 1401 roku
  - 18 stycznia 1401 roku
  - 26 lipca 1401 roku
- 10 Pierwszą unią polsko-litewską w interpretacji Jana Dąbrowskiego była:
- Unia w Krewie
  - Unia wileńsko-radomska
  - Unia w Horodle

# Radomski hołd wielkiego mistrza

## 2 TEST

- 1** Specjalna ceremonia przekazania lenna (ziemi) wasalowi przez seniora to:
  - a) hołd lenny
  - b) symonia
  - c) nepotyzm
  
- 2** Złamanie zobowiązań lennych przez którąkolwiek ze stron określano mianem:
  - a) inwestytury
  - b) nikolaizmu
  - c) felonii
  
- 3** Albrecht Hohenzollern złożył w Krakowie 1525 roku hołd lenny na ręce króla:
  - a) Zygmunta Augusta
  - b) Zygmunta Starego
  - c) Aleksandra Jagiellończyka
  
- 4** Całą serię hołdów pruskich otwiera hołd złożony w Toruniu Kazimierzowi Jagiellończykowi 19 października 1466 roku przez:
  - a) Rudolfa von Rüdeseima
  - b) Ludwika von Erlichshausena
  - c) Albrechta Hohenzollerna
  
- 5** W przypadku śmierci wielkiego mistrza jego następca był zobowiązany do złożenia hołdu królowi Polski najpóźniej:
  - a) 2 miesiące po wyborze przez kapitułę zakonną
  - b) 1 miesiąc po wyborze przez kapitułę zakonną
  - c) 6 miesięcy po wyborze przez kapitułę zakonną

- 6** Nowym wielkim mistrzem po śmierci Ludwika von Erlichshausena został:
- Henryk Reuss von Plauen
  - Albrecht Hohenzollern
  - Marcin Truchsess von Wetzhausen
- 7** Następca Marcina Truchsesa wielki mistrz Jan von Tieffen pochodził z obszaru dzisiejszej:
- Francji
  - Szwajcarii
  - Belgii
- 8** Krnąbrna kapituła warmińska po śmierci Mikołaja Tungena znów sprzeciwiła się woli królewskiej, wybierając na stolec biskupi pochodzącego z Torunia Łukasza Watzenrode. Obiór ten rozsierdził króla straszliwie, gdyż kandydatem na biskupstwo był syn:
- Aleksander
  - Kazimierz
  - Fryderyk
- 9** Obok Piotrkowa miastem, w którym najczęściej zbierały się sejmy koronne, był:
- Radom
  - Płock
  - Kraków
- 10** W 1489 roku po śmierci Marcina Truchsesa von Wetzhausen nowym wielkim mistrzem został:
- Henryk von Richtenberg
  - Jan von Tieffen
  - Henryk Reuss von Plauen
- 11** Radomski hołd wielkiego mistrza krzyżackiego Jana von Tieffen, złożony polskiemu królowi Kazimierzowi Jagiellończykowi, miał miejsce:
- 19 listopada 1489 roku
  - 10 kwietnia 1525 roku
  - 1 stycznia 1489 roku

- 12** Kazimierz Jagiellończyk panował w latach:
- a) 1447–1492
  - b) 1444–1492
  - c) 1446–1493
- 13** Podczas hołdu radomskiego Jan von Tieffen obiecał polskiemu królowi pomoc zbrojną w konflikcie z:
- a) Siedmiogrodem
  - b) Turcją
  - c) Tatarami
- 14** W latach 1466–1492 wielcy mistrzowie krzyżaccy składali hołd lenny Kazimierzowi Jagiellończykowi:
- a) trzykrotnie
  - b) pięciokrotnie
  - c) czterokrotnie
- 15** Jedynym wielkim mistrzem, który dwukrotnie składał hołd lenny polskiemu królowi, był:
- a) Albrecht Hohenzollern
  - b) Henryk von Richtenberg
  - c) Jan von Tieffen
- 16** Kolejny hołd pruski po radomskim został złożony Janowi Olbrachtowi w:
- a) Krakowie
  - b) Poznaniu
  - c) Nowym Korczynie
- 17** W przypadku złamania przysięgi na wierność królowi przez Jana von Tieffen zakon miał być karnie przeniesiony na:
- a) Podole
  - b) Śląsk
  - c) Mazowsze
- 18** Jan von Tieffen zmarł we Lwowie w 1497 roku z powodu:
- a) ran odniesionych w walce
  - b) czerwonki
  - c) czarnej ospy

- 19 Przedostatnim hołdem pruskim złożonym polskiemu królowi był hołd poznański z:
- a) 1519 roku
  - b) 1525 roku
  - c) 1493 roku
- 20 Podczas hołdu radomskiego wielki mistrz zobowiązał się, że nie będzie popierał:
- a) Łukasza Watzenrode
  - b) Wincentego Kielbasy
  - c) Ludwika von Erlichshausena



# Święty Kazimierz – boski młodzieniec



- 1** Bullę potwierdzającą świętość królewicza Kazimierza Jagiellończyka wydał w roku 1602 papież:
  - a) Klemens VIII
  - b) Sykstus IV
  - c) Pius V
  
- 2** Pierwsze starania o kanonizację królewicza Kazimierza Jagiellończyka podjął jeszcze w 1484 roku jego brat:
  - a) Fryderyk
  - b) Zygmunt
  - c) Władysław
  
- 3** Pierwszym cudem, który opisuje Piotr Skarga w *Żywotach świętych*, który związany był z królewiczem Kazimierzem Jagiellończykiem, było:
  - a) przywrócenie do życia pewnej panny, która oddała życie przy jego grobie
  - b) zwycięstwo w 1518 roku w bitwie pod Połockiem
  - c) zwycięstwo wojsk polskich w bitwie pod Kircholmem
  
- 4** Pierwsze zabiegi kanonizacyjne zakończyły się sukcesem w roku 1521. Papież Leon X wręczył bullę kanonizacyjną przebywającemu wówczas z dyplomatyczną misją w Rzymie biskupowi płockiemu:
  - a) Piotrowi Skardze
  - b) Erazmowi Ciołkowi
  - c) Grzegorzowi Święcickiemu

- 5 Pierwsza bulla kanonizacyjna nigdy do Polski nie dotarła. Prawdopodobnie zaginęła, a relacje potwierdzające świętość Kazimierza spłonęły podczas słynnego *Sacco di Roma* w 1527 roku. Relacje te zostały pieczołowicie zebrane przez:
- Zachariasza Ferreriego
  - Erazma Ciołka
  - Piotra Skargę
- 6 Kazimierz Jagiellończyk został oficjalnym patronem Polski i Litwy w roku:
- 1521
  - 1602
  - 1604
- 7 Dział piśmiennictwa zajmującego się żywotami świętych to:
- hagiografia
  - dialektyka
  - teologia
- 8 Królewicz Kazimierz urodził się jako drugi syn Kazimierza Jagiellończyka:
- 3 października 1458 roku
  - 7 listopada 1458 roku
  - 12 sierpnia 1456 roku
- 9 W 1471 roku starszy brat królewicza Kazimierza Jagiellończyka Władysław został królem:
- Węgier
  - Czech
  - Litwy
- 10 Królewicz Kazimierz Jagiellończyk w wieku 13 lat otrzymał propozycję objęcia tronu jednego z państw europejskich. Państwem tym były:
- Inflanty
  - Czechy
  - Węgry

- 11** „Młodzieńca tak szlachetnego, tak rzadkich zdolności i niepospolitej nauki raczej dla ojczystej ziemi zachować, niż go oddać obcym”. Tak pisał o królewiczu Kazimierzu Jagiellończyku jego pierwszy nauczyciel, którym był:
- a) Janko z Czarnkowa
  - b) Jan Długosz
  - c) Maciej Miechowita
- 12** Autorem obrazu *Komunia Jagiellonów* był:
- a) Tomasz Dolabella
  - b) Rafael Santi
  - c) Michelangelo Palloni
- 13** 12 sierpnia 1472 roku królewicz Kazimierz Jagiellończyk przystąpił do konfraterni zakonu:
- a) franciszkanów
  - b) bernardynów
  - c) paulinów
- 14** Radom w czasach jagiellońskich był areną bardzo ważnych wydarzeń politycznych. To w Radomiu w 1474 roku wysłannicy bawarskiego księcia Jerzego zabiegali o rękę siostry królewicza Kazimierza:
- a) Anny
  - b) Zofii
  - c) Jadwigi
- 15** Poselstwo czeskie przybyło do Radomia z propozycją korony dla Władysława Jagiellończyka. Miało to miejsce w:
- a) 1469 roku
  - b) 1489 roku
  - c) 1470 roku
- 16** W 1458 roku Kazimierz Jagiellończyk w podzięce za szczęśliwe narodziny swojego drugiego syna Kazimierza ufundował w Radomiu kościół pod wezwaniem:
- a) św. Kingi
  - b) św. Katarzyny
  - c) św. Wacława

- 17 Podczas pobytu na Litwie króla Kazimierza Jagiellończyka rządy namiestnicze w Królestwie Polskim sprawował królewicz Kazimierz, przyjmując tytuł *secundogenitus Regis Poloniae*. Radom stał się wówczas nieoficjalną stolicą kraju. Miało to miejsce w latach:
- a) 1481–1483
  - b) 1482–1484
  - c) 1480–1483
- 18 Jesienią 1481 roku dwór polski podjął starania o wyswatanie dla Kazimierza córki cesarza Fryderyka III Habsburga. Miała na imię:
- a) Maria
  - b) Anna
  - c) Kinga
- 19 Królewicz Kazimierz Jagiellończyk zmarł w wieku:
- a) 22 lat
  - b) 26 lat
  - c) 28 lat
- 20 Papież Jan Paweł II ustanowił św. Kazimierza patronem Radomia w roku:
- a) 1983
  - b) 1992
  - c) 1984

# Sejm radomski 1505



- 1** Pierwszy przywilej generalny dla szlachty został wydany w Koszycach w:
  - a) 1374 roku
  - b) 1355 roku
  - c) 1382 roku
  
- 2** Pierwszy dwuizbowy Sejm Walny został zwołany w roku 1468 do:
  - a) Łęczycy
  - b) Radomia
  - c) Piotrkowa
  
- 3** Konstytucja *Nihil novi* została uchwalona:
  - a) 30 maja 1505 roku
  - b) 30 marca 1505 roku
  - c) 4 czerwca 1505 roku
  
- 4** W interpretacji Anny Sucheni-Grabowskiej konstytucja *Nihil novi* przekształciła monarchię arystokratyczną (oligarchiczną), jaką było Królestwo Polskie w czasach rządów pierwszych Jagiellonów, w nowożytną monarchię:
  - a) patrymonialną
  - b) elekcyjno-parlamentarną
  - c) konstytucyjną
  
- 5** Aleksander Jagiellończyk zasiadał na tronie Polski w latach:
  - a) 1492–1501
  - b) 1506–1548
  - c) 1501–1506

- 6** Przywileje cerekwicko-nieszawskie, nakładające na króla obowiązek uzyskania akceptacji sejmików ziemskich dla nałożenia podatków czy zwołania pospolitego ruszenia zostały wydane w:
- 1454 roku
  - 1496 roku
  - 1493 roku
- 7** Artykuły mielnickie (zwane w dawnej historiografii przywilejem) przyznające Radzie Królewskiej rolę gwaranta prawidłowości poczynań monarchy zostały wydane w:
- 1506 roku
  - 1501 roku
  - 1504 roku
- 8** Według koncepcji Wacława Uruszczaaka sejm radomski miał być dopełnieniem:
- unii polsko-litewskiej
  - unii polsko-czeskiej
  - unii polsko-węgierskiej
- 9** Decyzja o zwołaniu sejmu do Radomia zapadła późną jesienią:
- 1502 roku
  - 1504 roku
  - 1503 roku
- 10** Sejm radomski został zwołany na 9 lutego 1505 roku, jednak rozpoczął obrady z dużym opóźnieniem:
- 30 marca 1505 roku
  - 15 lutego 1505 roku
  - 1 kwietnia 1505 roku
- 11** Na sejm do Radomia przyjechali także Litwini. Było ich:
- 5
  - 48
  - 7

- 12** Zwyczaj spisywania sejmowych diariuszy rozpowszechnił się dopiero za panowania:
- Zygmunta Starego
  - Zygmunta Augusta
  - Henryka Walezego
- 13** Na sejmie w Radomiu wprowadzono bardzo nowoczesną jak na owe czasy zasadę, zgodnie z którą ustawy nabierały mocy obowiązującej dopiero z dniem ich publikacji. Tę zasadę nazywamy zasadą:
- kontrasygnaty
  - primogenitury
  - promulgacji
- 14** Kanclerz Wielki Koronny, który doprowadził do spisania wszystkich obowiązujących w Królestwie Polskim aktów, które zostały opublikowane w 1506 roku, to:
- Jan Łaski
  - Zbigniew Oleśnicki
  - Erazm Ciołek
- 15** Herbem Wielkiego Księstwa Litewskiego jest:
- Archanioł Michał
  - Pogoń
  - Leliwa
- 16** Konstytucja *Nihil novi* znacząco wzmocniła rolę:
- króla
  - senatorów
  - posłów
- 17** Ruch średniej szlachty, który rozwinął się na początku XVI stulecia, mający na celu reformę państwa, nazywamy:
- egzekucyjnym
  - popularów
  - reformatorów

- 18 Publicystą politycznym, który podkreślał, że w Polsce Jagiellonów kompromis był pryncypium parlamentarnej praktyki, kiedy to głosy ważyło się, a nie liczyło, był:
- a) Stanisław Orzechowski
  - b) Mikołaj Sienicki
  - c) Andrzej Frycz-Modrzewski
- 19 Jan Olbracht panował w Polsce w latach:
- a) 1492–1501
  - b) 1493–1501
  - c) 1492–1504
- 20 Umieszczony na czele Statutu Łaskiego wspinały kolorowy drzeworyt przedstawia:
- a) sejm walny u zarania XVI stulecia
  - b) poczet królów Polski z XVI stulecia
  - c) bitwę pod Grunwaldem



# O wolność wyznania



- 1** W 1517 roku na drzwiach katedry w Wittenberdze 95 tez przybił:
  - a) Jan Kalwin
  - b) Marcin Luter
  - c) Faust Socyns
  
- 2** Porozumienie pomiędzy wyznaniem ewangelickim w I Rzeczypospolitej: luteranami, ewangelikami reformowanymi oraz braćmi czeskimi zostało zawarte 14 kwietnia 1570 roku w:
  - a) Lublinie
  - b) Warszawie
  - c) Sandomierzu
  
- 3** Uchwała podjęta 28 stycznia 1573 roku na sejmie konwokacyjnym, zawierająca postanowienia dotyczące zapewnienia swobody wyznania szlachcie w Rzeczypospolitej. Gwarantująca bezwarunkowy i wieczny pokój między wszystkimi różniącymi się w wierze, zapewniająca innowiercom równouprawnienie z katolikami i opiekę państwa, to:
  - a) Konfederacja warszawska
  - b) Konfederacja sandomierska
  - c) Konfederacja radomska
  
- 4** Arianie, socynianie, antytrynitarze to inaczej:
  - a) bracia czescy
  - b) bracia morawscy
  - c) bracia polscy

- 5 Rozłam w polskim kalwinizmie na zbór większy i mniejszy miał miejsce w roku:
- a) 1562
  - b) 1565
  - c) 1542
- 6 Geneza zjazdu radomskiego wiąże się z zaburzeniami, do jakich doszło w Krakowie w:
- a) 1573 roku
  - b) 1591 roku
  - c) 1596 roku
- 7 Podczas tumultu krakowskiego studenci i katolicycy mieszkańcy miasta zburzyli tamtejsze kościoły:
- a) ariański i kalwiński
  - b) luterkański i kalwiński
  - c) ariański i luterkański
- 8 Pismo wzywające monarchę do zabezpieczenia pokoju wyznaniowego, dwustu przedstawicieli szlachty protestanckiej zredagowało w lipcu 1591 roku w:
- a) Warszawie
  - b) Piotrkowie
  - c) Chmielniku
- 9 W czasie zjazdu radomskiego starostą radomskim był:
- a) Stanisław Gostomski
  - b) Stanisław Karnkowski
  - c) Grzegorz Podlódowski
- 10 Pod wpływem silnej krytyki ze strony króla Zygmunta III Wazy na przyjazd do Radomia zdecydowało się tylko:
- a) 12 senatorów
  - b) 4 senatorów
  - c) 10 senatorów

- 11** Marszałkiem zjazdu radomskiego został wybrany reprezentant lubelskiej szlachty protestanckiej:
- Mikołaj Kazimierski
  - Mikołaj Oleśnicki
  - Mikołaj Ostroróg
- 12** Obrady zjazdu radomskiego rozpoczęły się:
- 23 września 1591 roku
  - 2 lutego 1592 roku
  - 25 września 1591 roku
- 13** Podczas niedzielnego nabożeństwa w Wiślicy za krytykowanie zjazdu radomskiego groził samemu Piotrowi Skardze szlachcic:
- Słupecki
  - Marcinowski
  - Moskorzewski
- 14** Drugi zjazd radomski został zaplanowany przez protestantów na:
- 2 lutego 1592 roku
  - 8 października 1591 roku
  - 7 października 1591 roku
- 15** Zygmunt III Waza przyjął sześćoosobowe poselstwo ze zjazdu radomskiego w październiku 1591 roku w:
- Krakowie
  - Piotrkowie
  - Wiślicy
- 16** Pierwsza parafia ewangelicko-augsburska w Radomiu powstała w:
- 1826 roku
  - 1591 roku
  - 1864 roku

- 17 Protoplastą radomskiego przemysłu garbarskiego w Radomiu był pochodzący z Nadrenii ewangelik:
- a) Henryk Tochtermann
  - b) Ludwik Karsch
  - c) Teodor Karsch
- 18 Ewangelicy radomscy zostali deportowani w głąb Rosji w:
- a) 1914 roku
  - b) 1915 roku
  - c) 1916 roku
- 19 Parafia ewangelicko-augsburska w Radomiu na początku XIX wieku liczyła 1500 wiernych z miasta i okolicznych wsi. U schyłku XIX wieku rozrosła się do:
- a) 4055 wyznawców
  - b) 6077 wyznawców
  - c) 5088 wyznawców
- 20 Dzwon ufundowany w 1619 roku przez protestantów pochodzenia szkockiego został ufundowany dla zboru w:
- a) Jedlińsku
  - b) Chmielniku
  - c) Radomiu

# Jak szwedzki potop zalał Radom



- 1** Wojna polsko-szwedzka zwana „potopem” miała miejsce w latach:
  - a) 1655–1660
  - b) 1564–1570
  - c) 1618–1648
  
- 2** Podczas lustracji przeprowadzonej w 1564 roku Radom liczył:
  - a) 4 tys. ludności
  - b) 1,5 tys. ludności
  - c) 10 tys. ludności
  
- 3** W 1613 roku klasztor Benedyktynek ufundowała:
  - a) Barbara z Dulskich Tarłowa
  - b) Katarzyna Habsburżanka
  - c) Dorota z Radomia
  
- 4** W XVI wieku Radom szczycił się szkołą parafialną na bardzo wysokim poziomie. Na Akademii Krakowskiej studiowało aż:
  - a) 30 absolwentów
  - b) 50 absolwentów
  - c) 100 absolwentów
  
- 5** Największy pożar Radomia, po którym przetrwały tylko 64 domy, miał miejsce w:
  - a) 1622 roku
  - b) 1628 roku
  - c) 1623 roku

- 6** 8 lutego 1656 roku Karol X Gustaw wysłał 242 rajtarów z zadaniem dotarcia do Radomia i Sandomierza. Siłami szwedzkimi dowodził:
- Rütger von Ascheberg
  - Jerzy Rakoczy
  - Johann von Essen
- 7** Radom został zajęty przez Szwedów:
- 10 lutego 1656 roku
  - 13 lutego 1656 roku
  - 15 lutego 1656 roku
- 8** Pułk Witowskiego otoczył wojska szwedzkie pod Zakrzewem. Szwedzi bronili się dzielnie, odpierając aż:
- 10 ataków
  - 5 ataków
  - 8 ataków
- 9** 27 marca 1656 roku 2,5 tysiąca rajtarów i dragonów dowodzonych przez Fryderyka Badeńskiego ruszyło na odsiecz wojskom szwedzkim. 3 kwietnia 1656 roku dotarli do Janowca. Tu odebrali rozkaz królewski nakazujący natychmiastowy powrót do Warszawy. Jednocześnie rozkazał regimentowi stacjonującemu w Radomiu, aby do niego dołączył. Rozkaz ten uwolnił Radom od prawdziwej zmory, jaką był regiment dragonów:
- obersztlejtanta Wittenberga
  - obersztlejtanta Rittera
  - obersztlejtanta Douglasa
- 10** Przez swoją chciwość komendant radomski ściągnął zagładę na cały korpus Fryderyka Badeńskiego. Dopiero 6 kwietnia dotarł nad Pilicę z wozami pełnymi łupów. Przeciąganie wozów przez most zajęło całą noc. Gdy więc rankiem Szwedzi ruszyli ku Warszawie, nad rzeką pojawiły się już wojska:
- Stefana Czarnieckiego i Jerzego Lubomirskiego
  - Krzysztofa Radziwiłła i Stefana Czarnieckiego
  - Stefana Żółkiewskiego i Jerzego Lubomirskiego

- 11** Karol X Gustaw w sierpniu 1656 roku snuł plany pierwszego rozbioru Polski między Szwecję, Brandenburgię, Radziwiłłów, Kozaków i Siedmiogród w:
- a) Warszawie
  - b) Sandomierzu
  - c) Radomiu
- 12** 21 sierpnia 1656 roku pod Radomiem Stefan Czarniecki wydał słynny uniwersał do:
- a) szlachty
  - b) mieszczan
  - c) chłopów
- 13** Radom z „potopu szwedzkiego” wyszedł w opłakanym stanie. W 1661 roku w Radomiu ocalało tylko:
- a) 37 domów
  - b) 25 domów
  - c) 87 domów
- 14** Karol X Gustaw podczas pobytu w Radomiu mieszkał w domu:
- a) Adama Gąski
  - b) Piotra Kochanowskiego
  - c) Esterki
- 15** Po „potopie szwedzkim” Radom zamieszkiwało:
- a) 395 mieszkańców
  - b) 1000 mieszkańców
  - c) 678 mieszkańców





# Żydzi w Radomiu



- 1** Najstarsza wzmianka potwierdzająca obecność Żydów w Radomiu pochodzi z:
  - a) 1364 r
  - b) 1567 r.
  - c) 1602 r.
  
- 2** Wysoka aktywność starozakonnych na polu handlowym wzbudzała niechęć i niezadowolenie chrześcijańskiego mieszczaństwa. Walczący o jak największe zyski mieszczaństwo zwróciło się do króla o pomoc, ten zaś nadał w 1724 roku Radomiowi przywilej *de non tolerandis judaeis*, zakazujący Żydom handlu w obrębie murów miejskich. Tym Królem był:
  - a) Jan III Sobieski
  - b) August II Mocny
  - c) Stanisław Leszczyński
  
- 3** W 1746 roku sąd asesorski skazał Żydów na zapłacenie tysiąca grzywien kary i zagroził im „schwytniem i uwięzieniem”, jeśli:
  - a) nie opuszczą zajmowanych przez siebie domów i placów
  - b) będą uczęszczać do synagogi
  - c) będą się żenić z chrześcijankami
  
- 4** Po zlikwidowaniu Trybunału Skarbowego Koronnego Radom podupadł. W tym trudnym czasie starosta radomski Aleksander Potkański ponownie zezwolił Żydom na osiedlanie się na obszarze tzw. jurydyki starościńskiej, obejmującej:
  - a) obszar wokół Lasu Kapturskiego
  - b) tereny dawnej Piotrówki
  - c) zamek królewski i podwale

- 5 Źródła podają, że społeczność żydowska w XVIII wieku wynosiła w Radomiu:
- ok. 90 osób
  - ok. 120 osób
  - ok. 200 osób
- 6 W Radomiu powstał tzw. „rewir żydowski”, którego oś stanowiła ulica:
- Żytnia
  - Lubelska
  - Wałowa
- 7 W XIX wieku społeczność wyznawców judaizmu zaczęła zdobywać coraz większą akceptację władz miejskich, w 1831 roku Żydzi otrzymali zgodę na założenie cmentarza, zaś 1844 to rok budowy:
- szkoły żydowskiej
  - murowanej bożnicy
  - łaźni żydowskiej
- 8 Społeczność żydowska w przeważającej mierze utrzymywała się z handlu, niektórzy współtworzyli lokalny przemysł, np. Szulim Bloch prowadził zakład wyrobu tałesów, natomiast wytwórnia octu i zapalek oraz fabryka mydła i świec należała do:
- Jakuba Dytmana
  - Abrama Mentlika
  - Zelika Goldfarba
- 9 Jan Bloch, jeden z żydowskich przedsiębiorców pochodzących z Radomia dorobił się ogromnego majątku, mówiono o nim „Król kolei żelaznej”, był także nominowany do nagrody Nobla w dziedzinie:
- fizyki
  - Pokojowej Nagrody Nobla
  - chemii
- 10 Przed wybuchem I wojny światowej społeczność żydowska bardzo się rozrosła. Stanowiła znaczny odsetek ludności miasta, czyli:
- 30 procent
  - 40 procent
  - 60 procent

- 11** Po I wojnie światowej społeczność żydowska z Radomiu, licząca już wówczas ok. 25 tys. osób, znajdowała zatrudnienie w zakładach przemysłowych należących do osób narodowości żydowskiej. Były to: Fabryka Fornirów, Dykt i Beczek, kompleks przemysłowy Firlej oraz:
- Fabryka Wyrobów Fajansowych
  - Wytwórnia Cegły
  - Fabryka Kotłów Przemysłowych
- 12** W Radomiu działało wiele żydowskich placówek oświatowych, prywatne szkoły powszechne, Gimnazjum Towarzystwa Przyjaciół Wiedzy oraz dwie szkoły państwowe, do których uczęszczały tylko dzieci wyznania mojżeszowego, nazywane:
- chanuczkami
  - purimkami
  - szabasówkami
- 13** W Radomiu działały organizacje społeczne, skupiające wyznawców judaizmu, było ich ponad:
- 30
  - 80
  - 110
- 14** „Dos Fraje Wort” i „Trybuna” to tytuły żydowskich:
- gazet
  - książek
  - organizacji społecznych
- 15** „W Radomiu było moc Żydów wszelkiego autoramentu. W dniach powszednich, prócz szabasu, na głównych ulicach (...) widziało się tłumy starozakonnych, ubranych przeważnie w chałaty i mycki, a wyjątkowo można było zobaczyć w lisiurze poważnego rabina, otoczonego wiernymi (...)”, to cytata ze wspomnień:
- Jerzego Łuniewskiego
  - Meira Ezofowicza
  - Walerego Przyborowskiego

- 16** Po wybuchu II wojny światowej rozpoczęły się prześladowania społeczności żydowskiej, po trwających wiele miesięcy mordach i wysyłkach do obozów koncentracyjnych utworzono w Radomiu getto, było to w roku:
- a) 1940
  - b) 1941
  - c) 1943
- 17** Latem 1942 roku Niemcy rozpoczęły akcję likwidacji dzielnic żydowskich, w sierpniu zlikwidowano małe i duże getto, ludzi masowo mordowano i wywożono z Radomia do obozu koncentracyjnego w:
- a) Dachau
  - b) Chełmnie nad Nerem
  - c) Treblince
- 18** Podczas II wojny światowej Niemcy urządzili w radomskiej synagodze:
- a) sklep
  - b) koszary
  - c) magazyn
- 19** Po zakończeniu II wojny światowej tylko nieliczni z ocalałych zdecydowali się na powrót. Wiosną 1945 roku w Radomiu przebywało 400 osób narodowości żydowskiej, a jesienią 1948 roku już tylko:
- a) 200
  - b) 170
  - c) 30
- 20** Los radomskich Żydów upamiętnia pomnik Żydów Męczenników Miasta Radomia, wzniesiony na miejscu dawnej synagogi. Został odsłonięty w roku:
- a) 1948
  - b) 1950
  - c) 1968

# Straszny starzec, czyli rzecz o Dionizym Czachowskim



- 1** Dionizy Czachowski, kiedy wyruszał do powstania miał:
  - a) 53 lata
  - b) 62 lata
  - c) 33 lata
  
- 2** Dionizy Czachowski urodził się w:
  - a) Radomiu
  - b) Niedabyłu
  - c) Gutowie
  
- 3** W wieku 10 lat Dionizy Czachowski został wysłany na nauki do:
  - a) Warszawy
  - b) Krakowa
  - c) Radomia
  
- 4** Rok 1831 zapisał się w pamięci Czachowskiego głównie z powodu ślubu z:
  - a) Eufemią Kaliszówną
  - b) Henryką Pustowójtówną
  - c) Emilią Plater
  
- 5** Dionizy Czachowski został delegatem lokalnego ziemiaństwa na pogrzeb pięciu poległych w Warszawie, który miał miejsce:
  - a) 27 lutego 1861 roku
  - b) 22 stycznia 1863 roku
  - c) 22 stycznia 1861 roku

- 6 W działaniach wojennych towarzyszyli Dionizemu Czachowskiemu jego dwaj synowie:
- Julian i Antoni
  - Karol i Adolf
  - Jan i Witold
- 7 Na początku powstania styczniowego Czachowski został mianowany szefem sztabu Mariana Langiewicza i dowódcą:
- I batalionu
  - II batalionu
  - III batalionu
- 8 Do pierwszych starć oddziałów dowodzonych przez Czachowskiego doszło w pobliżu rzeczki:
- Łosieniec
  - Radomki
  - Pacynki
- 9 Dionizy Czachowski bardzo szybko podporządkował sobie innych dowódców działających w Puszczy Kozienickiej. Jeden z nich uznał władzę Czachowskiego dopiero wówczas, gdy zobaczył wymierzoną w swoją głowę lufę rewolweru i usłyszał groźbę rozstrzelania. Dowódcą tym był:
- Władysław Kononowicz
  - Andrzej Łopacki
  - Faustyn Gryliński
- 10 Dionizy Czachowski wysłał śmiały list do dowódcy radomskiego okręgu wojennego. Rosyjskiego generała do pasji doprowadziło nie tylko to, że Polak nazwał go kolegą, ale też potępienie gwałtów rosyjskich oraz zabijanie w rewanżu każdego napotkanego Rosjanina. Tym rosyjskim generałem był:
- Aleksander Uszakow
  - Teodor Berg
  - Iwan Paskiewicz

- 11** 22 kwietnia 1863 roku Czachowski odniósł spektakularne zwycięstwo nad wojskiem rosyjskim pod:
- Rzeczniewem
  - Stefankowem
  - Ratajami
- 12** „Tobie, durniu, świnie paść, a nie majorem być”. Tymi słowami Czachowski w Rakowie przed frontem oddziału zwymyślał:
- Bernarda Klimaszewskiego
  - Władysława Kononowicza
  - Antoniego Drązkiewicza
- 13** Czachowski w bardzo bezwzględny sposób obchodził się z jeńcami. Równie okrutny był w stosunku do podejrzanych o szpiegostwo czy sprzyjanie nieprzyjacielowi oraz niechętnych powstaniu chłopów. Tylko 24 kwietnia 1863 roku w okolicach Wólki Kłuckiej powieszono dziesięciu włościan za:
- ataki na dwory na początku powstania
  - szpiegowanie na rzecz Rosjan
  - niedostarczanie powstańcom żywności
- 14** 6 listopada 1863 roku wysłany z Radomia oddział porucznika Assiejewa zaskoczył Polaków pod Krępą Górną. Krótkie starcie zamieniło się w ucieczkę w kierunku Wierzchowisk. Ostatecznie Dionizy Czachowski zginął od rosyjskiej kuli, broniąc się samotnie w:
- Wierzchowiskach
  - Jaworze Soleckim
  - Ilży
- 15** Dionizy Czachowski został pochowany na cmentarzu w Bukównie. Pogrzeb odbył się nocą z 9 na 10 listopada w obecności tylko trzech osób z rodziny i w asyście kozaków. Grób nie został jednak bezimienny, a zwłoki partyzanta ekshumowano i przeniesiono do Radomia. Miało to miejsce w:
- 1918 roku
  - 1937 roku
  - 1926 roku





# Szablą i piórem, czyli rzecz o Walerym Przyborowskim



- 1** Walerian Zygmunt Lucjan Przyborowski urodził się 27 listopada 1845 roku nieopodal Kielc, w miejscowości:
  - a) Cedzyna
  - b) Domaszewice
  - c) Radlin
  
- 2** Rodzina Przyborowskich przeniosła się do Radomia, młody Walery uczył się w:
  - a) Męskim Gimnazjum Rządowym
  - b) Miejskiej Szkole Handlowej
  - c) Seminarium Nauczycielskim
  
- 3** Po wybuchu powstania styczniowego Walery Przyborowski przerwał naukę i walczył w obozie:
  - a) Makarego Drohomireckiego
  - b) Leona Frankowskiego
  - c) Mariana Langiewicza
  
- 4** Po upadku powstania styczniowego Przyborowski przeniósł się do Warszawy, spędził w niej:
  - a) 15 lat
  - b) 30 lat
  - c) 35 lat
  
- 5** W 1865 roku Walery Przyborowski podjął studia w Szkole Głównej Warszawskiej, na wydziale:
  - a) Filologiczno-Historycznym
  - b) Matematyczno-Fizycznym
  - c) Prawa i Administracji

- 6** Przyborowski współpracował z czasopismem:
- „Goniec Poranny”
  - „Przegląd Tygodniowy”
  - „Kurier Polski”
- 7** Przyborowski w latach 1875–1913 ogłosił drukiem wiele powieści o tematyce sensacyjnej i historycznej, było ich około:
- 60
  - 90
  - 110
- 8** W dorobku Walerego Przyborowskiego znajdują się także opracowania z dziejów Warszawy, które opierał na źródłach archiwalnych, noszą one tytuł:
- „Z przeszłości Warszawy”
  - „Studia z dziejów stolicy”
  - „Warszawa – dzieje i opowieści”
- 9** Pisarz, sam będąc uczestnikiem powstania styczniowego, dokonał mrówczej pracy, zbierając materiały historyczne, wspomnienia i relacje, sięgając do archiwum powstańczego Rządu Narodowego 1864 roku. Do badań przystąpił w 1870 roku. Jego dorobek z zakresu dziejów powstania to wiele tomów dzieł opublikowanych w latach 1887–1919, dokładnie było to:
- 9 tomów
  - 14 tomów
  - 17 tomów
- 10** W swoich pracach o powstaniu styczniowym wypowiadał się na temat motywacji badawczych, twierdził, że „tylko współczesny świadek może narysować właściwy im obraz, nadać mu właściwy koloryt, którego (...):
- „nikt po latach długich odtworzyć nie jest w stanie”
  - „za lat wiele każdy przeinaczy”
  - „nikt, kto nie znał osobiście sprawy nie pojmie”

- 11** Krytycyzm Przyborowskiego wobec wydarzeń i postaci 1863–1864 wywołał falę polemik w stosunku do jego dzieł. Najbardziej krytyczne okazało się środowisko:
- a) warszawskie
  - b) krakowskie
  - c) lwowskie
- 12** Ostatni artykuł Walerego Przyborowskiego na temat powstania styczniowego ukazał się na łamach warszawskiego „Świata” i został napisany w związku z okrągłą rocznicą wybuchu powstania, chodzi o:
- a) 30. rocznicę
  - b) 50. rocznicę
  - c) 60. rocznicę
- 13** Ostatnie lata życia pisarz spędził w:
- a) Warszawie
  - b) Warce
  - c) Radomiu
- 14** Walery Przyborowski wykładał w radomskiej Szkole Handlowej:
- a) pedagogikę
  - b) filozofię
  - c) literaturę
- 15** Walery Przyborowski zmarł 13 marca 1913 roku w Warszawie i został tam pochowany, spoczywa na cmentarzu:
- a) powązkowskim
  - b) ewangelicko-augsburskim
  - c) żydowskim przy ul. Okopowej



# Żelazne okno na świat



- 1** Po stłumieniu powstania listopadowego Rosji zależało na szybkim rozwoju sieci komunikacyjnej (kolejowej) na ziemiach polskich, ponieważ:
  - a) Rosjanie chcieli unowocześnić podbite przez siebie tereny
  - b) Kolej miała szybko dostarczać wojsko i zaopatrzenie na linię frontu
  - c) Kolej powstała, żeby przewozić mięso i artykuły spożywcze z ziem polskich do Rosji
  
- 2** Kolej była rozbudowywana głównie po prawej stronie Wisły, tory miały tu szerokość taką samą jak w całej Rosji, czyli:
  - a) 1,523 m
  - b) 1,352 m
  - c) 1,435 m
  
- 3** Tylko dwie z nowo powstałych linii kolejowych miały rozmiary stephensonowskie, jedną z nich była wybudowana w 1866 roku Kolej Fabryczno-Łódzka (łącząca Łódź Fabryczną z Koleją Warszawsko-Wiedeńską) mająca 27 km, druga zaś, o wiele dłuższa, liczyła 307 km, była to:
  - a) Kolej Warszawsko-Poznańska
  - b) Kolej Warszawsko-Wiedeńska
  - c) Kolej Warszawsko-Lwowska
  
- 4** Rosyjskie władze wojskowe podjęły decyzję, że zrównają szerokość torów kolejowych w celu zwiększenia operatywności wojsk (efektem decyzji było oddanie dziesięć lat później do użytku Kolei Iwangorodzko-Dąbrowskiej). Miało to miejsce w:
  - a) 1884 roku
  - b) 1873 roku
  - c) 1875 roku

- 5 Obywatele jednego z miast Królestwa Polskiego wystąpili w 1860 roku z petycją do cara o zgodę na połączenie ich ośrodka linią kolejową. Tym miastem był:
- Kazimierz Dolny
  - Kielce
  - Sandomierz
- 6 Kilku przedsiębiorców występowało z własnymi ofertami wybudowania linii kolejowej, choć władze rosyjskie nie chciały się na to zgodzić. Najbardziej wytrwały w tych zabiegach był:
- Zygmunt Wielopolski
  - Herman Epstein
  - Jan Bloch
- 7 Główny rywal Jana Blocha – Leopold Kronenberg, wycofał się z walki o budowę linii kolejowej łączącej cesarstwo ze Śląskiem, ponieważ:
- splajtował
  - zachorował
  - rozpoczął budowę linii kolejowej w Austrii
- 8 Ustawę o powołaniu Towarzystwa Drogi Żelaznej Iwangorod–Dąbrowa zatwierdzono:
- 10 lipca 1881 roku
  - 7 listopada 1888 roku
  - 12 września 1896 roku
- 9 Prezesem Towarzystwa Drogi Żelaznej Iwangorod–Dąbrowa został:
- August Ostrowski
  - Jan Bloch
  - Zygmunt Wielopolski
- 10 Kolej Iwangorodzko-Dąbrowska należała do najdłuższych w kraju, miała długość 433 wiorst, czyli:
- ok. 462 km
  - ok. 503 km
  - ok. 398 km

- 11** Warunki postawione przez władze wojskowe przysparzały wielu kłopotów budowniczym, jednym z nich było przeprowadzenie linii kolejowej przez tereny góryste, a drugim:
- budowa mostu na Sanie
  - przebite tunelu w okolicach Sędziszowa
  - budowa stacji kolejowej w Borszowicach
- 12** Podczas prac budowlanych, przy powstawaniu linii kolejowej biegnącej przez Radom zatrudniono:
- 18 tys. robotników
  - 10 tys. robotników
  - 22 tys. robotników
- 13** 27 lipca 1883 roku nastąpiło zakończenie budowy tunelu wynoszącego 746,4 m, wydarzenie to budziło ogromne zainteresowanie i było opisywane w prasie. Skaliste wzgórze, przez które przekopano tunel, to:
- Czarna Góra
  - Babia Góra
  - Biała Góra
- 14** Najważniejsza stacja, w której krzyżowały się drogi z Dębłina i Dąbrowy oraz z Kuluszek i Bodzechowa, to:
- Bzin
  - Stryjowice
  - Żnin
- 15** Na całej trasie zbudowano 400 mostów kolejowych, najważniejsze z nich to: drewniany most na Nidzie pod Brzezmem, most na Pilicy pod Tomaszowem. Trzeci most znajdował się:
- na Wiśle pod Dęblinem
  - na Rawie w Sosnowcu
  - na Silnicy w Kielcach
- 16** Ilu pracowników znalazło zatrudnienie na kolei po zakończeniu budowy Drogi Żelaznej Iwangozdsko-Dąbrowskiej?
- ponad 10 000
  - ponad 4 000
  - ponad 2 000

- 17 Gazeta, która szczegółowo opisywała uroczyste otwarcie Kolei Iwangorodzko-Dąbrowskiej, które nastąpiło 25 stycznia 1885 roku, to:
- „Gazeta Warszawska”
  - „Gazeta Górnośląska”
  - „Gazeta Radomska”
- 18 W jakim mieście miały miejsce opisane wydarzenia: „Stąd oba pociągi przybyły do (...), gdzie w kwadrans po przybyciu dostojników, po poświęceniu przez duchowieństwo prawosławne dworca, delegat ministerium p. Szerwald, ogłosił drogę za otwartą.(...)”
- w Kielcach
  - w Sosnowcu
  - w Radomiu
- 19 Kolej okazała się niezwykle dobrą inwestycją. Połączenie terenów centralnych z Zagłębiem Dąbrowsko-Sosnowieckim wpłynęło na rozwój przemysłowy guberni kieleckiej i radomskiej. Najbardziej zyskały gałęzie przemysłu:
- tekstylna
  - spożywcza
  - górnicza i hutnicza
- 20 Kolej została przejęta przez państwo i włączona do systemu dróg nadwiślańskich w roku:
- 1900
  - 1905
  - 1918



# Rewolucja 1905–1907 w Radomiu



- 1** Radom na początku XX wieku był jednym z największych ośrodków przemysłowych w Królestwie Polskim, w przededniu rewolucji 1905 roku w mieście mieszkało:
  - a) 12 tys. osób
  - b) 25 tys. osób
  - c) 32 tys. osób
  
- 2** Wśród robotników i pewnej części inteligencji urzędniczej największe wpływy miała partia o nazwie:
  - a) Polska Partia Socjalistyczna
  - b) Stronnictwo Narodowo-Demokratyczne
  - c) Polskie Stronnictwo Ludowe
  
- 3** Na czele Komitetu Lokalnego PPS stał Marian Malinowski, pseudonim:
  - a) Roman
  - b) Wojtek
  - c) Lucjan
  
- 4** Narodowej Demokracji sprzyjały środowiska:
  - a) kupców i rzemieślników
  - b) robotników i rolników
  - c) inteligentkie, mieszczańskie i młodzieży uczniowskiej
  
- 5** Ożywienie działalności endecji w Radomiu wiązało się z osobą członka Ligi Narodowej i założyciela Towarzystwa Oświaty Narodowej charyzmatycznego młodego adwokata, był nim:
  - a) Jan Wigura
  - b) Franciszek Żmurko
  - c) Ignacy Daszyński

- 6 Ferment społeczny wywołany kryzysem, bezrobociem, wojną rosyjsko-japońską, wzrostem aktywności PPS i Narodowej Demokracji doprowadził w Radomiu do kilku potężnych manifestacji, miały one miejsce w roku:
- 1900
  - 1902
  - 1904
- 7 3 maja 1904 roku uczniowie gimnazjum i innych szkół radomskich zorganizowali drugą co do wielkości manifestację trzociąmajową w Królestwie Polskim, liczyła ona 180 uczestników, większa manifestacja odbyła się tylko w:
- Płocku
  - Lublinie
  - Warszawie
- 8 Wigilia 1904 roku to dzień krwawo stłumionej demonstracji, po pastercie w kościele bernardyńskim, w której szli organizatorzy i licznie zgromadzeni robotnicy, stracił życie 18-letni robotnik:
- Jakub Kowalski
  - Wiktor Cymerys Kwiatkowski
  - Jan Kanty Pawлуśkiewicz
- 9 W 1905 roku wybuchł w Radomiu strajk powszechny, stanęły wszystkie większe zakłady pracy. Strajk rozpoczął się dokładnie:
- 30 września
  - 5 maja
  - 31 stycznia
- 10 W dwudziestoleciu międzywojennym radomianie postawili żelazny krzyż, który miał uczcić ofiary z 3 lutego 1905 roku, kiedy to strzelano do radomskich robotników, którzy ruszyli pod siedzibę rządu gubernialnego. Krzyż znajduje się u zbiegu dzisiejszych ulic:
- Rwańskiej, Szewskiej i Malczewskiego
  - 25 Czerwca i Żeromskiego
  - Żeromskiego, Słowackiego i Niedziałkowskiego

- 11** Po masakrze i aresztowaniach w pierwszej połowie 1905 roku tylko jedno środowisko trwało niezłomnie w oporze, żądając nauczania w języku polskim i wprowadzenia przedmiotów odpowiadających racjom narodowym, byli to:
- nauczyciele szkół średnich
  - uczniowie gimnazjum
  - studenci
- 12** 7 października 1905 roku obył się nieudany zamach bombowy na znienawidzonego w Radomiu kapitana żandarmerii carskiej Zabiełłę, jeden z zamachowców – Stanisław Zbrowski stracił podczas tego wydarzenia życie:
- został zastrzelony przez rosyjskich policjantów
  - otoczony przez policjantów popełnił samobójstwo
  - został powieszony na ul. Lubelskiej
- 13** Akcja manifestacyjna środowisk narodowych domagających się ustępstw politycznych i narodowych dla Polaków nazywana była:
- dekadą wolności
  - dekadą niepodległości
  - dekadą walki
- 14** Zgromadzenie mieszkańców Radomia i okolic, które podjęło jednogłosną uchwałę żądającą przyznania Królestwu Polskiemu autonomii i zwołania demokratycznie wyłonionej konstyтуanty w Warszawie odbyło się:
- 11 listopada 1905 roku.
  - 16 grudnia 1905 roku.
  - 30 grudnia 1905 roku.
- 15** W atmosferze represji odbyły się wiosną 1906 roku pierwsze wybory do rosyjskiej Dumy Państwowej. Na gubernię radomską przypadło niewiele mandatów, wszystkie wówczas zdobyła lista endecka, było ich:
- 6
  - 4
  - 3

- 16** W 1906 roku bojówka PPS dokonała udanego zamachu na:
- Pocztę centralną
  - Bank rosyjski
  - Kasę kolejową
- 17** 16 grudnia 1906 roku dwóch młodych zamachowców śmiertelnie raniło okrutnego naczelnika żandarmerii gubernialnej płk. von Płotto rzuconą mu pod nogi bombą. Jeden z nich Stanisław Hempel zdołał uciec, drugi zaś został złapany i skazany na karę śmierci, którą wykonano na skraju Lasu Kapturkiego. Radom uczcił młodego bohatera nazwą jednej z ulic prowadzącej do miejsca jego stracenia. Ulica nazwana jest imieniem:
- Ludwika Waryńskiego
  - Stanisława Wenera
  - Leopolda Okulickiego
- 18** Po spektakularnych akcjach carskie władze zaostrzyły represje. Więzienie radomskie szybko się przeppełniło, więźniowie zaczęli drążyć podkop, jednym z więźniów próbujących uciec był Aleksander Tybel (stracony za to na stokach Cytadeli Warszawskiej). Próba ucieczki odbyła się w:
- listopadzie 1906 roku
  - październiku 1907 roku
  - styczniu 1908 roku
- 19** „Reakcja stołypinowska” to nazwa działań skierowanych przez władze carskie przeciw rewolucjonistom. Pochodzi od nazwiska:
- premiera rosyjskiego
  - uczonego rosyjskiego
  - generała rosyjskiego
- 20** Książka „Dziedzictwo rewolucji 1905–1907” została wydana w 2005 roku przez:
- Radomskie Towarzystwo Naukowe
  - Wydawnictwo PWN
  - Wydawnictwo „Iskry”

# Gospodarka Radomia w okresie dwudziestolecia międzywojennego

13  
TEST

- 1 W drugiej połowie XIX wieku kluczowym wydarzeniem dla rozwoju gospodarczego Radomia stała się budowa linii kolejowej Dęblin–Dąbrowa Górnicza. Uroczyste otwarcie tej linii miało miejsce w roku:
  - a) 1885
  - b) 1882
  - c) 1883
- 2 W latach między powstaniem styczniowym a pierwszą wojną światową radomskie garbarstwo stanowiło istotny odsetek ogólnej produkcji tej branży w Królestwie Polskim. Było to około:
  - a) 2%
  - b) 20%
  - c) 15%
- 3 Dzięki belgijskiemu kapitałowi uruchomiono w Radomiu pierwszą elektrownię. Miało to miejsce w roku:
  - a) 1921
  - b) 1901
  - c) 1885
- 4 W 1896 roku powstały zakłady Warszawskiego Towarzystwa Akcyjnego Płytek Ceramicznych:
  - a) „Marywil”
  - b) „Rafil”
  - c) „Bata”

- 5 Największym radomskim zakładem, który zatrudniał 800 osób była fabryka mebli giętych:
- Johanna Kohna
  - Macieja Dziedzickiego
  - Jakuba Dytmana
- 6 Wydarzeniem przełomowym, zmieniającym gospodarcze oblicze miasta, było wybudowanie pierwszego naprawdę wielkiego państwowego zakładu przemysłowego:
- Państwowej Fabryki Broni
  - Zakładów Wyrobów Tytoniowych
  - Fabryki Wyrobów Skórzanych „M. Kromołowski i Synowie”.
- 7 Pożyczka, z której sfinansowano w Radomiu wodociągi, drogi, tanie mieszkania, ośrodki zdrowia, system gazowniczy itd. była pożyczką:
- berlińską
  - warszawską
  - ulenowską
- 8 Fabryka Broni odgrywała dużą rolę w uzbrojeniu Wojska Polskiego, dostarczając mu w latach 1935–1939 około 310 tysięcy karabinów i 30 tysięcy pistoletów. W tamtym okresie jej zdolność produkcyjna osiągnęła 4 tysiące karabinów miesięcznie, co stanowiło około:
- 50 procent krajowej produkcji
  - 10 procent krajowej produkcji
  - 25 procent krajowej produkcji
- 9 W 1921 roku w Radomiu działało:
- 560 zakładów przemysłowych
  - 168 zakładów przemysłowych
  - 950 zakładów przemysłowych
- 10 Fachowców zatrudnionych w radomskim przemyśle kształciły dwie szkoły – Miejska Szkoła Rzemiosł i:
- Państwowa Średnia Szkoła Techniczna Kolejowa
  - Technikum Budowlane
  - Państwowa Średnia Szkoła Techniczna

- 11** Wyjątkowym przedsięwzięciem w skali całego kraju była budowa przez Fabrykę Broni nowoczesnego osiedla:
- a) „Michałów”
  - b) „Planty”
  - c) „Obozisko”
- 12** Fabryka Broni posiadała własny tor kolarski, na którym testowano produkowane w Radomiu rowery wojskowe o nazwie:
- a) „Łuczniczka”
  - b) „Radomiak”
  - c) „Janosik”
- 13** Ze względu na gwałtowny rozwój gospodarczy Radomia liczba ludności szybko wzrastała. W 1938 roku liczba mieszkańców wynosiła około:
- a) 60 tys.
  - b) 90 tys.
  - c) 77 tys.
- 14** W okresie budowy Centralnego Okręgu Przemysłowego w Radomiu pojawiły się dwie duże inwestycje. Pierwsza to budowa fabryki telefonów szwedzkiej firmy Ericsson. Druga to budowa:
- a) fabryki obuwia Bata
  - b) fabryki wyrobów emaliowanych
  - c) zakład przetwórstwa owoców braci Perkowskich
- 15** Strategicznym przedsięwzięciem dla Radomia w międzywojniu było uzyskanie kolejowego połączenia z Warszawą, co nastąpiło w:
- a) 1932 roku
  - b) 1936 roku
  - c) 1935 roku

- 16** Pod koniec lat trzydziestych miała powstać w Radomiu jedna z dwóch fabryk samochodów. Miały być w niej produkowane auta konstrukcji inżyniera Otona Kuczory z Bydgoszczy. Nazwa tego samochodu to:
- „Europa”
  - „Radom”
  - „Steyer”
- 17** W 1936 roku nastąpiła rozbudowa radomskiego lotniska wojskowego, które znajdowało się w dzielnicy:
- „Malczew”
  - „Sadków”
  - „Piastów”
- 18** Międzywojenny prezydent Radomia, najbardziej zaangażowany w rozwój przemysłowy miasta, to:
- Józef Grzeczmarowski
  - Stanisław Kelles-Krauz
  - Mieczysław Niedziałkowski
- 19** Szwedzka firma Ericsson, produkująca telefony, kupiła w Radomiu grunty pod budowę nowej fabryki za:
- 200 tysięcy złotych
  - 100 tysięcy złotych
  - 1 złoty
- 20** Radom znajdował się w jednym z trzech obszarów Centralnego Okręgu Przemysłowego. Był to obszar:
- „A”
  - „B”
  - „C”



# Radomska konspiracja 1939–1945



- 1** Inicjatywę na rzecz walki z okupantem jesienią 1939 roku podjęli przede wszystkim działacze dwóch największych partii, tj. Polskiej Partii Socjalistycznej i:
  - a) Narodowej Demokracji
  - b) Stronnictwa Narodowego
  - c) Stronnictwa Ludowego
  
- 2** 18 października 1939 roku jeden z aktywistów PPS Lucjan Wyszyński ps. Posępny powołał do życia:
  - a) Bojowników o Ziemię Radomską
  - b) Organizację Walki o Niepodległość
  - c) Radomską Organizację Bojową
  
- 3** Radomscy konspiratorzy działali w przemyślany sposób. Miasto podzielono na dzielnice i rejony, utworzono komórki wywiadu i kontrwywiadu, wytypowano ludzi do działań dywersyjnych, stosowano system:
  - a) piątek bojowych
  - b) dziesiątek bojowych
  - c) trójek bojowych
  
- 4** Losy członków Organizacji Wojskowej PPS potoczyły się tragicznie. Niemiecka Policja Bezpieczeństwa szybko wpadła na ich trop i rozbiła struktury podziemia. Miało to miejsce w dniu:
  - a) 20 grudnia 1941 roku
  - b) 24 stycznia 1941 roku
  - c) 20 lutego 1942 roku

- 5 Wszyscy aresztowani zostali przewiezieni do położonego niedaleko Radomia miasta i umieszczeni w budynku szkoły, gdzie ponad miesiąc przeprowadzono mordercze przesłuchania. Przebywali w:
- Skaryszewie
  - Białobrzegach
  - Skarżysku-Kamiennej
- 6 Na czele podziemnego zarządu okręgowego Stronnictwa Narodowego stanął August Michałowski, a dowództwo lokalnej komendy jej pionu zbrojnego Narodowej Organizacji Wojskowej objął Witold Olszewski, pseudonim:
- Lis
  - Wilk
  - Kojot
- 7 W latach 1939–1940 w Radomiu i okolicach działało kilka organizacji i grup konspiracyjnych. Wszystkie po jakimś czasie zostały wcielone do:
- Armii Patriotycznej
  - Armii Ludowej
  - Armii Krajowej
- 8 W drugiej połowie października 1939 roku przybył do Radomia gen. Michał Karaszewicz-Tokarzewski, pseudonim Torwid, komendant główny:
- Służby Zwycięstwu Polski
  - Armii Bojowników o Wolność
  - Brygady Obrońców Polski
- 9 Na bazie SZP utworzono w Radomiu Związek Walki Zbrojnej, stało się to w:
- listopadzie 1940 roku
  - styczniu 1940 roku
  - marcu 1942 roku
- 10 W strukturze organizacyjnej AK Radom był siedzibą podobowodu utajnionego pod kryptonimami „Róża” i „Regina”, należącego do Okręgu Radomsko-Kieleckiego:
- „Jodła”
  - „Buk”
  - „Wierzba”

- 11** Radomskie struktury AK zostały podzielone na kilka dzielnic, dokładnie na:
- 9
  - 7
  - 5
- 12** Z rąk okupantów ginęli także bardzo młodzi ludzie: Józef Mędyk, ps. Fizyk, Władysław Jasiński, ps. Siódmy, Janusz Milewski, ps. Niufa i Helena Bretsznajder, ps. Olga, byli oni:
- harcerczami
  - partyzantami
  - uczniami tajnych kompletów
- 13** Żołnierze działającej w Radomiu konspiracyjnej, wyspecjalizowanej, samodzielnej komórki AK, utajnionej pod kryptonimem „Sosna” zajmowali się:
- szkoleniami
  - działalnością wywiadowczą
  - propagandą
- 14** Dane zdobywane na temat niemieckich jednostek wojskowych, transportu, liczebności żołnierzy, obserwacji lotnisk i zakładów przemysłowych pracujących dla niemieckiej maszyny wojennej (głównie Fabryki Broni produkującej karabiny i ViS-y) przekazywano do Komendy Okręgu, a stamtąd do:
- Rumunii
  - Francji
  - Londynu
- 15** Praca kontrwywiadu polegała także na przechwytywaniu listów wysyłanych do gestapo przez konfidentów oraz gromadzeniu informacji na temat osób związanych z komendą Policji Bezpieczeństwa (dokumenty, zapiski, fotografie), tworzeniu tzw.:
- albumu zbrodniarzy wojennych
  - katalogu podejrzanych
  - spisu katów

- 16** Podczas akcji tzw. małego sabotażu malowano na murach znaki Polski Walczącej, zamalowywano lansowany przez okupantów znak „V” (pierwszą literę wyrazu „Victoria” – zwycięstwo) i umieszczano na murach znak żółwia, który symbolizował:
- apel do noszenia hełmów
  - wezwanie do powolnej pracy na rzecz Niemców
  - zachętę do ochrony zagrożonych przez wybuchy bombowe zwierząt
- 17** Pierwszą dużą akcją zbrojną, która rozegrała się w bramie na ul. Żeromskiego było wykonanie wyroku śmierci na agencie gestapo Gustawie Knöche, miała ona miejsce w:
- grudniu 1941 roku
  - październiku 1942 roku
  - styczniu 1943 roku
- 18** Waffenbezirk Radom to w niemieckiej nomenklaturze:
- Fabryka Broni
  - Fabryka Mebli Giętych
  - Fabryka Wyrobów Ceramicznych
- 19** 19 września 1942 roku na stacji kolejowej w Rożkach w przygotowaną przez Niemców zasadzkę wpadła grupa członków AK. W ich porzuconych bagażach odnaleziono m.in. dwa pistolety ViS skradzione z Fabryki Broni. Po serii masowych aresztowań i okrutnym śledztwie, w czterech punktach miasta wykonano kary śmierci na 50 osobach – członkach AK i ich rodzinach, śmierć wykonano przez:
- rozstrzelanie
  - powieszenie
  - zagazowanie
- 20** Zwieńczeniem marzeń wielu konspiratorów o otwartej walce z bronią w ręku przeciwko okupantowi stało się dołączenie do:
- Armii Andersa
  - Gwardii Ludowej
  - oddziałów partyzanckich

- 1** Bezpośrednim pretekstem wystąpienia radomskich robotników było przedstawienie 24 czerwca 1976 roku w sejmie projektu drastycznych podwyżek cen żywności. Projekt ten prezentował:
  - a) Edward Babiuch
  - b) Piotr Jaroszewicz
  - c) Edward Gierek
  
- 2** Ze wszystkich produktów spożywczych, w czerwcu 1976 roku, najbardziej (o 200%) podrożał:
  - a) ryż
  - b) ser
  - c) cukier
  
- 3** Komunistyczne władze, spodziewając się rozruchów, podniosły gotowość bojową jednostek podległych Ministerstwu Spraw Wewnętrznych już 23 czerwca 1976 roku, rozpoczynając tym samym właściwą fazę Operacji:
  - a) Lato
  - b) Prewencja
  - c) Czerwiec
  
- 4** Akcja protestacyjna rozpoczęła się od największego w Radomiu przedsiębiorstwa:
  - a) RZPS „Radoskór”
  - b) Zakładów Urządzeń i Instalacji „Termowent”
  - c) Zakładów Metalowych „Łucznik”

- 5 O godzinie 6.30 nie podjął pracy liczący 636 osób wydział:
- a) P-6
  - b) P-3
  - c) P-4
- 6 O godzinie 10.15 wiceminister spraw wewnętrznych rozkazał przerzucić do Radomia pododdziały ZOMO z Lublina, Łodzi, Warszawy i Kielc. Przerzucono też postawione w stan gotowości bojowej pododdziały Wyższej Szkoły Oficerskiej Milicji Obywatelskiej w Szczytnie. Tym generałem był:
- a) Janusz Prokopiak
  - b) Bogusław Stachura
  - c) Jan Szydłak
- 7 Do godziny 11.00 przed budynkiem Komitetu Wojewódzkiego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Radomiu zebrało się około:
- a) 4 tys. robotników
  - b) 2 tys. robotników
  - c) 9 tys. robotników
- 8 Pierwszym sekretarzem komitetu wojewódzkiego partii w Radomiu był:
- a) Jan Szydłak
  - b) Janusz Prokopiak
  - c) Bogusław Stachura
- 9 Pod wpływem wydarzeń radomskich już 25 czerwca 1976 roku władze państwowe wycofały się z zapowiadanych podwyżek. Miało to miejsce dokładnie o godzinie:
- a) 20.00
  - b) 21.00
  - c) 22.00
- 10 Około godziny 16.20 w walkach z milicją i ZOMO brało udział:
- a) 10 tys. osób
  - b) 20 tys. osób
  - c) 30 tys. osób

- 11** Milicja i ZOMO przeprowadziły masowe aresztowania zarówno demonstrantów, jak i przygodnych osób, którym zarzucano uczestnictwo w niszczeniu mienia. Zdarzały się również przypadki wyciągania ludzi z domów. Zatrzymanych brutalnie bito i kopano przeprowadzając przez tak zwane:
- „ścieżki zdrowia”
  - „ścieżki tortur”
  - „ścieżki strachu”
- 12** 25 czerwca 1976 roku w trakcie walk ulicznych zginęły dwie osoby, które zostały przygniecione przez przyczepę ciągnika z betonowymi płytami, którą próbowali zepchnąć w kierunku nadciągających oddziałów ZOMO. Tymi ofiarami byli:
- Jan Brożyna i ks. Roman Kotlarz
  - Jan Łabęcki i Tadeusz Ząbecki
  - Tadeusz Ząbecki i Jan Brożyna
- 13** Rannych w zamieszkach 25 czerwca 1976 roku zostało:
- 198 osób
  - 939 osób
  - 634 osoby
- 14** 26 czerwca 1976 roku władze rozpoczęły w mediach i na stadionach i placach szeroko zakrojoną kampanię propagandową, która miała na celu potępienie i zdyskredytowanie protestujących, których nazwano:
- „radomskimi wichrzycielami”
  - „radomskimi reakcjonistami”
  - „radomskimi warchołami”
- 15** Brutalna pacyfikacja demonstracji w Radomiu oraz pomoc materialna, prawna i medyczna dla ofiar represji ze strony środowisk opozycyjnych zaowocowała powstaniem w niecałe trzy miesiące później:
- Ruchu Obrony Praw Człowieka i Obywatela
  - Komitetu Obrony Robotników
  - NSZZ „Solidarność”







**RADOMIAN  
PORTRET WŁASNY**

**Pokaż mi fotografię,  
a powiem Ci, kto na niej jest**





źródło: *Poczet Królów Polskich. Zbiór portretów historycznych,*  
Wiedeń 1893



źródło: *Poczet Królów Polskich. Zbiór portretów historycznych*,  
Wiedeń 1893



źródło: *Poczet Królów Polskich. Zbiór portretów historycznych,*  
*Wiedeń 1893*



*źródło: Poczet Królów Polskich. Zbiór portretów historycznych,  
Wiedeń 1893*



źródło: *Poczet Królów Polskich. Zbiór portretów historycznych,*  
Wiedeń 1893



*źródło: Poczet Królów Polskich. Zbiór portretów historycznych,  
Wiedeń 1893*





źródło: *Poczet Królów Polskich. Zbiór portretów historycznych*,  
Wiedeń 1893



wł. Muzeum Narodowego w Warszawie,  
fot. Krzysztof Wilczyński



źródło: *Poczet Królów Polskich. Zbiór portretów historycznych*,  
Wiedeń 1893



źródło: *Poczet Królów Polskich. Zbiór portretów historycznych, Wiedeń 1893*



źródło: *Poczet Królów Polskich. Zbiór portretów historycznych,*  
Wiedeń 1893



źródło: *Poczet Królów Polskich. Zbiór portretów historycznych*,  
Wiedeń 1893



źródło: *Poczet Królów Polskich. Zbiór portretów historycznych*,  
Wiedeń 1893



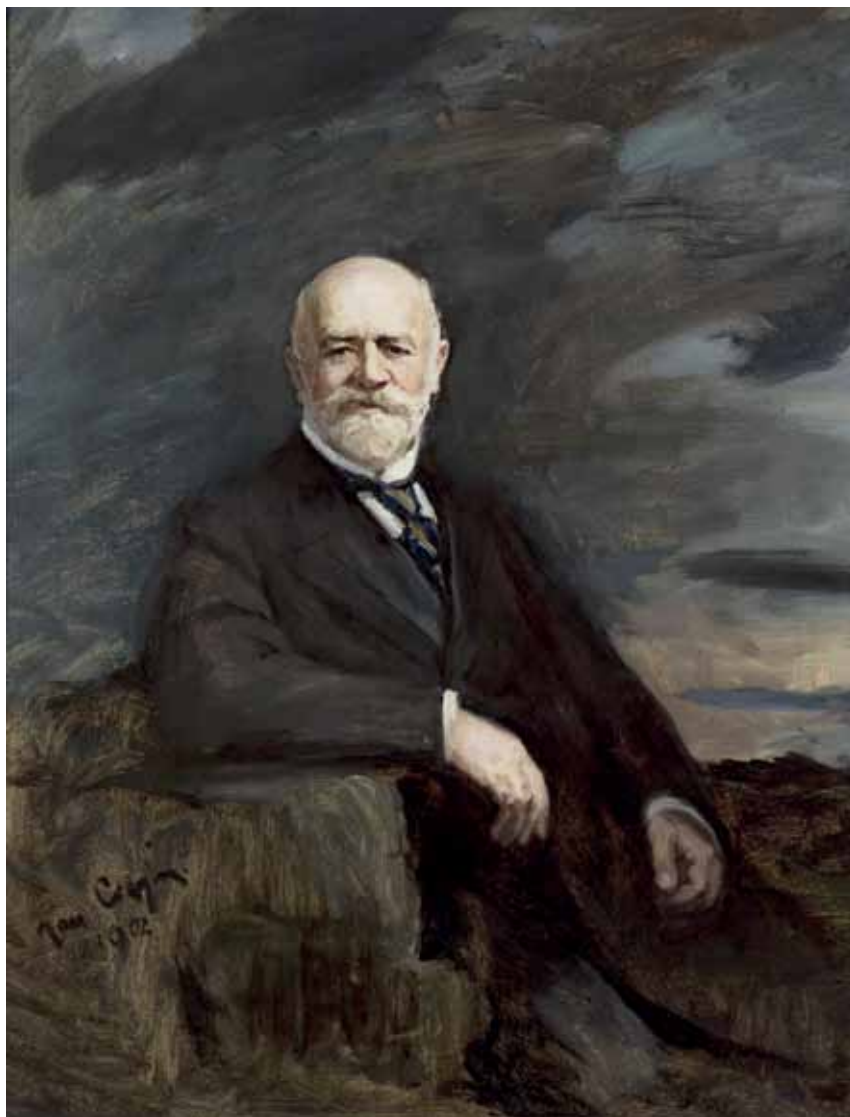
*źródło: NAC,  
fot. Miernicki Władysław*

14





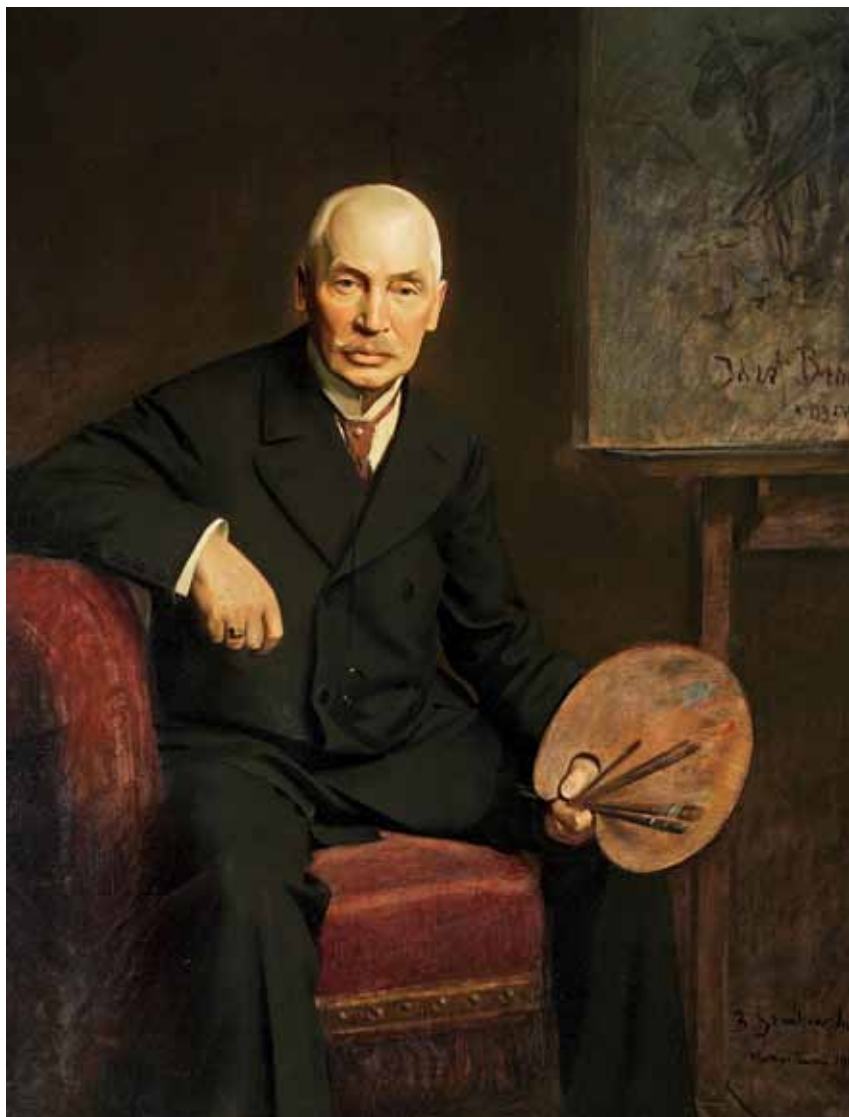
*Zakład Artystyczno Fotograficzny i Pracownia Portretów „Feniks” w Warszawie,  
wł. archiwum rodziny Apanowiczów*



wł. Muzeum Narodowego w Warszawie,  
fot. Krzysztof Wilczyński



*wł. archiwum rodziny Borysowiczów*



wł. Muzeum Narodowego w Warszawie,  
fot. Piotr Ligier



*źródło: Znani i nieznani ziemi radomskiej, t. II, Radom 1988*



*źródło: NAC,  
fot. Maria Berman*

20



wł. Muzeum im. Jacka Malczewskiego w Radomiu,  
fot. Damian Jendrzeczyk



wł. Muzeum Narodowego w Krakowie,  
fot. Karol Kowalik





wł. Muzeum im. Jacka Malczewskiego w Radomiu,  
fot. Damian Jendrzeczyk



*źródło: NAC, fot. nieznaną*



źródło: *Album biograficzny zasłużonych Polaków i Polek wieku XIX. T. 1, Warszawa 1901*



*wł. Muzeum im. Jacka Malczewskiego w Radomiu,  
fot. Damian Jendrzeczyk*



*źródło: Biblioteka Publiczna m.st. Warszawy  
– Biblioteka Główna Województwa Mazowieckiego*



*wł. Muzeum im. Jacka Malczewskiego w Radomiu,  
fot. Damian Jendrzeczyk*



*źródło: NAC,  
fot. Edward Hartwig*



*źródło: Archiwum Parafii Ewangelicko-Augsburskiej w Radomiu,  
fot. nieznany*

30





*źródło: Biblioteka Narodowa,  
fot. nieznaną*



wł. Muzeum im. Jacka Malczewskiego w Radomiu,  
fot. Damian Jendrzejczyk



wł. Muzeum im. Jacka Malczewskiego w Radomiu,  
fot. Józef Grodzicki



*wł. Muzeum im. Jacka Malczewskiego w Radomiu,  
fot. Stanisław Sybilski*



wł. Muzeum Jacka Malczewskiego w Radomiu,  
fot. ze zbiorów ks. Edwarda Poniewierskiego



wł. Muzeum im. Jacka Malczewskiego w Radomiu,  
fot. Damian Jendrzejczyk



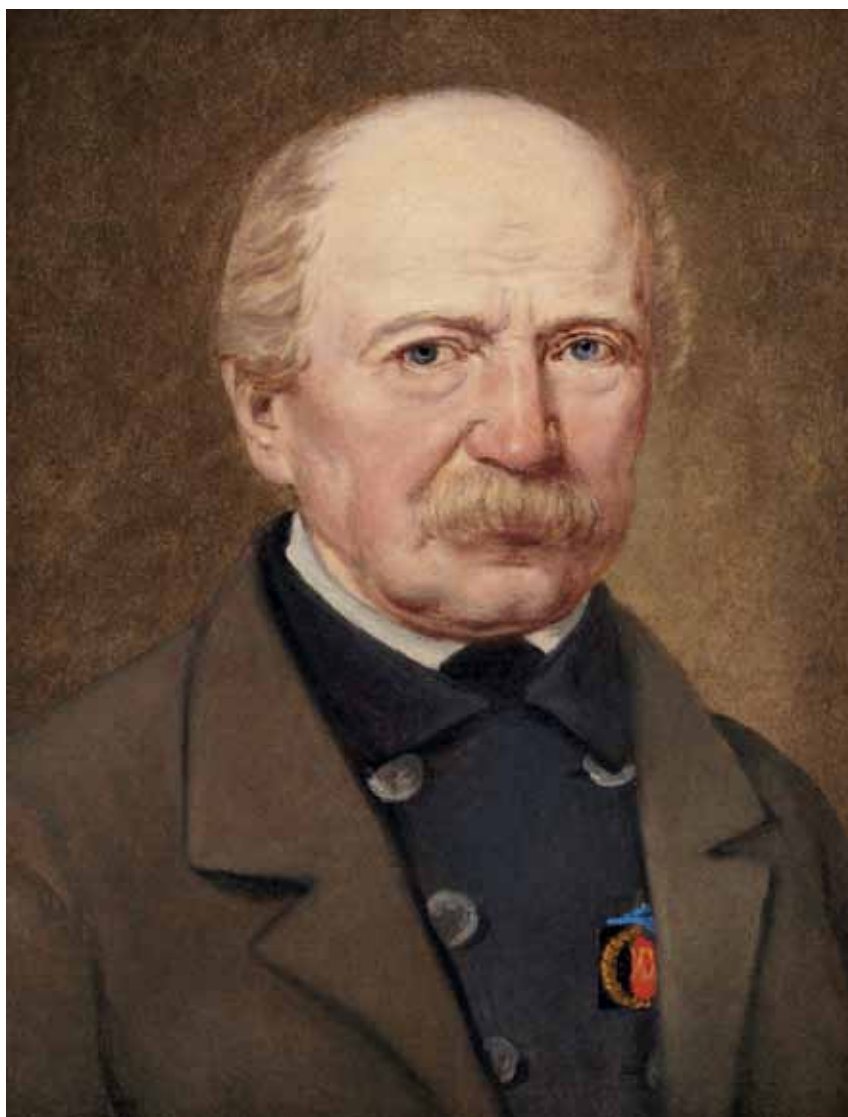
wł. Muzeum im. Jacka Malczewskiego w Radomiu,  
fot. Damian Jendrzeczyk



wł. Muzeum im. Jacka Malczewskiego w Radomiu,  
fot. Stanisław Sybilski

38





wł. Muzeum im. Jacka Malczewskiego w Radomiu,  
fot. Damian Jendzejczyk



*wł. Muzeum im. Jacka Malczewskiego w Radomiu,  
fot. Stanisław Bogacki*

40



wł. Muzeum im. Jacka Malczewskiego w Radomiu,  
fot. Damian Jendzejczyk



*źródło: NAC, fot. nieznaną*

42



wł. Muzeum im. Jacka Malczewskiego w Radomiu,  
fot. Damian Jendrzeczyk



*wł. Archiwum Państwowego w Radomiu,  
fot. nieznaną*



*wł. Muzeum im. Jacka Malczewskiego w Radomiu,  
fot. Damian Jendřejczyk*



źródło: polona.pl





*fot. Wojciech Stan*



*wł. Stowarzyszenia Wspierania Rozwoju Gminy Kowala,  
fot. nieznaną*



*wł. Muzeum im. Jacka Malczewskiego w Radomiu,  
fot. Damian Jendrzeczyk*

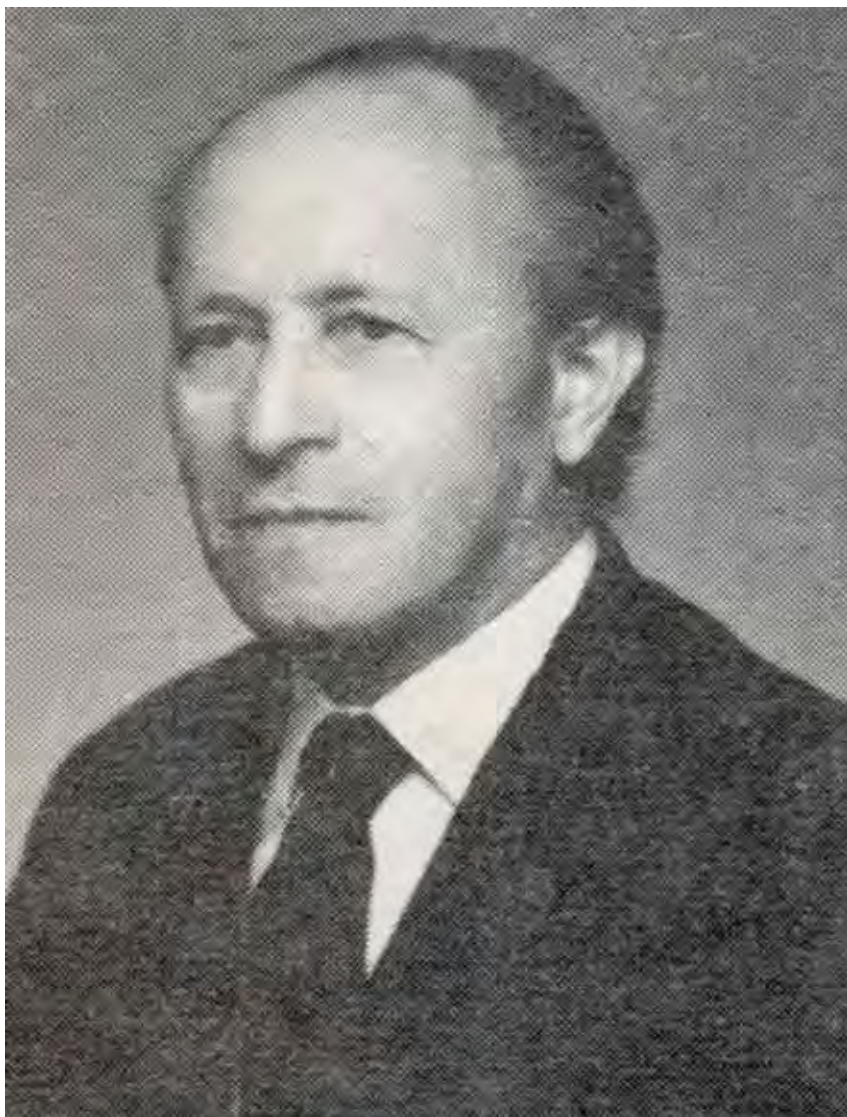


wł. Muzeum im. Jacka Malczewskiego w Radomiu,  
fot. Damian Jendzejczyk

50



*wł. Muzeum im. Jacka Malczewskiego w Radomiu,  
fot. nieznaný*



*źródło: katalog wystawy, Radom 1958*

52



wł. Muzeum im. Jacka Malczewskiego w Radomiu,  
fot. Marcin Gorzdzowski



*fot. Marcin Kucewicz*





źródło: Jan Wiśniewski, *Dekanat radomski*, Radom 1911



*wł. Muzeum im. Jacka Malczewskiego w Radomiu,  
fot. Damian Jendřejczyk*

56



wł. Muzeum Narodowego w Warszawie,  
fot. Piotr Ligier



*wł. Muzeum im. Jacka Malczewskiego w Radomiu,  
fot. Józef Grodzicki*

58



*wł. Parafii św. Jana Chrzciciela w Radomiu*



*wł. Muzeum Narodowego w Warszawie,  
fot. Piotr Ligier*

60



wł. Muzeum im. Jacka Malczewskiego w Radomiu,  
fot. J. Buszacki



*wł. Muzeum im. Jacka Malczewskiego w Radomiu,  
fot. Krzysztof Gajewski*





*źródło: katalog wystawy, Radom 1972*



wł. Muzeum im. Jacka Malczewskiego w Radomiu,  
fot. Damian Jendrzeczyk



*fol. Wojciech Stan*



*wł. Muzeum im. Jacka Malczewskiego w Radomiu,  
fot. Zygmunt Rytel*



*wł. Muzeum im. Jacka Malczewskiego w Radomiu,  
fot. Damian Jendrzeczyk*



wł. Muzeum im. Jacka Malczewskiego w Radomiu,  
fot. Damian Jendrzeczyk



*wł. Muzeum im. Jacka Malczewskiego w Radomiu,  
fot. nieznaną*



*źródło: MOSiR w Radomiu*

70 .....





*foto. Wojciech Stan*

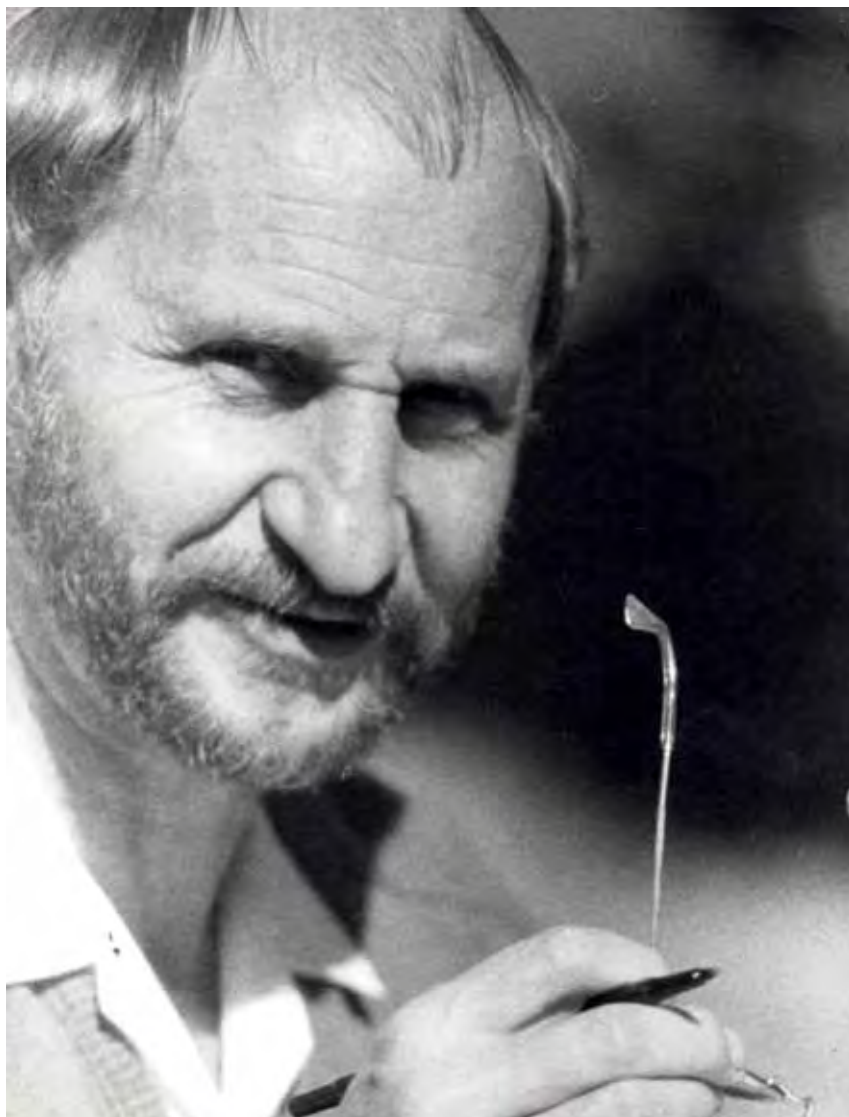


wł. Muzeum Narodowego w Warszawie,  
fot. Krzysztof Wilczyński

72



*wł. Muzeum im. Jacka Malczewskiego w Radomiu,  
Zakład fotograficzny Leona Skoniecznego w Radomiu*



*wł. Muzeum im. Jacka Malczewskiego w Radomiu,  
fot. Maciej Pinno*



wł. kościoła oo. Bernardynów w Radomiu,  
fot. Damian Jendzejczyk



wł. Muzeum im. Jacka Malczewskiego w Radomiu,  
fot. Damian Jendrzeczyk



*wł. Archiwum Państwowego w Radomiu*

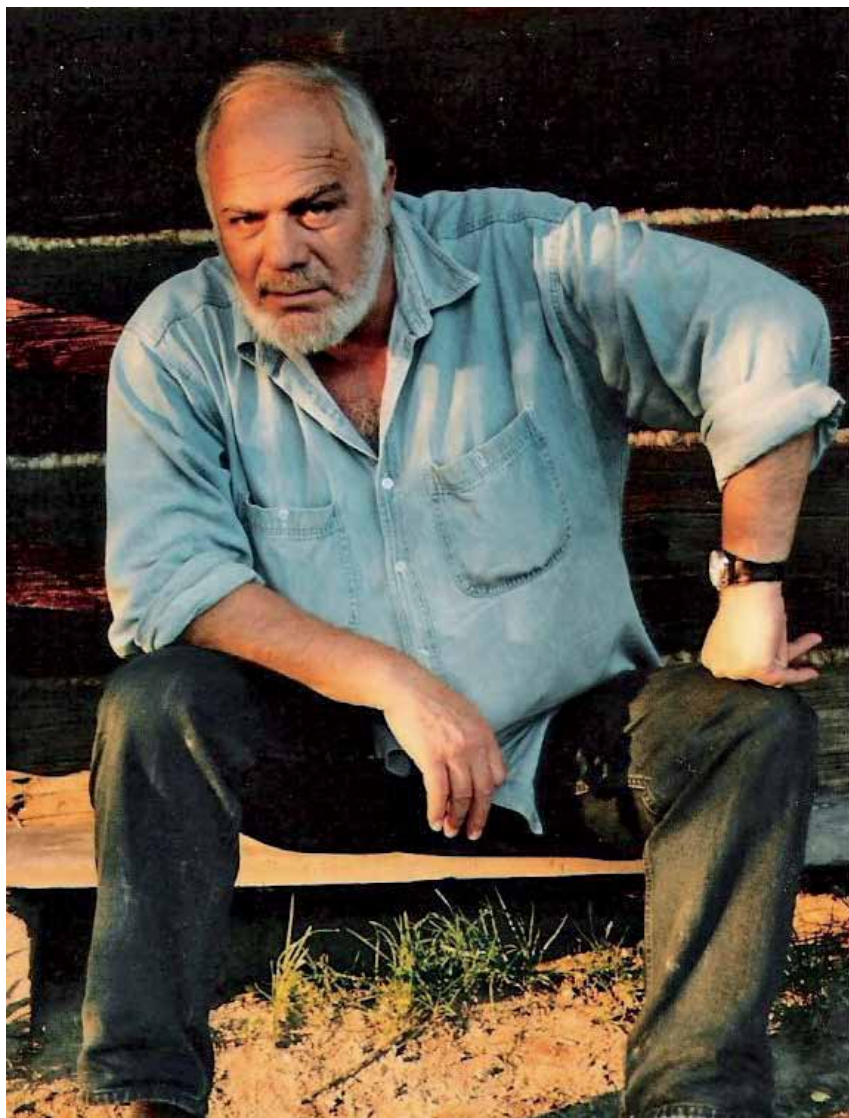


*źródło: Aleksander Sawicki, W hołdzie zasłużonym (cz. 2),  
„Wczoraj i dziś Radomia” nr 2, 2003, s. 39*





*wł. Muzeum im. Jacka Malczewskiego w Radomiu,  
fot. nieznaný*



wł. Ilona Pulnar-Duszyk,  
fot. nieznaną



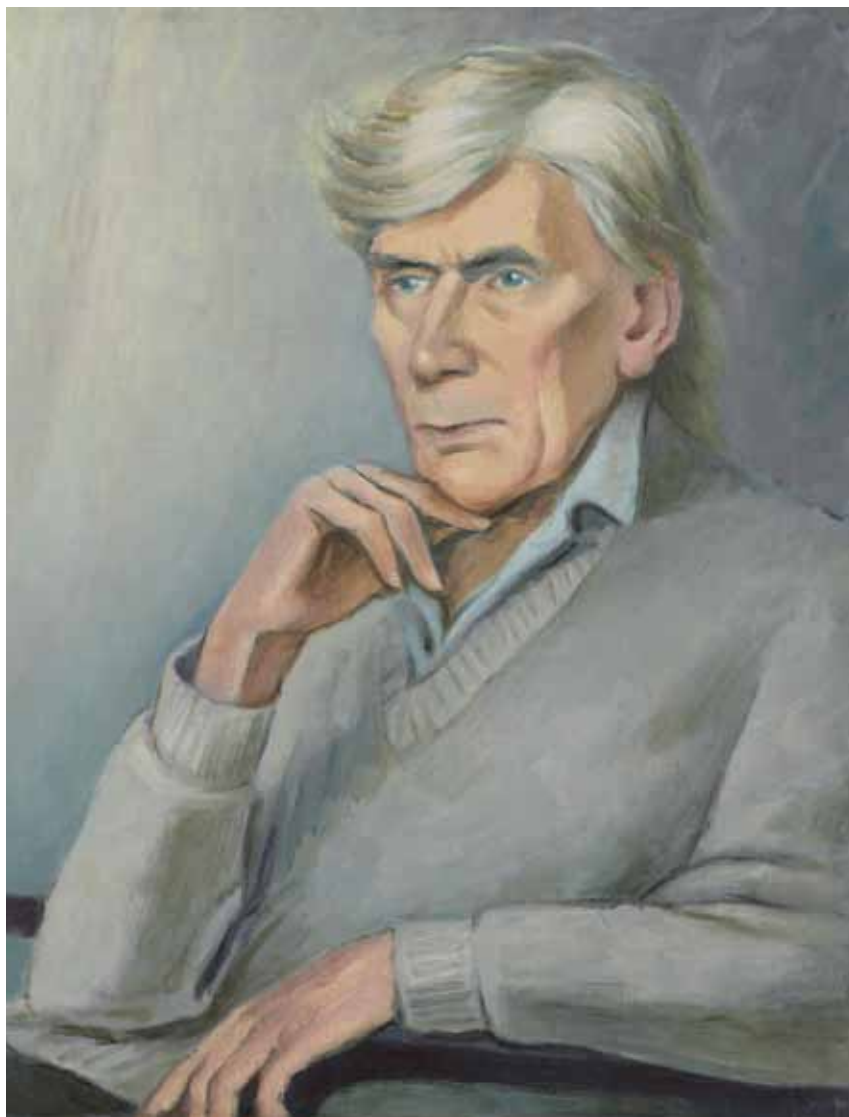
*wł. Muzeum im. Jacka Malczewskiego w Radomiu,  
fot. Damian Jendrzeczyk*



*wł. Muzeum im. Jacka Malczewskiego w Radomiu,  
fot. Stanisław Sybilski*



*źródło: NAC,  
fot. nieznaný*



wł. Muzeum im. Jacka Malczewskiego w Radomiu,  
fot. Damian Jendzejczyk



źródło: [polona.pl](http://polona.pl),  
fot. nieznaną



*fol. Robert Górecki*





*źródło: Biblioteka Publiczna m.st. Warszawy  
– Biblioteka Główna Województwa Mazowieckiego, fot. nieznaną*



*wł. Parafii Ewangelicko-Augsburskiej w Radomiu,  
fot. Damian Jendrzeczyk*



*źródło: polona.pl*



*wł. Muzeum im. Jacka Malczewskiego w Radomiu,  
fot. nieznany*



*wł. Muzeum im. Jacka Malczewskiego w Radomiu,  
fot. Gabriela Wrońska*



wł. Muzeum im. Jacka Malczewskiego w Radomiu,  
fot. Damian Jendzejczyk



wł. Muzeum Narodowego w Warszawie,  
fot. Krzysztof Wilczyński



*fol. Wojciech Stan*





*wł. Muzeum im. Jacka Malczewskiego w Radomiu*





**PRZEMYSŁOWE  
SYMBOLE RADOMIA  
– zadania z luką**

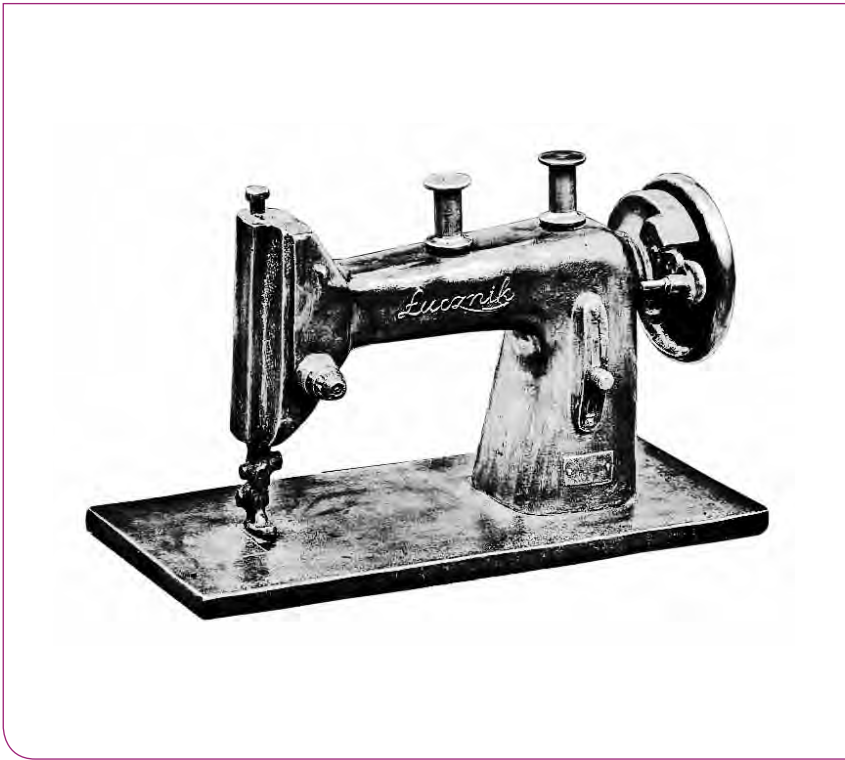




## 1 Pistolet Vis wz. 35

Pistolet wojskowy Vis – pierwotnie WiS – jak Piotr ..... i Jan Skrzypiński, twórcy konstrukcji. Zmienione na Vis (łac. ....) na żądanie Departamentu Uzbrojenia. Patent zgłoszono w roku ..... . Rozpoczęcie seryjnego wyrobu i wprowadzenie na uzbrojenie kadry zawodowej Wojska Polskiego nastąpiły w ..... roku. Vis uznawany jest za jeden z najlepszych pistoletów wojskowych w światowej historii broni palnej.

**Producent: Fabryka Broni w Radomiu**



## 2 Maszyna do szycia Łucznik Kl. 82

Wyrób przemysłowych maszyn do szycia rozpoczęto w roku ..... .  
W 1954 roku w oparciu o własne rozwiązania techniczne powstała  
pierwsza maszyna użytku ..... – Łucznik Kl. 82. Główna ma-  
szyny umieszczona była w stoliku wyposażonym w ..... na-  
pędowy. Główna dostępna była w dwu odmianach wykończenia:  
farbą czarną z połyskiem bądź szarą o fakturze .....

**Producent: Zakłady Metalowe im. gen. Waltera**



### 3 Maszyna do pisania Łucznik 1301

Wyrób maszyn do pisania rozpoczęto w roku ....., w wyniku podpisania umowy licencyjnej ze szwedzką firmą ..... Wcześniej wytwarzano maszyny biurowe ręczne, a od roku 1971 – również ..... W 1974 roku pojawiły się maszyny ręczne walizkowe. Maszyny wykonywano w różnych wersjach językowych, między innymi – w oparciu o własne rozwiązania konstrukcyjne – dla języków ..... i tajlandzkiego.

**Producent: Zakłady Metalowe „Łucznik” im. gen. Waltera**



#### 4 Aparat telefoniczny „Bratek”

Nowatorski model projektowano w latach 1978–1980. Wzór opracowali artysta plastyk Maria Osterwa-Czekaj i architekt ..... przy współdziale konstruktora Stanisława Józłowicza. Aparat był dostosowany do użytkowania jako biurkowy i ..... Przy zmianie położenia oryginalne rozwiązanie konstrukcyjne pozwalało na odwrócenie tarczy numerowej bez zdejmowania pokrywy. Model otrzymał ..... medal na Międzynarodowych Targach Poznańskich w roku .....

**Producent: Radomska Wytwórnia Telefonów**

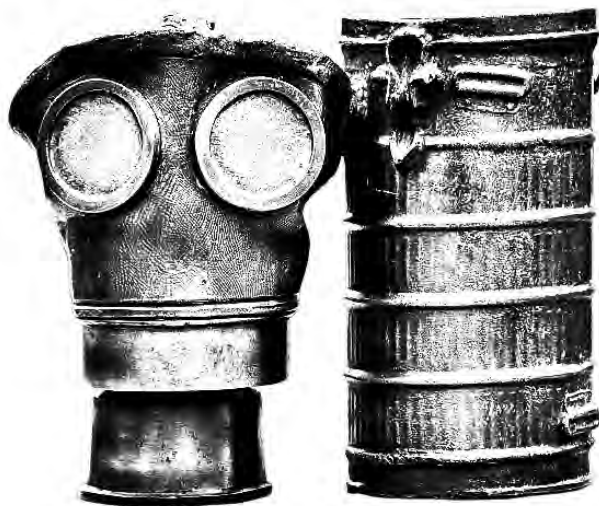




## 5 Półbuty damskie „Radoskór”

Ten model półbutów damskich był jednym z najbardziej rozpoznawalnych produktów radomskiej fabryki. Radomskie Zakłady Przemysłu ..... „Radoskór” powstały w roku ..... z połączenia Radomskich Zakładów Garbarskich, Radomskich Zakładów Wyrobów Rymarskich, Radomskich Zakładów Obuwia (przedwojenna ..... ) i Skarżyskich Zakładów Obuwia. Utworzono kombinat wiążący zakłady z kolejnych etapów ciągu wytwórczego. „Radoskór” stał się największym wytwórcą obuwia w Polsce, z zatrudnieniem sięgającym ..... tys. osób.

**Producent: RZPS „Radoskór”**



## 6 Maska przeciwgazowa wz. 24

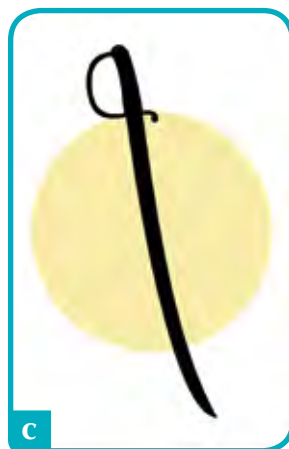
Maska wzorowana na francuskiej A.R.S. 1917, znana jako R.S.C. od nazwisk konstruktorów: ....., Saunier, Cantot. Była to pierwsza maska przeciwgazowa na wyposażeniu Wojska Polskiego. Wyrób w Polsce zapoczątkowała polsko-francuska spółka ..... powstała w roku 1923. W oparciu o jej majątek w ..... roku założono wytwórnę państwową. Zakład przy ulicy Słowackiego 57 na polecenie dyrekcji wysadzono we wrześniu ..... roku.

**Producent: Wojskowa Wytwórnia Sprzętu Przewodowego**



„ATRYBUTY”  
– połącz w pary







Józef Grzczanarowski  
(1884-1976)

4



d



Andrzej Wajda  
(1926-2016)

5



e



Jan Bogumił Bloch  
(1836-1902)

6



f

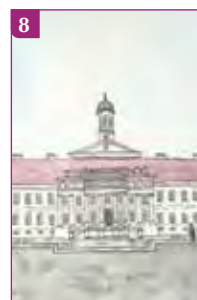
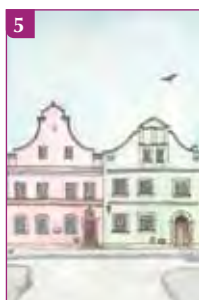








KLUCZ  
ODPOWIEDZI



## RADOMSKI WĘDROWNICZEK. Czy znasz radomskie zabytki?

- 1 Grodzisko „Piotrówka”
- 2 Kościół św. Wacława w Radomiu
- 3 Kościół św. Jana Chrzciciela w Radomiu
- 4 Kościół św. Katarzyny, obecnie bernardyński
- 5 Domy Gąski i Esterki
- 6 Kościół św. Trójcy
- 7 Pałac Sandomierski, pałac Komisji Województwa Sandomierskiego w Radomiu
- 8 Klasztor oo. Pijarów w Radomiu
- 9 Ratusz w Radomiu
- 10 Resursa Obywatelska w Radomiu
- 11 Pałac Karschów i Wickenhagenów
- 12 Dworzec kolejowy w Radomiu
- 13 Kościół garnizonowy św. Stanisława Biskupa w Radomiu
- 14 Katedra Opieki NMP w Radomiu
- 15 Zakłady Wyrobów Tytoniowych w Radomiu
- 16 Pomnik Czynu Legionów



### TEST 1

#### Radom w czasach Kazimierza Wielkiego

- |   |   |    |   |    |   |    |   |
|---|---|----|---|----|---|----|---|
| 1 | a | 6  | a | 11 | a | 16 | a |
| 2 | c | 7  | a | 12 | a | 17 | c |
| 3 | b | 8  | a | 13 | b | 18 | a |
| 4 | a | 9  | c | 14 | c | 19 | b |
| 5 | b | 10 | a | 15 | b | 20 | a |

### TEST 2

#### Unia wileńsko-radomska 1401

- |   |   |   |   |   |   |    |   |
|---|---|---|---|---|---|----|---|
| 1 | a | 4 | c | 7 | a | 9  | a |
| 2 | b | 5 | b | 8 | b | 10 | b |
| 3 | a | 6 | c |   |   |    |   |

### TEST 3

#### Radomski hołd wielkiego mistrza

- |   |   |    |   |    |   |    |   |
|---|---|----|---|----|---|----|---|
| 1 | a | 6  | a | 11 | a | 16 | b |
| 2 | c | 7  | b | 12 | a | 17 | a |
| 3 | b | 8  | c | 13 | b | 18 | b |
| 4 | b | 9  | a | 14 | b | 19 | c |
| 5 | c | 10 | b | 15 | c | 20 | a |

### TEST 4

#### Święty Kazimierz – boski młodzieniec

- |            |             |             |             |
|------------|-------------|-------------|-------------|
| <b>1</b> a | <b>6</b> c  | <b>11</b> b | <b>16</b> b |
| <b>2</b> b | <b>7</b> a  | <b>12</b> a | <b>17</b> a |
| <b>3</b> a | <b>8</b> a  | <b>13</b> c | <b>18</b> c |
| <b>4</b> b | <b>9</b> b  | <b>14</b> c | <b>19</b> b |
| <b>5</b> a | <b>10</b> c | <b>15</b> a | <b>20</b> a |

### TEST 5

#### Sejm radomski 1505

- |            |             |             |             |
|------------|-------------|-------------|-------------|
| <b>1</b> a | <b>6</b> a  | <b>11</b> c | <b>16</b> c |
| <b>2</b> c | <b>7</b> b  | <b>12</b> b | <b>17</b> a |
| <b>3</b> a | <b>8</b> a  | <b>13</b> c | <b>18</b> c |
| <b>4</b> b | <b>9</b> b  | <b>14</b> a | <b>19</b> a |
| <b>5</b> c | <b>10</b> a | <b>15</b> b | <b>20</b> a |

### TEST 6

#### O wolność wyznania

- |            |             |             |             |
|------------|-------------|-------------|-------------|
| <b>1</b> b | <b>6</b> b  | <b>11</b> a | <b>16</b> a |
| <b>2</b> c | <b>7</b> a  | <b>12</b> a | <b>17</b> b |
| <b>3</b> a | <b>8</b> c  | <b>13</b> b | <b>18</b> b |
| <b>4</b> c | <b>9</b> a  | <b>14</b> a | <b>19</b> a |
| <b>5</b> a | <b>10</b> b | <b>15</b> c | <b>20</b> a |

## TEST 7

### Jak szwedzki potop zalał Radom

- |     |     |      |      |
|-----|-----|------|------|
| 1 a | 5 b | 9 b  | 13 a |
| 2 b | 6 a | 10 a | 14 a |
| 3 a | 7 b | 11 c | 15 a |
| 4 c | 8 a | 12 c |      |

## TEST 8

### Żydzi w Radomiu

- |     |      |      |      |
|-----|------|------|------|
| 1 b | 6 c  | 11 a | 16 b |
| 2 b | 7 b  | 12 c | 17 c |
| 3 a | 8 a  | 13 b | 18 c |
| 4 c | 9 b  | 14 a | 19 c |
| 5 b | 10 b | 15 a | 20 b |

## TEST 9

### Straszny starzec, czyli rzecz o Dionizym Czachowskim

- |     |     |      |      |
|-----|-----|------|------|
| 1 a | 5 a | 9 c  | 13 a |
| 2 b | 6 b | 10 a | 14 b |
| 3 c | 7 c | 11 b | 15 b |
| 4 a | 8 a | 12 a |      |

### TEST 10

#### Szablą i piórem, czyli rzecz o Walerym Przyborowskim

- |            |            |             |             |
|------------|------------|-------------|-------------|
| <b>1</b> b | <b>5</b> a | <b>9</b> b  | <b>13</b> c |
| <b>2</b> a | <b>6</b> b | <b>10</b> a | <b>14</b> c |
| <b>3</b> c | <b>7</b> b | <b>11</b> c | <b>15</b> b |
| <b>4</b> b | <b>8</b> a | <b>12</b> b |             |

### TEST 11

#### Żelazne okno na świat

- |            |             |             |             |
|------------|-------------|-------------|-------------|
| <b>1</b> b | <b>6</b> c  | <b>11</b> b | <b>16</b> c |
| <b>2</b> a | <b>7</b> b  | <b>12</b> a | <b>17</b> a |
| <b>3</b> b | <b>8</b> a  | <b>13</b> c | <b>18</b> c |
| <b>4</b> c | <b>9</b> c  | <b>14</b> a | <b>19</b> c |
| <b>5</b> c | <b>10</b> a | <b>15</b> a | <b>20</b> a |

### TEST 12

#### Rewolucja 1905–1907 w Radomiu

- |            |             |             |             |
|------------|-------------|-------------|-------------|
| <b>1</b> a | <b>6</b> c  | <b>11</b> b | <b>16</b> c |
| <b>2</b> a | <b>7</b> c  | <b>12</b> b | <b>17</b> b |
| <b>3</b> b | <b>8</b> b  | <b>13</b> a | <b>18</b> b |
| <b>4</b> c | <b>9</b> c  | <b>14</b> a | <b>19</b> a |
| <b>5</b> a | <b>10</b> c | <b>15</b> c | <b>20</b> a |



### TEST 13

#### Gospodarka Radomia w okresie dwudziestolecia międzywojennego

- |     |      |      |      |
|-----|------|------|------|
| 1 a | 6 b  | 11 b | 16 a |
| 2 c | 7 c  | 12 a | 17 b |
| 3 b | 8 a  | 13 b | 18 a |
| 4 a | 9 c  | 14 a | 19 c |
| 5 a | 10 a | 15 c | 20 a |

### TEST 14

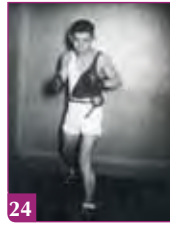
#### Radomska konspiracja 1939–1945

- |     |      |      |      |
|-----|------|------|------|
| 1 b | 6 a  | 11 c | 16 b |
| 2 c | 7 c  | 12 a | 17 c |
| 3 a | 8 a  | 13 b | 18 a |
| 4 b | 9 b  | 14 c | 19 b |
| 5 c | 10 a | 15 a | 20 c |

### TEST 15

#### Czerwiec 1976

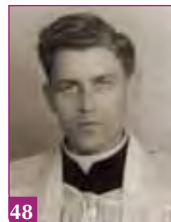
- |     |     |      |      |
|-----|-----|------|------|
| 1 b | 5 a | 9 a  | 13 a |
| 2 c | 6 b | 10 b | 14 c |
| 3 a | 7 a | 11 a | 15 b |
| 4 c | 8 b | 12 b |      |



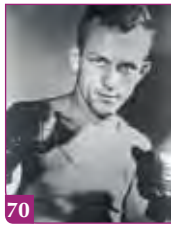
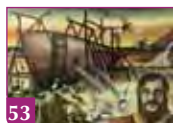
## RADOMIAN PORTRET WŁASNY

Pokaż mi fotografię, a powiem Ci, kto na niej jest

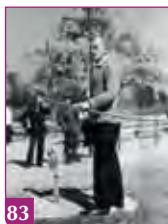
- 1 Mieszko I
- 2 Kazimierz Sprawiedliwy
- 3 Leszek Biały
- 4 Leszek Czarny
- 5 Kazimierz Wielki
- 6 Władysław Jagiełło
- 7 Kazimierz Jagiellończyk
- 8 św. Kazimierz Jagiellończyk
- 9 Jan Olbracht
- 10 Aleksander Jagiellończyk
- 11 Zygmunt Stary
- 12 Zygmunt August
- 13 Zygmunt III Waza
- 14 Karol Adwentowicz
- 15 Anna Jadwiga Apanowicz
- 16 Jan Bogumił Bloch
- 17 Jerzy Borysowicz
- 18 Józef Brandt
- 19 Tomasz Burzyński
- 20 Tytus Aureliusz Chałubiński
- 21 Stanisław Chomętowski (herbu Lis)
- 22 Franciszek Ksawery Christiani
- 23 Dionizy Feliks Czachowski
- 24 Antoni Czortek



- 25 Franciszek Ksawery Dmochowski
- 26 Wacław Dobrowolski
- 27 Józef Pius Dziekoński
- 28 Franciszek Teodor Ejsmond
- 29 Maria Fołtyn
- 30 Edmund Friszke
- 31 Józef Gacki
- 32 Hilary Gilewski
- 33 Piotr Górski
- 34 Józef Grodzicki
- 35 Teresa Jadwiga Grodzińska
- 36 Józef Grzeczmarowski
- 37 Halina Hermanowicz
- 38 Prosper Paweł Jarzyński
- 39 Jan Nepomucen Ignacy Karmański
- 40 Teodor Karsch
- 41 Maria Helena Kelles-Krauz
- 42 Apoloniusz Kędzierski
- 43 Edward Kiełtyka
- 44 Helena Kisiel
- 45 Kazimierz Kłaczyński
- 46 Jan Kochanowski
- 47 Leszek Kołakowski
- 48 Roman Kotlarz



- 49 Halina Kowalska-Krysińska
- 50 Jędrzej Jan Krysiński
- 51 Edward Krzywicki
- 52 Władysław Kurpiel
- 53 Jerzy Bogdan Kutkowski
- 54 Leszek Kwiatkowski
- 55 Jan Lewiński
- 56 Jerzy Likowski
- 57 Stanisław Lorentz
- 58 Feliks Łagodziński
- 59 Wanda Malczewska
- 60 Jacek Michał Malczewski
- 61 Józef Marjański
- 62 Edward Henryk Materski
- 63 Władysław Mikos
- 64 Andrzej Minajew
- 65 Michał Tadeusz Brzęk-Osiński
- 66 Jolanta Owidzka
- 67 Władysław Paciak
- 68 Wiktor Jan Paszkowski
- 69 Jan Pazdon
- 70 Kazimierz Paździor
- 71 Stefania Perzanowska
- 72 Hipolit Pinko





- 73 Alfons Pinno
- 74 Andrzej Pinno
- 75 Józef Potkański herbu Brochwicz
- 76 Karol Potkański
- 77 Władysław Prawdzik
- 78 Jan Kazimierz Prokulski
- 79 Walery Przyborowski
- 80 Janusz Pulnar
- 81 Danuta Radzymińska-Nowakowska
- 82 Józef Rokoszny
- 83 Michał Sawicki
- 84 Włodzimierz Sedlak
- 85 Stanisław Grzmot-Skotnicki herbu Bogoria
- 86 Stanisław Supłatowicz (Sat-Okh)
- 87 Stefan Szyller
- 88 Henryk Tochtermann
- 89 Roman Turczynowicz
- 90 Jan Wojciech Umiński
- 91 Andrzej Wajda
- 92 Jan Wiśniewski
- 93 Józef Andrzej Załuski herbu Junosza
- 94 Rajmund Ziemski
- 95 Bolesław Zwoliński



## PRZEMYSŁOWE SYMBOLE RADOMIA – zadania z luką

### 1 Pistolet Vis wz. 35



Pistolet wojskowy Vis – pierwotnie WiS – jak Piotr **Wilniewicz** i Jan Skrzypiński, twórcy konstrukcji. Zmienione na Vis (łac. **siła**) na żądanie Departamentu Uzbrojenia. Patent zgłoszono w roku **1931**. Rozpoczęcie seryjnego wyrobu i wprowadzenie na uzbrojenie kadry zawodowej Wojska Polskiego nastąpiły w **1936** roku. Vis uznawany jest za jeden z najlepszych pistoletów wojskowych w światowej historii broni palnej.

**Producent: Fabryka Broni w Radomiu**

### 2 Maszyna do szycia Łuczniczka Kl. 82



Wyrób przemysłowych maszyn do szycia rozpoczęto w roku **1948**. W 1954 roku w oparciu o własne rozwiązania techniczne powstała pierwsza maszyna użytku **domowego** – Łuczniczka Kl. 82. Główna maszyny umieszczona była w stoliku wyposażonym w **pedał** napędowy. Główna dostępna była w dwu odmianach wykończenia: farbą czarną z połyskiem bądź szarą o fakturze **młotkowej**.

**Producent: Zakłady Metalowe im. gen. Waltera**



### 3 Maszyna do pisania Łucznik 1301

Wyrób maszyn do pisania rozpoczął w roku **1969**, w wyniku podpisania umowy licencyjnej ze szwedzką firmą **Facit**. Wcześniej wytwarzano maszyny biurowe ręczne, a od roku 1971 – również **elektryczne**. W 1974 roku pojawiły się maszyny ręczne walizkowe. Maszyny wykonywano w różnych wersjach językowych, między innymi – w oparciu o własne rozwiązania konstrukcyjne – dla języków **arabskiego** i tajlandzkiego.

**Producent: Zakłady Metalowe „Łucznik” im. gen. Waltera**



### 4 Aparat telefoniczny „Bratek”

Nowatorski model projektowano w latach 1978–1980. Wzór opracowali artysta plastyk Maria Osterwa-Czekaj i architekt **Jacek Czekaj** przy współdziałaniu konstruktora Stanisława Józwowicza. Aparat był dostosowany do użytkowania jako biurkowy i **ścienny**. Przy zmianie położenia oryginalne rozwiązanie konstrukcyjne pozwalało na odwrócenie tarczy numerowej bez zdejmowania pokrywy. Model otrzymał **złoty** medal na Międzynarodowych Targach Poznańskich w roku **1983**.

**Producent: Radomska Wytwórnia Telefonów**



### 5 Półbuty damskie „Radokór”

Ten model półbutów damskich był jednym z najbardziej rozpoznawalnych produktów radomskiej fabryki. Radomskie Zakłady Przemysłu **Skórzanego** „Radokór” powstały w roku **1959** z połączenia Radomskich Zakładów Garbarskich, Radomskich Zakładów Wyróbów Rymarskich, Radomskich Zakładów Obuwia (przedwojenna **Bata**) i Skarżyskich Zakładów Obuwia. Utworzono kombinat wiążący zakłady z kolejnych etapów ciągu wytwórczego. „Radokór” stał się największym wytwórcą obuwia w Polsce, z zatrudnieniem sięgającym **14** tys. osób.

**Producent: RZPS „Radokór”**



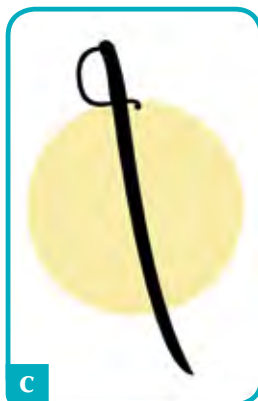
### 6 Maska przeciwgazowa wz. 24

Maska wzorowana na francuskiej A.R.S. 1917, znana jako R.S.C. od nazwisk konstruktorów: **Robert**, Saunier, Cantot. Była to pierwsza maska przeciwgazowa na wyposażeniu Wojska Polskiego. Wyrób w Polsce zapoczątkowała polsko-francuska spółka **Protekta** powstała w roku 1923. W oparciu o jej majątek w **1928** roku założono wytwórnię państwową. Zakład przy ulicy Słowackiego 57 na polecenie dyrekcji wysadzono we wrześniu **1939** roku.

**Producent: Wojskowa Wytwórnia Sprzętu Przeciwgazowego**



„ATRYBUTY” – połącz w pary



1 b 2 c 3 a



Józef Grzeczmarowski  
(1884-1976)

4



d



Andrzej Wajda  
(1926-2016)

5



f



Jan Bogumił Bloch  
(1836-1902)

6



e





Maria Kelles-Krauz  
(1882-1969)

7



h



Tytus Chalubiński  
(1820-1889)

8



i



Helena Stadnicka  
(1903-1986)

9



g

7 h

8 i

9 g



## Adam DUSZYK

Urodził się 6 listopada 1972 roku w Radzynie Podlaskim. Jest absolwentem Liceum Ogólnokształcącego im. Tadeusza Kościuszki we Włodawie. W 1996 roku ukończył studia wyższe w Instytucie Historii UMCS. Jest także absolwentem Podyplomowego Studium Konstytucjonalizmu (Wydział Prawa i Administracji UMCS), Podyplomowego Studium Filozofii i Etyki (Uniwersytet Warszawski), Studiów Podyplomowych – Zarządzanie Kulturą (Wydział Zarządzania i Komunikacji Społecznej Uniwersytet Jagielloński). W 2005 roku doktoryzował się na Wydziale Humanistycznym UMCS w Lublinie.

Od 1996 roku mieszka w Radomiu. W latach 1996–2006 pracował na stanowisku nauczyciela historii, wiedzy o społeczeństwie oraz konstytucjonalizmu (program autorski) w IX Liceum Ogólnokształcącym im. Juliusza Słowackiego; w latach 2006–2021 pracował w VI Liceum Ogólnokształcącym z Oddziałami Dwujęzycznymi im. Jana Kochanowskiego w Radomiu. Był wykładowcą akademickim w Wyższej Szkole Dziennikarstwa im. Melchiora Wańkowicza oraz Wyższej Szkole Handlu i Finansów Międzynarodowych im. Fryderyka Skarbka. Pracował także jako edukator w Polskim Przedsiębiorstwie Wydawnictw Kartograficznych. Obecnie jest zastępcą dyrektora Muzeum im. Jacka Malczewskiego w Radomiu. W muzeum pracuje od 2019 roku. Był pełnomocnikiem odpowiedzialnym za realizację budowy wystawy stałej „Muzeum Historii Radomia” w zabytkowych kamienicach „Gąski” i „Esterki”.

Oprócz zaangażowania w pracę dydaktyczną i wychowawczą jest także aktywny na polu działalności naukowo-badawczej (w swoim dorobku posiada ponad 50 publikacji naukowych, w tym kilka książek. Jest współautorem pierwszego w Polsce multimedialnego podręcznika o historii Radomia). Współrealizował grant naukowy (2016–2021) „Koooperatyzm – między ideą a praktyką” na Uniwersytecie Warszawskim. Z każdą klasą, której był wychowawcą, zrealizował projekt naukowy zakończony publikacją (np. *Radomskie marzenia, Plan B. Szkice z historii alternatywnej, Radomianie w Katyniu*).

W ramach rozszerzania historycznej oferty edukacyjnej zorganizował Szkołną Grupę Rekonstrukcji Historycznej w barwach 145. Pułku Piechoty Strzelców Kresowych „Błękitnej Armii” gen. Józefa Hallera. Pod jego kierunkiem trzynastu uczniów w mundurach i z wyposażeniem z epoki kultywowało polskie tradycje patriotyczne i wojskowe związane przede wszystkim z historią Radomia. (To z tego pułku powstał 72. pułk piechoty im. Dionizego Czachowskiego). Z jego inicjatywy powstała także grupa żeńska: Ochotnicza Legia Kobiet (Obrończynie Lwowa Aleksandry Zagórskiej). Obie grupy reprezentowały nasze miasto podczas uroczystości patriotycznych w Warszawie (Ogólnopolskie obchody 100-lecia powstania „Błękitnej Armii” oraz Dzień Zdobycia Bastylia w Ambasadzie Republiki Francuskiej).

Jego podopieczni zagrali także w pełnometrażowym filmie o generale Józefie Hallerze.

Ze swoimi inicjatywami wychodzi szeroko poza Radom: Kielce 2015, Tczew 2016, Warszawa 2017, Lesznowola 2017, Zbąszyń 2017, Biała Rawska 2017, Grudziądz 2019.

W formie spektakularnego happeningu przypominał radomianom, że pierwszy antykomunistyczny protest w Polsce Ludowej miał miejsce już 30 października 1945 roku w grodzie nad Mleczną, co zostało opisane w redagowanym przez niego czwartym numerze „Nowego Filarety” (pismo wydawane przez VI LO, będące kontynuacją przedwojennego „Filarety”).

17 razy organizował „Marsz Wolności” z okazji kolejnych rocznic odzyskania przez Polskę niepodległości. 11 listopada cała społeczność szkolna, władze Radomia oraz zaproszeni goście (łącznie około tysiąc osób) brały udział w inscenizacjach historycznych związanych z odzyskaniem przez Radom niepodległości. Stara się zawsze przy tej okazji promować termin „Republika Radomska”. Dzięki jego staraniom radomianie na żywo poznawali najważniejsze wątki historii Polski i Radomia.

Był pomysłodawcą, redagował i doprowadził do wydania książki *Szkice z dziejów radomskiej oświaty*. Była to pierwsza w Radomiu publikacja inaugurująca obchody Jubileuszu 100-lecia Komisji Szkolnej Ziemi Radomskiej.

Bardzo często wygłasza prelekcje historyczne dla różnych środowisk w Radomiu oraz angażuje się w działania radomskich instytucji kultury. Od samego początku uczestniczył we wszystkich edycjach „Uliczki Tradycji”, współorganizując sesje naukowe, wygłaszając wykłady i przygotowując grupy rekonstrukcyjne. W podobnym zakresie współpracuje z „Łażnią” i Biblioteką Miejską.

W latach 2007–2010 pełnił funkcję Prezesa Radomskiego Towarzystwa Naukowego. W tym czasie wydał 30 publikacji naukowych i zorganizował 10 konferencji naukowych, w tym międzynarodowe. Z jego publikacji popularnonaukowych 25 dotyczy historii regionu radomskiego i Radomia.

Działania dr. Adama Duszyka stały się zauważalne przez takie periodyki jak „Newsweek Polska”, „Głos Niedzielny”, „Wiadomości Historyczne”, „Nowy Obywatel”, „Mówią Wieki” oraz prasę lokalną.

Ponadto nagrał kilka audycji historycznych, które dotyczyły historii Radomia dla Radia Plus, Radia Mazowsze, Radia Rekord. Dla Radia Radom nagrywał stały cykl audycji: „Radomskie portrety”. Uczestniczył w wielu filmowych produkcjach historycznych „Resursy Obywatelskiej” (Katyń, Tadeusz Brzęk-Osiński, Cichociemni, Ksiądz Józef Rokoszyński, Historia banków radomskich, My chcemy światła...).

Wielokrotnie nagradzany za swoją pracę (Brązowy Krzyż Zasługi, Medal Komisji Edukacji Narodowej, Nagroda Ministra Edukacji, otrzymał nagrody Prezydenta Miasta Radomia oraz Mazowieckiego Kuratora Oświaty). W 2018 roku został laureatem prestiżowej Nagrody im. Świętego Kazimierza.

ISBN 978-83-87822-14-9

---

---

**Mazowsze.**  
serce Polski